

GAUDEAMUS

I.

BETŰKURIÓZUMOK,
SZÓJÁTÉKOK, TRÉFÁS FELADATOK

IRTA

Dr. WALTER JÁNOS

BUDAPEST, A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

GAUDEAMUS

I.

BETŰKURIÓZUMOK, SZÓJÁTÉKOK, TRÉFÁS FELADATOK

IRTA

Dr. WALTER JÁNOS

KEGYESRENDI FŐGIMN. ÉS FŐISKOLAI TANÁR

II. kiadás.

BUDAPEST

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

KIADÁSA

Nihil obstat.

Dr. Nicolaus Tótlóssy
censor dioecesanus.

Nr. 3289.

Imprimatur.

Strigonii, die 13. Octobris 1925.

Julius Machovich
vic. generalis.

*Gaudeamus igitur
Iuvenes dum sumus.*

ELŐSZÓ.

ENNEK a könyvnek Gaudeamus a címe, Gaudeamus a szelleme s így felkészülve akar forrása lenni az emberséges élet elengedhetetlen kellékének, amelyről a nóta szól:

Öröm, égi bűvös szikra,
Szébb világ leánya, te!

Igen, az öröm szébb világból jön és azért szébb világot tud teremteni. Minden benne van, ami ahhoz szükséges. Amellett, hogy tapasztalat szerint a legjobb erőforrás, zsémbességen semmi sem lendít át oly hamar, félreértést semmi sem simít el oly gyorsan, mint váratlanul felvillanó szikrája. A régi bölcssek szerint «az arcot kellemessé, a szellemet frissé, a jellemet finommá, a szívet jóvá, az embert vonzóvá teszi.» Egyetlen sugara többet ér egy pint vérnél, mondja a francia közmondás. Azért kötelező minden rendben a társas együttlét, amelynek a neve recreatio, mert apró örömei a napi munkában elnyűtt embert szinte újjáteremtik. Jenkes-bury német szentéletű franciskánus provinciális azért szokta mondani rendtársainak, hogy az öröm olyan szükséges, mint egy falat kenyér. «Tria sunt necessaria ad salutem temporalem: cibus, somnus et jocus.»

Szükséges voltát nemcsak emberi okosság bizonyítja, hanem az örök bölcsesség is arról beszél. «Boldog a nép, amely tud ujjongani», mondja a zsol-táros (88,14). Az örömdetes szív örömdetessé teszi az

arcot, állapítja meg a példabeszédek könyve (17²³), majd hozzá teszi, hogy öröm híján elvesz a kedv és bátorság is. Az Úr Jézus pedig örömhírt, evangéliumot hozott nekünk s az apostolok írásban és szóval azt hirdetik. «Ezeket azért írjuk nektek, mondja Szent János evangélista, hogy örvendjetekek és örömtökek teljes legyenek». Szent Pál nyomatékosan lelkükre köti híveinek: «Örvendjetekek. Újból mondom, örvendjetekek».

Talán senkinek sem olyan szükséges az öröm, mint nekünk magyaroknak, akiken kegyetlenül megvalósult Joél próféta jövendölése, hogy az emberek öröme jajjá fagyott (1,12) s akikről olyan joggal elmondhatja a költő:

Az öröm vidám kis madár,
Mely néha-néha rád talál.
Egy kis dalt elénekel
És ahogy jött, úgy tűnik el.

De szürke vén bagoly a bánat,
Búsan huhogva száll utánad.
Válladra ül le csendesesen
S veled virrad az éjjeleken.

Arany.

Ilyen körülmények között akar a Gaudemus az lenni a jövő reményének, a magyar ifjúságnak, ami a napkelet a sápadt égnek és a madársereg a csalitnak: derű és dal.

Örömet kelt a hasznos és érdekes ismeretek közlése által. Nem a technikai kultúra káprázatos eredményeivel jön, amikből folyóiratok épen eleget adnak. Itt inkább a humaniorák szólalnak meg. A bennük rejlő zamatot és a lélekre varázsolt emberibb szint technikai kultúra és a technikai ismeretek hatása nem pótolhatja. A rómaiak *nugae difficiles* néven ismert fejtörői, a középkori diákok apró bohóságai, tréfás versei, türelemgyakorló feladatai a figyelmet lekötik, az elmét élesítik, a kedélyt növelik s egyúttal bepil-

lantást engednek a középkori iskolák szellemébe, a régi diákok szórakozásaiba, a kolostorok társalgóiba, uralkodók kertjébe, ahol a napi teendők elvégzése után jóízű társalgás és szórakozás folyt.

A hasznos ismeretek mellett a Gaudeamus ezer aprósággal, szórakoztatásra alkalmas feladatokkal kedveskedik. Tudjuk, hogy a szórakozások különféle formái nagyjaink életében is milyen elmaradhatatlanok voltak. Augusztus császár esténként tréfás rajzokkal szórakozott. Nagy Károly szívesen meghallgatta a tudósok tréfás kérdéseit. Mátyás király szabad idejének egy részét szívesen töltötte tréfás beszélgetéssel. X. Leó pápa és Napoleon sakk-feladatokat oldottak meg. Chladni fizikus a róla elnevezett hangidomokkal, Fermat, Euler matematikusok bűvös négyzetekkel szórakoztak. S minden rendű és rangú tudós nem egy emlékét hagyta ránk az efféle szórakozásokban eltöltött perceinek.

Ezt a szórakozást az ifjúság méginkább megkívánja, sőt van idő, amikor nélküle el sem lehet. Ott vannak az őszi esős napok, amelyekről Arany János írja :

Hives, borongós őszi nap;
Beült hozzám az unalom :
S mint a madár, ki bús, ki rab,
Hallgat, komor, fázik dalom. *(Ősszel.)*

S ha az ifjúság dala komor, még nagyobb baj. Ott vannak a hosszú téli esték és vasárnap délutánok, amelyeknek örömtelenségén nagyobb diákok ma már teaestékekkel és kártyázással próbálnak segíteni, mert megfelelő szellemi táplálék nincs kezüknél. Ott vannak a tikkasztó nyári napok, amidőn sétára vagy komoly foglalkozásra nincs kedv. Mennyi veszedelmes perc rejlik ebben a sok le nem foglalt időben ! Otia dant vitia. Aki ilyenkor soha sem kérdezte, hogy a diákok mit csinálnak, miről gondolkoznak, miről ábrándoznak, nem engedték-e át magukat veszedelmes játék-

nak és olvasásnak, az nem érzi ennek a könyvnek a fontosságát, amely épen a legveszedelmesebb időben köti le a fiúk figyelmét, bilincseli le a szabadjára engedett képzeletet. Bizony ha mi nem gondoskodunk ifjúságunkról, a gonosz lélek teszi meg ezt a szolgálatot. Istenem, hány ifjú ment már rá az ilyen szórakoztatásra.

In silvis lepőres, in coenis quaere lepőres, volt a régiek igen okos elve. Amint a nyul az erdőben ott-honos, az étkezésnél és általában a társas együttlétben a tréfa, a kedélyes beszéd nélkülözhetetlen. A fiúk minderre bőségesen találnak itt anyagot. S egyúttal azt is megtanulhatják, hogy a kedélyességhez nem kell trágárnak, alacsonynak, malacnak lenni. A vígsághoz nem kell kannibáltermészet, amely csak ugratással, csipkedéssel tud olcsón szellemeskedni. Igazán az szellemes, aki az evangéliumbeli okos emberhez hasonlóan újakat és régiket tud elővenni kincstárából — a Gaudeamushól.

S végül tartózzék a könyv kirándulások alkalmával a hátizsák elmaradhatatlan felszereléséhez. Tapasztalás szerint a gyermekek kiránduláskor mindennel fel vannak szerelve, csak az marad ki sokszor, ami legszükségesebb: a kedélyesség. A fiúk, szülők és nevelők sok olyan anyagot találnak a könyvben, ami arról bőven gondoskodik és a szabad természet kínálta vígságot szellemességgel tetézi. Elsősorban gimnazisták számára készült ugyan, azonban nagy figyelemmel van a mindjobban tért hódító franciára, sőt más nyelvű szövegek sem hiányoznak belőle. A nehezebb szövegek mindenütt fordításban állanak rendelkezésre, kivéve ott, ahol maga a fordítás megy szórakozás számba, vagy ahol elmaradása a könnyűség miatt indokolt. Több fordítás a megoldások táblázatába került azok miatt, akik a fogós, de érdekes szöveg értelmét maguk akarják kitalálni.

Mindezek előre bocsátása után még annak kijelentésére érzek indítást, hogy a Gaudeamus elkészítésénél tulajdonképen csak írónak voltam. A szerzők annak a kedves baráti körnek tagjai, akik közt szabad időmet

tölthetni egyik legnagyobb szerencsémnek tartom.¹ Tőlük származik ezer apróság mellett az egész gyűjteményben megnyilvánuló szellem, amely az örömet nemcsak maga élvezi, de másnak is szívesen juttatja az Írás szavai szerint: Ne feledkezzél meg barátodról, ha víg vagy (Sir. 37, 6.). S még inkább az a szellem való tőlük, amely az örömet az apostol figyelmeztetése értelmében becsüli nagyra:

«Testvérek, örvendjete az Úrban. Újból mondom, örvendjete» (Filipp. 4, 4.).

Fiúk, vegyétek a könyv egymás után megjelenő füzeteit s a legnemesebb örömök friss levegője szálljon vele lelketekbe.

Dr Walter János,
kegyesrendi tanár.

¹ E legjobb forráson kívül nagy haszonnal merítettem a svájci *Pestalozzi- és a Zászlónk diáknaptárából*, valamint a *Zászlónk évfolyamaiból*. Nagy segítségemre voltak továbbá a következő művek:

Rudolf Kleinpaul: *Die deutschen Personennamen*. Leipzig, 1909.

König Dénes: *Mathematikai mulatságok*. Budapest, 1905.

Lambrecht-Varró: *A világirodalom anekdotakincse*. Budapest, 1922.

Les jeudis du pensionnat, du collège et de la famille. 3 köt.

W. Lietzmann: *Riesen und Zwerge im Zahlenreich*. Leipzig² 1918.

Arthur Mee: *The Children's Encyclopedia*. I. és II. kötete.

F. Moser Naunhof: *Wissenschaftliche Allotria*. Stuttgart, Berlin, Leipzig.

G. P. Philommeste: *Amusements philologiques*. Dijon, 1842.

A. Rebière: *Mathématiques et mathématiciens*. Paris, 1920.

Robert Robin: *Der Zauber-Salon*: Dresden, Leipzig²

Dr. Hermann Schubert: *Mathematische Musstunden*. 3 köt. Leipzig² 1900.

Dr. Franz Tetzner: *Namenbuch*. Leipzig, 1894.

Tóth Béla : *Szájról-szájra*. 1901.

Zoozmann : *Zitatenschatz der Weltliteratur*. Leipzig, 1910.

Dr. Ahrens : *Mathematische Unterhaltungen und Spiele*.
Leipzig, 1901.

W. Ahrens : *Mathematiker-Anekdoten*. Leipzig² 1920.

Alber : *Les petits secrets amusants*. Paris, 1921.

Petrus Bod. : *Hungarus Timbuaes*. 1764.

Étienne Ducret : *Récréations mathématiques*. Paris.

E. Fonrrey : *Récréation arithmétiques*. Paris, 1923.

Förster Aurél : *Anekdoták*. Budapest, 1925.

I.

BETŰKURIÓZUMOK

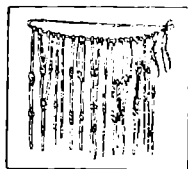
ÉS

IRÁSFURCSASÁGOK

Hogyan fejezték ki a régiek gondolataikat?

A gyermekek iskolában a betűvetést és betűzgetést tanulva nem is sejtik, hogy olyan munkában foglalatoskodnak, amelyhez a művelődés terén semmiféle eredmény sem fogható. Mennyi fejtörésnek kellett megelőzni azt a lépést, mikor az ember gondolatait maradandó formában rögzíteni kezdte, aminek főként a közös életre nézve volt nagy jelentősége. A magánérdekű feljegyzéseknek ugyanis sokféle módja járta a régieknél, mint ahogy a mai kultúrátlan népek is kieszték akár a rovásolást, akár a csomózást vagy az egyéb jelekkel való írást. Azonban ilyen módon nemzedékek kimúlásával még a legjelentősebb események emléke is veszendőbe ment. A nagyjelentőségű jogi tényeket pedig valamennyi időre csak mindenféle fogásokkal tudták rögzíteni. A földek fölmérését pl. Európa őslakói úgy tették emlékeztetéssé, hogy a helyszínén összegyűjtött gyermekeket jól elpüfölték s azok késő öregkorukban sem felejtették el szenvedéseik helyét és községük határát. Ez a furcsa telekkönyvelés mindenkivel legjobban megértetheti, hogy milyen nagy áldás volt az írás kifejlődése.

Mint minden igazán nélkülözhetetlen kelléke a kultúrának, az írás is az emberiség közös munkájának eredménye. A barlanglakóktól az ősgermánokig minden nép működése szükséges volt ahhoz, hogy betűink mai formája kialakuljon. A közös fáradságot, a közös

A csomózás. Peru őslakóinak, az inkáknak notesze. Az óv különféle színű, hosszúságú zsinegcsomói a betűk. Nálunk mint a zseb-kendőre kötött csomó ismeretes.

kincset becsülik meg a népek azzal a szinte általános áhitattal, amelyben az írást részesítették és részesítik.

A betűírás ősi formája az egiptomiaknál évezredek óta használt írásmód, a képírás, tulajdonképpen

Egiptomi képírás, amelyet Champollion († 1832.) francia tudós 1822-ben fejtett meg. Az itt közölt jelek adják az első szót, amely a rosettei kő megfejtése által a sok száz éve feledésbe ment kultúrából ismerős lett.

Ez a szó Ptolamaeus.

nem is írás, hanem rajzolás. Az író képekben, először csak igen egyszerű tárgyakat rajzolva mondotta el gondolatait. Az emberforma embert, a kör napot, a négyzet fölé tett háromszög házat jelentett. Később a leg egyszerűbb cselekvés eszközeinek igénybevételével cselekvést is

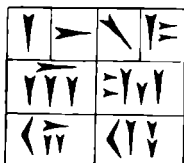
ki tudtak fejezni. Ebben az írásmódban a fül-alak fület, a szem-alak szemet, a fül és láb a *hallani*, a szem és láb *látni* igét jelentette. A sas, a levegő királya, először csak a madarat, de később emberrel együtt a királyt jelentette. A fogalom körének bővülésével a jelek mindig egyszerűsödtek s végül bekövetkezett a legfontosabb lépés, mikor az egy betűből álló hang az illető szó jegyévé vált.

Körülbelül mindenütt ez volt a fejlődés menete, bármennyire tért is el a betűk formája az eredeti képektől, csak az alapul szolgáló kezdetleges írás volt nagyon különböző. (13. oldal.) A mi írásunk a krétai képírás jeleiből fejlődött. Feníciai kereskedők terjesztették el a görögök és rómaiak között. A mi írásunkban használt betűk mostani formái náluk nyerték mostani formájukat. Lám a művelődésnek csak parányi területén is, amilyen az írás, már mennyi népnek tartozunk hálával!

A számok írása szintén több nép közvetítése révén hosszú fejlődés útján jutott el a mai tökéletességi fokig. A legrégebb egiptomiak számírásában a függélyes vonal 1, az alul nyitott patkó 10, a mutatóujj 10.000 s a csodálkozó emberforma millió volt. Vagyis a számírás szintén képírás volt. Ennek tökéletesebb módja a szá-

moknak a kezdőbetűvel való jelölése. Európában az ősi indus számképírás jelei terjedtek el, de csak akkor, amidőn hosszú küzdelem után sikerült viasszaszorítani az általánosan elterjedt római írásmódot.

A római számok csak részben voltak a számok nevének kezdőbetűi. Az 1-ből a két következő össze-

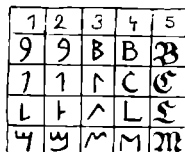

Ékirás, melynek sok-ezer éves emlékeiben Asszíría és Babilonia története van leírva. Ezt a titkos világot 1802-ben Grotefend György göttingai gimnáziumi tanár látta fel számunkra, aki mindig titkos írásokat betűzgetett ki. Az ékirást egyik barátjával való fogadásképen betűzte ki.

A kínai írás ősrégi jelei (balról) és mostani betűi (jobbról), amelyek a képírásból a betűírásba való átmenetet szemléltetik.

1. női forma = nő ;
2. fejletlen gyermekalak = gyermek ;
3. a napisten alakja és kírása ;
4. a madár fészken, este ;
5. a szem két lábón = látni ;
6. ölelkező karok = szeretet.

Az egymásból fejlődött :

1. feníciai,
2. ó-héber,
3. ó-görög,
4. római és
5. német betűk.

adással állott elő. A 4 kivonással keletkezett az 5-ből, amelynek vonalai a tenyér formáját utánazzák A 10 két egymásra tett 5. Az 50 a bevésésre könnyű L lett. A 100 először a bevésésre szintén nagyon alkalmas C-centum, később a mai C. Az 500 helyett D-jelet írtak, ami később D lett ; kettőzése a DD, MM, végül M. A többi szám vagy összeadással vagy kivonással ezekből keletkezett. Az egész középkoron át ez az írásmód volt uralkodó. Csak a X. században ismertette meg Európával II. Szilveszter pápa az arabok használta ind számokat, amelyeknek formái az ind nevek kezdőbetűi voltak. Használatukat a flórenci tanács még 1229-ben is tiltotta a kereskedőknek, mert miattuk a

kereskedelmi könyvek ellenőrzése lehetetlen volt. Csak akkor foglalhatták el a római számok helyét, mikor

I II III IV

V VI VII VIII

X = X; L = 50

C = 100; D = 500

M = 1000

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

A római és arab szám-
mozás jegyei.

a tanács is meggyőződött róla, hogy az ezresek és tizezresek szaporodásával könnyebb az X L C M-ek légiói helyett néhány zérust leírni.

A 10 számjeggyel és a 24 betűvel beszédünk igazán legapróbb elemeire, atomaira van bontva. Nincs a világon olyan nagy szám, amelyet a 10 számmal s ma már egészen egyszerűsített írásmóddal ki ne tudnánk fejezni. Pl. $10^2 = 100$, $10^3 = 1000$, $10^4 = 10.000$, $10^5 = 100.000$, $10^6 = 1.000.000$, $10^{12} = 1$ quintillió, $10^{18} = 1$ sextillió, aminek számjegyekkel való leírásához az emberi élet nem volna elég s min-

den centiméter hosszú vonalra 20 számot írva is csak 9.580.000 kvadrillió kilométer uton lehetne ezt a nagy összeget leírni. A 24 betű pedig nemcsak a mi szókincsünket fejezi ki, hanem 53057793111685222536000000 lehetséges változatával akárhány nyelv szókincsének formát ad. Ezzel ellentétben a kínai szótár legalább 40000 szójegyet tartalmaz. A kínai gyermekeknek tehát nemcsak a sok szót kell a beszédhez megtanulniok, hanem utána még a mostani fejlettebb írásmód mellett is ugyanannyi szójegyet kell begyakorolniok az írás-hoz, ami a művelődésnek a kínai falnál is nagyobb akadálya. Hiszen a lélek legtöbb energiáját a szókincs elsajátítása köti le. Azért tartozik az írás mostani formájának kialakulása a kultúrtörténelem legjelentősebb eseményei közé.

Betűkuriózumok.

Az írás nemcsak legjelentősebb lépés a művelődéstörténelem terén, hanem a természetnépek szemében a legcsodálatraméltóbb alkotás.

A kulturátlan indián, aki szemrebbenés nélkül teszi el útjából a neki nem tetsző fehér embert, először tapasztalva az írásban rejlő nagy erőt, melynél fogva egyik

ember a másik gondolatait kitalálja, elszörnyűködésében leborul és napokig nem tud szóhoz jutni. Ugyanaz a babonás tisztelet különben más formában még a kulturált népeknél is előfordult. A régi egyiptomiak miatta nevezték a betűket szent bevájásoknak. Az ősgermánok írása szent titok (runa) volt. Sőt még az újabb népeknél is találunk a betűk iránt megnyilvánuló különös tiszteletet. Voltak Európában népek, akik bennük találták dodonai jósdájukat. Ha meg akarták tudni az Isten akaratát, egy könyvet hegyes szerszámmal átszúrtak és az érintett betűkből olvasták ki, hogy mit kíván tőlük az Isten. És se szeri, se száma a tisztelet külső kifejezésének, amellyel a természetnépek a betűknek adóztak.

Azután hányféle szórakozásra adtak alkalmat a betűk. Volt idő, amikor a mai keresztretjtvényekhez hasonló szorgalommal gyártották azokat a verseket, amelyek minél kevesebb szóban, minél kisebb helyen az összes betűket tartalmazták. Például igen nagy rekord volt egy hexametert az összes betűk egyszeri igénybevételével vagy úgy kiizzadni, hogy minden betű előforduljon benne.

Gaza frequens Lybicos duxit Carthago triumphos.

[Karthago, mely sokszor játszotta Gáza szerepét (Carthago frequens Gaza), libiai győzelmet aratott.]

Qui flamboyant guidait Zéphire sur ses eaux.

[Lobogva vezette Zefírt vizeire.]

Voltak, akik a jelesebb költői művekben keresték ki az ilyen *legtökéletesebb* sorokat s örömük napokra biztosítva volt, ha rájöttek, hogy Izaiás 5, 22-ben egészen megvan a héber ábécé, vagy hogy Szent Péter 1, 3, 19–20-ban a görög ábécé minden betűje előfordul legalább egyszer. Historia de gallo gallinaceo a címe annak a 12 versszakos latin elegiának, amely úgy van megszerkesztve, hogy két-két versszakában az ábécé minden betűje előfordul.

Hát még milyen kedvesek voltak az egy betűn kezdődő szókból álló mondatok, beszédek és versek, amilyenek a magyarban is vannak:

Gyere Gyuri gyujtsunk gyertyát györi gyufagyárban gyártott gyufával.

Csetneki csikós itat a Tiszán. Három csatos cserép csengő csineg a, csörög a csetneki csikós csikájának a nyakán.

Caninius 1720-ban készítette a kutyák és macskák veszekedéséről szóló nagy eposzát, amely csupa c-betűn kezdődő szóból van összeillesztve.

Canum cum cattis certamen compositum corrente calamo, Catulli Caninii, 1720.

*Cattorum canimus certamina clara canumque ;
Calliope, concede chelyn : claræ camenæ
Condite cum cytharis celso condigna cothurno
Carmina.....*

Placentius költő 1530-ban csupa p-vel kezdődő szókkal a malacok összeröffenését énekelte meg.

(Pugna porcorum per Placentium poetam A. 1530.)

*Plaudite porcelli, porcorum pigra propago
Progreditur, plures porci pinguedine pleni
Pugnantes pergunt. Pecudum pars prodigiōsa,
Perturbat pede petrosas plerumque plateas ;
Pars portentosa populorum prata profanat.
Pars pungit populando potens, pars plurima plagis
Prætendit punire pares, prosternere parvos.
Primo porcorum præfecti pectore plano,
Pistorum porci prostrant pinguedine pulchri.
Pugnantes prohibent porcellos ; ponere pœnas
Præsumunt pravīs : porro plebs pessima pergit
Protervire prius, post profligare potentes.....*

A kopaszság dicsérete c-vel kezdődő szókkal.

*Carmina clarisonæ calvis cantate Camenæ ;
Comere condigno conabor carmine calvos,
Contra cirrosi crines confundere colli.
Cantica concelebrent collentes clare Camenæ,
Collaudent calvos, collatrent crimine claros
Carpere conantes calvos crispante cahinno.*

Ennek épen az ellenkezője az úgynvezett sermo lipogrammaticus. Valamikor egész beszédek, verseket

és szindarabokat írtak egy-egy betű száműzésével. Még nagy költők is megengedtek maguknak ilyen kedvtelést. A kisebb tehetségek pedig ilyen versek készítésében élték ki magukat. Fulgentius Gordianus középkori szerzetes 24 fejezetben úgy írta meg a világ történetét, hogy az elsőben egyetlen *a*, a másodikban egyetlen *b*, a harmadikban egyetlen *c* stb. sem fordul elő. Genuában még 1825-ben is jelent meg egy szindarab *r* betű nélkül. Léti tanulmányt írt *de R bandita*, amelyben egyetlen *r* betű sincs.

Sőt valaki azt is kitalálta, hogy a 7 bűnbánati zsoltár közül az egyikben (Beati, quorum remissae sunt...) A Nolite fieri sicut equus et mulus quorum non est intellectus,

[*Ne legyetek, mint a ló és öszvér, amelyekből az értelem hiányzik*]

vers az ábécé-nek csak első betűjét nélkülözi.

★ ★ ★

Sok ember nem hederít rá, hogy apró betűivel mennyire rontja annak a látását, aki a liliputi írást kénytelen elolvasni. Az ilyen betűvetőket jó volna elvinni a szertelenségek hazájába, Amerikába, ahol időről-időre tartott versenyeknek éppen az a céljuk, hogy a résztvevők eleget tehessenek bravurkodási hajlandóságuknak. Ott az a kérdés, hogy ki tudja ugyanazt a szöveget a lehető legkisebb helyre leírni. A legutóbbi versenyben például Farwell lett a győztes, aki egy közönséges póstai levelezőlapra 223 sorban 13,170 szót írt le. Egy toscanai kaligrafus pedig egy gyógyszerári címkére az Orlando Furioso egész szövegét lemásolta. Egy másik hóbortos a Divina Commediát egy 50×80 cm papírra, a harmadik pedig a Koránt egy 16-od lapra írta. Warton amerikai apróíró sorvezető nélkül egy ívlapra leírta Saverio de Montépinnek Portatrice du pain című regényét.

Ha valaki ezekre nem tud ráduplázni, jobban teszi, ha a teljesen kifogástalan, olvasható írásban gyakorolja magát.

Hogyan rejtették el az emberek gondolataikat régen és most?

A titkos írás.

(Kryptographia, écriture chiffrée.)

Az emberek ősrégi idők óta szükségét érezték annak, hogy írásban közölt gondolataikat különféle fogásokkal mások számára hozzáférhetetlenekké tegyék. Ilyen kezdetleges fogás volt a *láthatatlan írás*, amelynek legegyszerűbb neméről Herodotosz tesz említést. Eszerint az üzenet küldője üzenetét a rabszolga leboroltvált fejére írta, amellyel mindaddig otthon maradt, míg a haj az üzenetet el nem fődte. A címzett a rabszolgát újból megnyírta és elolvashatta a rabszolga előtt is titokban maradt írást.

A scythák két teljesen egyenlő méretű fadarab segítségével írtak. Az egyikre az író ferdén feclsavarta a pergamentet és a szabadon maradt szélekre keresztbe írt. Lecsavarva a szétszórt betűk semmi érteményt sem adtak, de a címzett a másik fára ugyanúgy felcsavart pergamentről az írást könnyen leolvashatta.

Tökéletesebb volt a *vegyi összetételű folyadékokkal való írás*, amelyek az írás anyagán nyomot nem hagytak. Ismeretes, hogy a körte, alma, szilva, fehérrepa friss leve, továbbá a tej, sör és az olvasztott sertéssír a velük írt betűket láthatatlanokká teszik. A teljesen megszáradt írás a faszénpor vagy berlini-kék festék ráhintése által válik újból láthatóvá. Efféle szerek már a régieknek is voltak.

Van olyan titkos írás, amelyben a betűket *különféle jelek* helyettesítették.

Egyik ilyen mód a betűk következő elhelyezésén alapszik:

a	b	c	d	e	f	g	h	i
j	k	l	m	n	o	p	r	s
t	u	v	w	x	y	z		

Ez a betűbeosztás a titkos írás kulcsa. Minden betűt a megfelelő alakú rekeszben a betű helyére tett pont helyettesít. Meg-

mára készített titkos útbaigazításai. Nemrégiben egy francia faluban elfogott koldusnál írást találtak, amely a következő jeleket tartalmazta. Egyikben-másikban a jel és jelentése között érdekes kapcsolatot lehet találni.

A jelek,	használataik alapja	és jelentéseik.
○ ○	A semmi jele.	Ebben a faluban nincs mit keresni.
† †	A hivatalos embereken látott keresztalakú kitüntetés.	Itt laknak a hatalom emberei.
△ ∇ ∇	A jelek emlékeztetnek a nők furcsa alakú középkori sapkájára.	Itt csak asszony és kis leány van.
□		A gazda goromba!
□ □		Egy kis erőszak kell!
○		Ismételt kérdés célravezető.
✓	Mintha virágot akarna jelenteni.	Meghaló történetek indítják meg a szíveket.
✓	Két kiterjesztett kar.	Adakozó nép.
+	A falu végen felállított kereszt képe.	A nép vallásos, ima segít.
⊕	Kenyérforma.	Itt szívesen adnak eledelt.
○ ○ ○	Pénzformák.	Itt pénzt is adnak.
⊞		Itt veszedelmes kutyák és ellenálló népek laknak.
∟		Cave camen! Vigyázz a kutyák miatt!
↗		Állj bosszút!
⊙	Nyilakkal átlőtt tárgy.	A lakosok nem szívesen látják a koldust.
≡	Talán a kaloda képe.	Veszélyes hely.
⌌	A börtön rácsos ablakának képe.	Itt börtön van.

Tehát a kúsza vonalak nem ártatlan gyermekrajzok, hanem a mi falragaszainkat helyettesítő útmuta-

tások gyanútlan polgárok veszedelmére. Okos ember iparkodjék azokat felismerni, olvashatatlanokká tenni. Táborozó cserkészek kikutatásuk és eltüntetésük által igen hálás munkát végeznek. Aki talál ilyet, jegyezze föl és igyekezzék jelentését megfejtetni. Hiszen minden ország kóbor cigányai és koldusai más-más jeleket használhatnak.

A titkos írás egészen különleges formája úgy rendezi el *a sorokat*, hogy közöttük az igazi értelmet csak a beavatott tudja kiolvasni. Ilyen az a levél, amelyet a francia kálvinistáknak II. Ferenc (1515—1547.) ellen szőtt amboisei összeesküvése miatt bebörtönzött Bourbon Lajos, Condé hercegnek egy jó embere küldött be a börtönbe. A cenzor olvasni kezdte a levelet és mikor látta, hogy az is korholja a herceget, szívesen kézbesítette a címzettnek. A herceg azonban többszöri elolvasás után egyszer csak rájött a nyitjára. Észrevette, hogy minden második sort kell olvasni, a többi a cenzor megfélemlítésére való.

Croyez-moi, prince, préparez-vous à la mort: aussi bien vous sied-il mal de vous défendre. Qui veut vous perdre est ami de l'Etat. On ne peut rien voir de plus coupable que vous. Ceux qui par un véritable zèle pour le roi vous ont rendu si criminel, étaient honnêtes gens et incapables d'être subornés. Je prends trop d'intérêt à tous les maux que vous avez faits en votre vie, pour vouloir vous taire que l'arrêt de votre mort n'est plus un si grand secret. Les scélérats, car c'est ainsi que vous nommez ceux qui ont osé vous accuser, méritaient aussi justement récompense que vous la mort qu'on vous prépare; votre seul entêtement vous persuade que votre seul mérite vous a fait des ennemis, et que ce ne sont pas vos crimes qui causent vos disgrâces. Niez avec votre effronterie accoutumée

que vous ayez eu aucune part à tous les criminels projets de la conjuration d'Amboise. Il n'est pas comme vous vous l'êtes imaginé, impossible de vous en convaincre; à tout hasard recommandez-vous à Dieu.

Magyarra fordítva.

Fenség, higgyen nekem. Készülődjék a halálra. Önnek nehéz volna csak gondolni is a védekezésre. Aki Önt el akarja veszíteni, az állam jóakarója. Nem lehet senkit látnia, aki Önnél vétkesebb. Azok, akik a király iránt igaz hűséggel Önt ilyen bűnnel vádolták, tisztességes emberek voltak s képzelhetetlen, hogy ők volnának a félrevezetés áldozatai. Én sokkal jobban szívemen viselem a sok bajt, amelyeket szenvedett és életét, hogysem miattam rejlve maradhatna, hogy a halálos ítélet nem többé valami nagy titok. A gonosztévők — ahogy Ön nevezni szokta őket — akik Önt vádolni merészkedtek, megérdemelnék épenúgy a jutalmat, mint Ön a halált, amelyet Önnek készítettek. Egyedül makacs volta hiteti el Önnel, hogy csak érdemei tettek embereket ellenségeivé, s nem bűnei, akik aztán kegyvesztettségét okozták. Tagadja le szokott szemtelenséggel, hogy valami része lett volna a felhozott bűnökben, az amboisi összeesküvésben. Nem úgy van, amint Ön azt gondolta: lehet azokat Önre bizonyítani. Minden eshetőségre Isten vele.

Ugyanilyen levelet küldött haza a világháborúból egy magyar katona. Mint orosz fogoly leírja benne a kegyetlen szibériai fogság viszonyait. A cenzor egészen meg volt elégedve «Páratlanok» nagylelkűségével, ahogyan a fogságról ír. Eszébe sem jutott, hogy az a furcsa név a címzetteket arra akarja figyelmeztetni, hogy minden páratlan sort olvassanak. Akkor épen fordítottja jön ki az előbbinek.

Kedves Szüleim !

Sajnos hadi fogságba kerültem Én is. Az oroszok igen derék emberek. Nem igaz, amit otthon híresztelnek róluk, hogy rosszul bántak hadi foglyaikkal. Szibériában vagyok. Lakásunkban rendesen fűtünk ; azért mindig jó meleg a szobánk, kün bármilyen dermesztő a hideg és fagyos a világ. Valamennyiünk fekvőhelye tiszta és puha. Nem úgy, mint a táborban, ahol nem volt más, mint a hideg nedves föld. Enni és inni valót, valamint dohányt is bőven kapunk. Ne gondolatok édes Szüleim és ne aggódjanak, hogy bármit nélkülözünk és szükségét szenvedünk. Napról napra pusztul szívünkbelől a bánat. Szórakozásunkról is gondoskodnak az oroszok és néhány fogoly lársunk. Akasztás, éhhalál, pestis, kolera, tifusz mind ismeretlen fogalom minálunk. A körülményekhez képest jó a sorsunk. Az itteni viszonyok mérlegelése után nem hiszem, hogy most otthon jobb dolgom lehetne. Az a tudat is boldogít, hogy viszont láthatom édes Szüleimet és ismerőseimet, mert a halál fiai csak az ütközetben voltunk, még itt előzékeny gondoskodás tárgyai vagyunk a legkisebb panaszkodásra is.

Kérem azért édes Szüleim, hogy ne aggódjanak értem üdvözlét és kézcsók.

Páratlanok.

A titkos levelezésnek legtöbbször használt formája a **titkos számírás (écriture chiffrée)**. A magánéletben és a hivatalos használatban igen sokszor találkozunk vele.

Mária Antoinette (1755—1793) francia királyné igen nehéz számírásának kulcsa ugyanazon könyvnek két példánya volt. Levele úgy készült, hogy a szövegben minden szó helyett annak a *Krisztus követéséből* kikeresett lelőhelye szerepelt : hányadik oldalon, fölülről számítva a hányadik sorban és balról jobbra hányadik szót kell venni. A francia nyelvben, ahol a ragozás nem igen változtatja meg a szók alakját, ez a nehéz feladat aránylag könnyebb, mint aminő pl. a magyarban volna. Aki a levelet kapta, a számok alapján a nála lévő könyvből a megfelelő szókat kikereste és a levél készen volt.

A számokkal való titkos írás a XV. század óta főként a diplomáciában a legtöbbször használt érintkezési mód.

Pázmány Péter és I. Rákóczy György így leveleztek egymással, amely levelezésnek a kulcsa :

1 = f	6 = g	11 = e	22 = o	32 = a	39 = d
2 = h	7 = i	13 = p	25 = a	33 = s	40 = e
3 = i	8 = o	14 = u	29 = m	34 = i	41 = b
4 = k	9 = l	15 = t	30 = E	36 = z	42 = u
5 = e	10 = a	20 = o	31 = n	37 = r	

Formáját legjobban mutatja Pázmány Péternek I. Rákóczi Györgyhez intézett következő levele.

«Illustrissime Princeps Domine, amice observande, szolgálók kegyelmednek, és Istentől minden javakat kívánok. Az kegyelmed leveleit nekem fideliter megküldék Kassárul. Az utolsó levelet, mely 8 novembr. költ, tegnap hozták. Mennél többet gondolkodom a kegyelmed mostani állapotjáról, annál inkább konfirmáltatom abban az opinióban, hogy

E r d é l y t a n é m e t s e,
 40, 37, 39, 5, 9, 34, 15, 10, 31, 11, 29, 5, 15, 33, 11,
 g i t s é g m e g n e m o l t a l
 6, 7, 15, 33, 11, 6, 29, 5, 6, 31, 11, 29, 8, 9, 15, 10, 9,
 m a z h a t t y a a t ö r ö k
 29, 32, 36, 2, 10, 15, 15, 34, 10, 32, 15, 20, 37, 22, 4,
 e l l e n.
 11, 9, 9, 5, 31.

A mai diplomácia is sűrűn használja a számokkal való írást. Mikor a diplomata útnak indul, ilyen táblát visz magával:

a	6	19	500	46	o	ö	58	79	129	7654
b	8	50	250	20	p	21	95	140	999	
c	4	2	125	18	q	35	84	110	1220	
d	11	41	65	87	r	59	81	108	548	
e	37	47	201	900	s	52	74	103	1370	
f	49	96	113	6998	t	56	82	104	925	
g	23	43	68	160	u	53	97	112	1000	
h	39	93	20	8446	v	32	94	203	1266	
i j	57	80	98	105	w	80	3	25	400	
k	64	86	244	9797	x	34	114	300	966	
l	51	69	83	111	y	67	78	201	6740	
m	13	63	92	536	z	42	91	106	120	
n	54	102	107	5886						

az = 1, de = 234, hogy = 72, mely = 45, ki = 7, az orosz
cár = 812, hadsereg = 700, támadás = 576, előrenyomul-
ás = 62.

Amint a táblázatból látszik, egy-egy betűnek több értéke van, hogy meghatározott időben az abécét változtatni lehessen. Emiatt, továbbá a legtöbbször előforduló kifejezések külön jegyzéke miatt ez az írásmód egyike az eddig használt legtokéletesebb módszereknek. A francia külügyminisztériumban ez divatos. Az orosz cárnak szintén ez volt az írásmódja.

A *betűkkel való titkos írás* szintén ősrégi. Sőt a középkori zsidó szentírásmagyarázók felfogása szerint a Szentírás maga Istennek titkos írása, amelynek egyik-másik helyén az értelem rejtve van s csak fogások alkalmazásával lehet birtokába jutni. Kikutatásával a kabbalisztikus írásmagyarázat (kabal zsidó ige = elrejt) egyik fogása atbas, a zsidó abécé betűinek olyan elhelyezése, hogy az első betű /a/ alá az utolsó /t/, a második /b/ alá az utolsóelőtti /s/ került stb., tehát a szövegben a helyett az alatta lévő t, b helyett az alatta lévő s betű stb. volt olvasandó.

Hasonló módon levelezett Julius Caesar. Olyan abécét használt, amely a rendes abécé betűinek négy hellyel való eltolásából keletkezett. Akivel titkosan levelezni akart, megkapta ezt a kulcsot:

Scribe: d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z a b c
Lege: a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

Az ennek megfelelően írt *fudv fax dhgxlv frqvhuqgxp* üzenetből csak a beavatott tudta kiolvasni:

cras cum aeduis conserendum.

[holnap az edusokkal meg kell ütközni.]

A Caesar-féle módszer tökéletesebb formája a XVIII. századi Vigenère-módszer, mely szövevényes volta miatt az «olvashatatlan írás» nevét kapta. A lényege két egymás mellett tolható lécs, az egyikben a

lege, a másikon a scribe abécével. A két lécz mozgatása által tetszésszerűnti abéce állítható elő.

Legő: A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z
Scribe: a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z a b c d e f g h i j k l m n o p

A két lécnél tökéletesebb a két forgatható óralap, amelyek közül a külső a kulcsot, a belső a lege abécét tartalmazza.

Egyszerű a nagyon régi japán írás is, amelyben a nem vízszintesen, hanem a függőlegesen elhelyezett sorokat a nyíl irányában kell olvasni. Az olvasás kulcsa abban áll, hogy a betűket hány függőleges sorban kell elhelyezni. Külön megállapodás nélkül a számot a szövegben jelezni kell. Például ez az írás:

Ü kej lede agi 11 zavén gvkm es dhély gvó amt e tdené
ejg de l röfj slty lu lakstő bra lá a betűk tizenegyes elhelyezésével

ü	k	e	j	l	e	d	e	a	g	i
z	a	v	é	n	g	v	k	m	e	s
d	h	é	l	y	g	v	ó	a	m	t
e	t	d	e	u	g	e	j	g	d	e
l	r	ö	f	j	s	l	t	y	d	n
l	a	k	s	t	ö	b	r	a	l	á

lesz.

Olvasása: Isten áldd meg a magyart jó kedvvel bőséggel
nyujts feléje védő kart, ha küzd ell....

Szövevényesebb a szókulcsot számkulccsá változtató írásmód. Legyen a szókulcs pl. Mortagne, amelynek betűi alá nekik az abéce szerint megfelelő sorrendszámot írjuk, így: Mortagne

46781352

Ez a szám a számkulcs. Számaihoz megkeressük az abéce 8 első betűi közt a nekik megfelelő betűket s azokat alája írjuk, így:

4 6 7 8 1 3 5 2
d f g h a c e b

Ugyanezt tesszük nyolcanként a következő betűkkel is s az abécének a számkulcs szerint elrakott betűi a következő oszlopot adják:

4 6 7 8 1 3 5 2
d f g h a c e b
l n o p i k m j
t v x y q s u r
z

Az így elhelyezett betűk lesznek a

scribe: *d f g h a c e b l n o p i k m j t v x y q s u r z*
s alája kerül a rendes abc, a

lege: *A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V X Y Z*

A még nehezebb dupla-kulcsos rendszer legismertebb formáját Napoleon használta, aki mindenkinél jobban meg akarta akadályozni, hogy avatatlanok terveibe tekintsenek.

1.	<i>AB</i>	a b c d e f g h i j k l m n o p r s t u v x y z
2.	<i>CD</i>	a b c d e f g h i j k l z m n o p r s t u v x y
3.	<i>EF</i>	a b c d e f g h i j k l y z m n o p r s t u v x
4.	<i>GH</i>	a b c d e f g h i j k l x y z m n o p r s t u v
5.	<i>IL</i>	a b c d e f g h i j k l v x y z m n o p r s t u
6.	<i>MN</i>	a b c d e f g h i j k l u v x y z m n o p r s t
7.	<i>OP</i>	a b c d e f g h i j k l t u v x y z m n o p r s
8.	<i>QR</i>	a b c d e f g h i j k l s t u v x y z m n o p r
9.	<i>ST</i>	a b c d e f g h i j k l r s t u v x y z m n o p
10.	<i>VX</i>	a b c d e f g h i j k l p r s t u v x y z m n o
11.	<i>YZ</i>	a b c d e f g h i j k l o p r s t u v x y z m n

Az itt lévő 11 ábécé sajátja az, hogy a felső sor minden ábécében ugyanaz, az alsó sor *m* betűje pedig egy hellyel mindig jobbra tolódik. Ha most azt akarom sürgönyözni: *Minden rendben*, a szükséges betűket a következő módon keresem ki. Mindenek előtt egy szókulcsot választok, pl. IOL s betűinek megfelelően a mondatot hármas csoportokban így tagozom:

min den ren dbe n
IOL IOL IOL IOL I.

Most a sürgöny minden betűjét megkeresem abban az ábécében, amelyre a szókulcs betűje utal. Pl. az *m* betű alatt I van, tehát az 5. ábécét kell venni. S ebben a kérdéses betű helyett mindig a másik sorban felette vagy alatta lévő betűt kell választom. Pl. az 5. ábécében az *m*-nek megfelelő betű felette az *e*. Ha ez a helyettesítés minden betűvel megtörtént, a következő szöveg áll elő:

eolz fliy fzuml.

Ezt még kimondani is nehéz, nem megérteni!

Napoleon igen gyakran az áthelyező módszert is használta. Eszerint a sürgöny vagy levél szövegét az író egy előre megállapított jelszó, a titkos írás kulcsa szerint helyezi el. Ami a beavatatlan előtt érthetetlen összevisszaság, az a kulcs használata által mondattá válik. Pl. ez a sor:

ainmntastrgdhnepeaeaidimsraejeeropat,

egy orosz anarchista sürgönye. Vételkor a jelszóval rendelkező címzett a sakktáblához hasonló hálót készített, amelynek oldalt és fönt annyi kockája van, ahány betűből áll a jelszóul választott Kouban szó. A tábla tehát összesen 36 kockát foglal magában. A háló első soraiba kerülnek a jelszó betűi, mellettük az ábécében nekik megfelelő rendszám ($a=1$, $b=2$, $k=3$, $n=4$, $o=5$, $u=6$).

Most a kockákba beleírjuk a sürgöny betűit, miután az egész kocka ilyen formát ölt:

	K 3	o 5	u 6	b 2	a 1	n 4
K 3	a	i	n	m	n	t
o 5	a	s	t	r	g	d
u 6	h	n	e	p	c	a
b 2	e	a	i	d	i	m
a 1	s	r	a	e	j	e
n 4	e	r	o	p	a	t

Kibetűzésekor a merőlegesen írt jelszó számai mindig azt a sort jelzik, amelyet az olvasónak vennie kell, a vízszintes számok pedig a sor keretén belül a betűk rendjét mutatják. Tehát a sürgöny

			1	2	3	4	5	6
első	merőleges sora	(A ₁)	J	E	S	E	R	A
második	«	«	(B ₂)	I	D	E	M	A
harmadik	«	«	(K ₃)	N	M	A	T	I
negyedik	«	«	(N ₄)	A	P	E	T	R
ötödik	«	«	(O ₅)	G	R	A	D	S
hatodik	«	«	(U ₆)	E	P	H	A	N

vagyis: *Je serai demain matin à Pétrograd*
Stephane.

Holnap reggel Petrográdban leszek
István.

A jelszó természetesen hosszabb is lehet, de akkor a többször előforduló betűk 1, 2, 3... jelzést kapnak. Ha pl. a jelszó Nabukodonozor, akkor a háló felső- és természetesen oldalkerete is ez lesz:

5 1 2 8 4 6 3 5 9 7
N₁ a b u k o₁ d o₂ n₂ o₃ z o₄ r.

Az orosz nihilisták levelezése a betűk másféle elcsúsztatásával történik. Ha valaki e szerint a módszer szerint pl. ezt akarja tudatni: Szinelt támadás lesz holnap reggel négy órakor északról — a sürgönyt le kell írni a megállapodás szerint bizonyos számú, pl. 11 betűből álló függőleges sorokba. Az így nyert táblázat az A/ táblázat.

A/	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	s	z	i	n	l	e	l	t	t	á	m
2.	a	d	á	s	l	e	s	z	h	o	l
3.	n	a	p	r	e	g	g	e	l	n	é
4.	g	y	ó	r	a	k	o	r	é	s	z
5.	a	k	r	ó	l	a	b	c	d	e	f

A számsor 11 tagjából csinált tetszésszerűt, pl. 2, 11, 9, 8, 5, 3, 10, 1, 7, 6, 4 számsornak megfelelően egy B/ táblázatban elmozgatom a leírt betűket.

B/	2	11	9	8	5	3	10	1	7	6	4
1.	z	m	t	t	l	i	á	s	l	e	n
2.	d	l	h	z	l	á	o	a	s	e	s
3.	a	é	l	e	e	p	n	n	g	g	r
4.	y	z	é	r	a	ó	s	g	o	k	r
5.	k	f	d	c	l	r	e	a	b	a	o

A titkos sürgöny tehát ez lesz:

*zmtt liás len dlhz láo a ses a éle epn ng gry zéraó
sgokr kf dclre a bas.*

Mivel a megállapodás szerint az 55 betű 5×11 tényezőkből áll elő, a kapott sürgönyszöveg betűit 5 vízszintes és 11 függőleges sorra osztva kapjuk mint számkulcsot a B/ táblázatot, annak ismerete után pedig könnyű megtalálni az A/ táblázatot vagyis a valódi szöveget.

Ha mindezek után valaki azt gondolja, hogy miniszter korában kedve szerint beszélhet bárkivel anélkül, hogy államtitkok avatatlanok kezébe kerüljenek, tegyen le a merész feltevéséről. Amint nincs olyan zár, amelyhez álkulcsot ne lehetne csinálni, olyan

üzenetváltási mód sincs, amelynek a nyitja mindenkorra relytély maradhatna. Már maga az a tény, hogy ennyi módot kellett kitalálni, eléggé mutatja, hogy egyikben sem lehet feltétlenül megbízni. «Semmi sincs annyira rejtve, hogy fel ne fedeztessék és eltitkolva, hogy ki ne tudódjék», mondja az Írás (Mt. 10, 26.) és a gyakorlat ezt bőven igazolja. Grotenfeld megfejtette az ékiratokat, Champollion kibetűzte a hieroglifeket, bár értelmük több ezer évig rejtve volt az emberek előtt. A titkos írás értelmét is meg tudja az ember találni, ha érdeke nagyon megköveteli és kellő idő áll rendelkezésre. Az orosz cár gyilkosait Jekaterinburgból Moszkvába küldött titkos sürgönyök alapján fogták el, amelyeket először senki sem tudott megfejteni és mármár lemondtak a megfejtés reményéről. Végre egy Párisban élő orosz egyhónapi fejtörés után megtalálta a helyes érteményt.

Vannak emberek, akik egész életüket a rejtélyes írás kibetűzésével töltik. Valami hihetetlen bűvészzettel előttük a legrejtélyesebb írás is beszélni kezd. Nézz rá pl. az itt közölt írásra.

53!!+305))6*;4826)4!).4!);806*;48+8P60))85;I!(!;*8+83(88)5*+;46(;88*96*?;8)*!(;485);5*+2:*!(;4956*2(5*—4)8P8*;4069285);)6+8)4!!;I(!9;4808I;8:8!I;48+85;4)485+528806*8I(!9;48;(88;;4(!334;48)4;I6I;;I88;!?

Szinte hihetetlennek tetszik, hogy ezt az olvas-hatatlan szám-, betű- és jelkeveréket értelmes ember írta. S a szakértő ezt az útjában álló sok nehézség dacára is megszólaltatta. Mikor Pythia, jósnojeként vagy az ókor alchimistájaként rejtekébe vonult, először annak eldöntésével kellett sok napot eltölteni, hogy a szöveg milyen nyelven készült. Azért az összes nyelvekkel kísérletet kellett tennie. Ha a szók szét lettek volna választva, a vizsgálat természetesen a leg-rövidebb s minden nyelvben az alapfogalmakra lefo-g-lalt (én, az ; J, the ; je, moi, le, la ; ich, der, die, das stb.) szökből indult volna ki. A fönti szét nem választott szövegben azért a leggyakrabban előforduló betűre kellett a figyelemnek irányulni. Így gondolkozott :

Az írásban a 8 megvan 33-szor			+I megvan 8-szor		
;	«	26 «	0	«	6 «
4	«	19 «	92	«	5 «
!)	«	16 «	:3	«	4 «
★	«	13 «	?	«	3 «
5	«	12 «	P	«	2 «
6	«	11 «	—	«	1 «

A szakértő szerencsés fogással mindjárt az angol nyelvhez nyult. Tudta, hogy annak leggyakoribb betűje az *e*. Utána sorban az

o, i, d, h, u, r, s, t, w, y, c, f, g, l, m, v, b, k, p, q, x, z

betűk következnek. Az *e* olyan gyakran előfordul, hogy alig van mondat, amelyben nem *e* volna az uralkodó betű. Azért tehát ha első feltétele az volt, hogy a szöveg angol, akkor természetszerűen következett a második feltevés, hogy benne az uralkodó 8-as jel *e* betű. Ezt a feltételt szinte biztossá tette az a tapasztalat, hogy egymás mellett többször is előfordul, ami csak az angol nyelvben olyan feltűnően gyakori eset (*meet, fleet, speed, seen* stb). Ebben a néhány sornyi írásban ötször fordul elő ket-tőzve. A 8-as tehát csak *e* lehet. Mivel az angol nyelv legközönségesebb szava a *the*, a következő lépés annak kiderítése volt, hogy előfordul-e ugyanabban a sorrendben többször olyan 3 jel, amelyek közt az utolsó 8. Tényleg kétszer fordul elő a ;48, amiből világosan következik, hogy ;=t, 4=h. Ezzel a legfontosabb eredmény készen van és az egész levél kibetűzése az angolul tudóknak csak idő és türelem kérdése.

★ ★ ★

A titkos írásnak még eddig nem ismertetett egészen új módját lehet találni azon kis könyvecskéknél, amelyek az iskolai életnek sok diák számára az államtitkoknál jobban áhitott adatait rejtik s ezek a tanári noteszek klasszifikációi. Hány fiú vágynak netovábbja egy ilyen notesz kézrekerítése, hogy egy pillanat alatt összeböngészhesse jóbarátainak és ellenségeinek mindenki előtt titokban maradó minősítéseit.

S nagyon csalódnék az illető, ha épen olyan notesz akadna a kezébe, ahol a banális 1, 2, 3, 4, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$, 4" stb. helyett ilyen dolgok tárulnának eléje:

Horogh István 卐 卍 卞 卞 * 卐 卐 卐 卐
Upman Dezső p. m. m/a.

Ennél nagyobb csalódás alig érhetne valakit, mint ezt a kis kotnyelest. Kénytelen volna beismerni, hogy a talpas apostoli keresztek, négyzetek, szélalmok, villák, ipszilon és csillagformák közt még Upman sem tudna eligazodni, hacsak meg nem tudja a kulcsot, amivel aztán könnyen megy a cserkészés. A felső rendszerben u. i. ahány vonal olyan nagy szám, tehát mind négyes fityeg. A alsóban pedig a név első négy betűje számít s eszerint $u=1$, $p=2$, $m=3$, $a=4$.

A leghitelesebb kézírás.

A régi betyárvilág romantikájából közismert dolog, hogy Rózsa Sándorék, Sobri Jóskaék mennyi ideig tartották rettegésben az Alföldet, Komárom, Veszprém, Zala, Győr megyéket, sőt az egész ország lakosságát. Milyen rövid idő alatt jutottak az ország egyik sarkából a másikba! Amint Petőfi mondja róluk:

Gyors a madár, gyors a szélvész,	Ma őkelme csikót szerez
Gyors a villám;	Kecskeméten,
Hanem az alföldi betyár	Szentmártonnál az nap át is
Még gyorsabb ám.	Megy a réven.

Holnap a csikót eladja
Fejérváron,
Eladja meg újat is lop
A vásáron.

Könnyen mozogtak. Megváltozott ruha, hajviselet, albasz és szakáll, hamis név, sok bajon átsegítették őket. És nővel senki se tudta rábizonyítani, hogy már ismételen börtönben ült, ha kézre is került, egy kis büntetés után tovább üzte kisdud játékait.

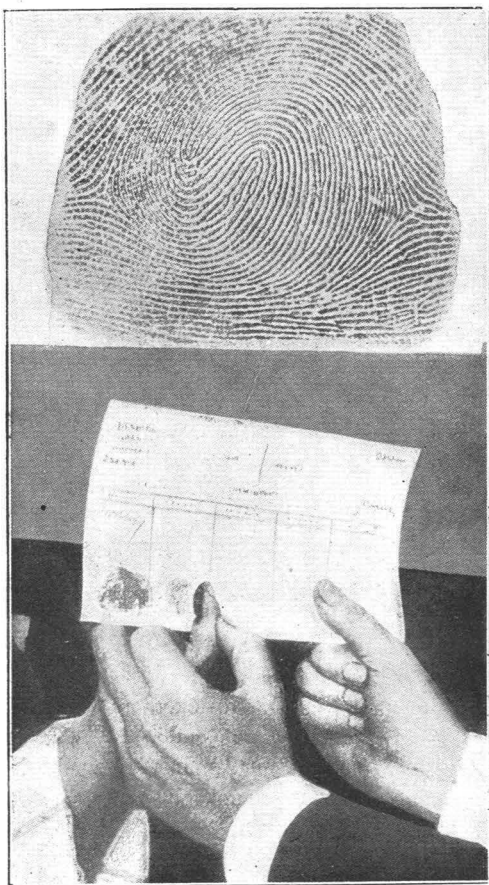
A régi betyároknál veszedelmesebb gonosztevők, a

nemzetközi betörők és csalók szintén sokáig hasznát látták a személyazonosságot megállapító biztos eljárás hiányának. Hányszor engedték szabadon a csalót, aki már régen a bitón függhetett volna, de nem tudtak semmi vétséget rábizonyítani. A visszatérő bűnösök is hányszor éltek az előnnyel, hogy személyüket fel nem ismerik: álnévvel mint új bűnösök kerültek ismét a törvény elé s így az érdemelnél kisebb büntetést kaptak. A londoni rendőrség 1903-ban 1760 gazemberről rántotta le az álnév fátyolát. Az életbiztosító társaságokat hányszor félrevezették úgy, hogy az életét gyermekei javára biztosítani kívánó tüdőbeteg atya helyett, akivel a társaság biztosítás dolgában szóba sem állt volna, pirosposztgás barátja állta a vizsgálatot. Az orvos az egészséges emberről kiállította a bizonyítványt, a beteg azonban meghalt s a társaság fizetett.

Az életben is sok-sok ilyen eset van, amikor az ember nem tudja, hogy tényleg azzal beszél-e, akivel beszélnie kell. S az erről való teljes megbizonyosodáshoz annyi érdek fűződik, hogy okos emberek régóta törték a fejüket egy olyan rendszer megalkotásán, amely a személyazonosságot kétségtelenné tegye. Hoszszú idő után 1885-ben Bertillon Alfonz párisi rendőrtisztviselő találta ki, hogy erre a test méretei használhatók fel. Gondolatának alapja az, hogy a felnőtt ember testarányai teljesen egyediek és változatlanok. Tehát akinek több méretét eltesszük, annak személyében nem tévedhetünk. Kizárt dolog, hogy két személynek több mértéke megegyezzek. Ma a rendőrség ezt a rendszert általánosan használja is. Minden gyanús embernek 11 méretét tartja nyilván a fényképpel együtt. Ez a mérő- vagy Bertillon-, vagy antropometriai rendszer azonban a gyakorlat számára keveset jelent. Eltekintve ugyanis attól, hogy csak felnőtteknél alkalmazható, mivel továbbá a mérés nagy pontosságot, lelkiismeretességet kíván, sok időbe, sok hivatalnokba, rengeteg pénzbe kerül, azért főként, ma mindenkiről nem lehet az összes méreteket megszerezni.

Sokkal egyszerűbb és biztosabb a daktyloszkopiai rendszer. Δάκτυλος = ujj, σκοπιά = vizsgálat, tehát δακτυ-

λοσκοπία = ujjvizsgálat. Vagy δάκτυλος + copia = ujjlenyomat, ujjmásolat. Akármelyik szószármaztatás sze-

A bőr barázdázata.
Az ujjlenyomat felvétele.

rint látszik, hogy itt az ujjak felhasználásával történik a személyazonosság megállapítása.

A természettel foglalkozók ugyanis (Aristoteles†322.,

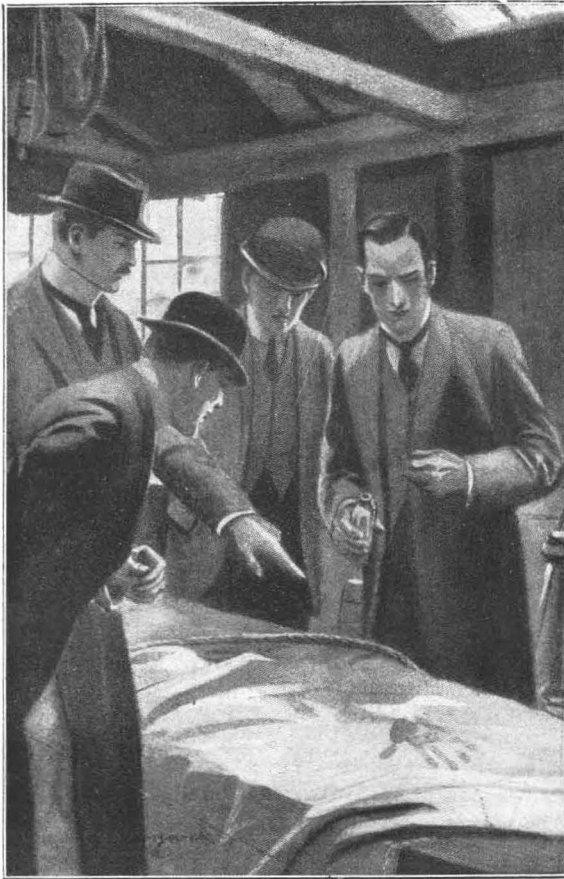
Hippokrates † kb. 377. Kr. e.), már régen észrevették, hogy ujjainknak tenyérfelőli recés felületét a fölszántott földhöz hasonlóan számtalan barázdá vonja be. A dolognak azonban nagyobb fontosságot nem tulajdonítottak. Az észrevétel újabb adatot szolgáltatott ahhoz, hogy az emberi test minden részletében Isten remekművének tartassék a sok szépség miatt, amely a szervezetnek még a leghaszontalabbnak vélt részeiről is letűkröződik. Voltak olyanok is, akik a barázdáknak misztikus jelentőséget tulajdonítottak. Például a két tenyér közepén a barázdák egy-egy jól kivehető *M* betűje a halálra emlékezteti az embert: *M. M.* = memento mori.

Az újabb korban Malpighi († 1694) olasz és Purkinje († 1869) cseh tudósok foglalkoztak a bőr recés voltával. Főként az ujjhegyek domború, párnás ízein, ahol ráncképződés nem rontja a rajzokat s a szépen, párhuzamosan haladó barázdák csigavonal, örvény, hullámalakulatot mutatnak (35. old. fent), ott tűnt fel, hogy ezek a fodrok, barázdák, örvények a szervezet legállandóbb elemei.

Az arcot az élet keresztülkasul szántja barázdákkal, a haj megfehéredik, az egész megjelenés átalakul. Sokszor néhány év, súlyosabb betegség alatt rövidebb idő is a felismerhetetlenségig megváltoztat valakit. Csak az ujj vonalaival nem bír semmi. Az ujjak felülete az ember kifejlődésétől haláláig, sőt azontúl a feloszlásig ugyanaz. A méretek változnak, magukra a formákra azonban se hámlásnak, se teljes új bőrképződésnek, se foglalkozásnak semmi befolyása. S másrészt a formák szeszélyes változata Galton angol antropológus fölfedezése szerint minden emberben egészen egyedi. Nincs két ember, akinél ezek a vonalak egészen egyformák volnának. S épen emiatt váltak az ujjak alkalmassá arra, hogy a személyazonosság kérdésében, a bűnesetek alkalmával (37. old.) perdöntő tényezőként szerepeljenek.

S érdekes, hogy ez nem nálunk Nyugaton, hanem Keleten, az angol főnhatóság alá tartozó gyarmatokban történt először. Például Bengáliában az orvosilag

megvizsgált egyén ujjlenyomata rákerült az orvosi bizonyítványra, hogy ép ember hozzá ne jusson a be-

Detektívek legelső feladatukat oldják meg.

tegek számára megállapított jogokhoz. Indiában a mák-termelés betakarítása előtt sok termelő előleget kért s hogy azt le ne tagadhassa, a nyugtára ujjlenyomatát

adta. Különben Indiában az emberek ujjlenyomatát épen úgy számon tartják, mint nevüket. A megbízhatatlan munkásnak nemcsak nevét, hanem ujjlenyomatát is közlik a munkatelepekkel. Törökországban az írástudatlanok tussal befeketített ujjukat nyomják az írásra.

Európában a rendőrség a bűntények felderítésénél veszi nagy hasznát. Nincs állam, amelynek rendőrsége ma már nem ezzel keritené kézre a tettest. A betörés vagy gyilkosság helyén a rendőrség először az ujjlenyomatokat veszi fel. Utána összehasonlítja a gyanús egyének letétbe helyezett ujjnyomataival (35. old. lent) s az eredmény készen van. S ma már annyira fejlett a daktyloszkopia kezelése, hogy nemcsak a véres kéz lenyomatát tudja megállapítani, hanem a legtisztább kéznek akár az üvegen, márványon hagyott lenyomatát is tudja elemezni.

S tévedés nem lehetséges? Teljesen ki van zárva, hogy két ember keze egyformán barázdált legyen? A felelet csak igen lehet. A kutatás szerint ugyanis minden ujjnyomatra körülbelül 100 jellegzetessége (fodor, hajlás, pont, kettéválás, megszakadás stb.) van. Hogy két személy 1—1 ujjnyomata megegyezzek, arra a permutáció törvényénél fogva $100^2 = 10\,000$ az eshetőség, ami hihetetlenül kicsinyre zsugorodik a valóságban, ahol 10 ujjnyomat alapján történik a személyazonosság eldöntése. S mert ott mindegyik ujjban 100 megkülönböztető sajátosság van, a 10 nyomat $100^{10} =$

$$100\,000\,000\,000\,000\,000\,000$$

eshetőséget ad. Vagyis, ha ennyi volna a földön az emberek száma, akkor még lehetne egyszeri tévedéstől tartani. Mivel azonban a földön körülbelül 66 666 666 666-szor kevesebb az ember, annyszor kevesebb a tévedés lehetősége is. Nem lehet tehát csodálni, ha a daktyloszkopiának sok híve a benne rejlő bizonyosságot feltétlen érvényességű bizonyítéknak tekinti.

II.

A SZÓJÁTÉK

(WORTSPIEL, JEU DE MOTS, PLAY ON WORDS.)

mint az ember költői természetének megnyilvánulása, minden kor összes népeinél a szellemi élet minden terén előfordul. Főként társaságban sok kellemes percet szerez. Legegyszerűbb formája a homofon szójáték.

A homofon szójáték,

a «repülő szellem sziporkája» (Viktor Hugo), az ugyan-
azon vagy más nyelvekhez tartozó és hasonló hang-
zású szók jelentésében talál érdekes értelmet.

Az ősz inte,
Légy őszinte,
Mert ő szinte
Őszinte.

★ ★ ★

Azt mondják a hatalmasok,
Hogy akinek hat alma sok,
Az már elég hatalmas ok,
Hogy ne legyen hatalma sok.

★ ★ ★

— Mért nem szól az okarina?
«Mert ha volna oka, rina.»

★ ★ ★

Tavaly azt kiálták: Te! Le! Ki!
Nem lehet alispán, nincsenek teleki.
S most már az egészből tudod mi tele ki?
Tele kiderülvén, alispán Teleki.

Az ilyen szójátékok minden nyelvben ősrégi multra tekintenek vissza. Sőt a biblia szerint az Úr magyarul nehezen visszaadható homofon szójátékkal adta a nevet az első emberpárnak: az egyik íś, férfiu (vir), a másik išša férfiui (virago) lett. A szövetség megkötése után pedig így szólt az Úr a zsidók ősatyjához: «Nem lesz a te neved többé Abram (= felséges atya), hanem Abraham

(= népek atyja), miért sok nemzet atyjává teszlek téged». (Móz. I, 17, 5.) Ugyanakkor felesége neve is megváltozott. «Nem lesz a te neved többé Sarai (= egy család úrnője) — mondotta az Úr —, hanem Sara» (= az összes családok fejedelemasszonya). S nem szójáték-e a legnagyobb földi hatalom megigérése e szavakkal: «Te szikla vagy (Képha, Petrus) s e kősziklán építem anyaszentegyházamat». (Mt. 16.)

A klasszikus világban nagyon használt Aristophanes (szül. 440 körül Kr. e.), munkáit miattuk olyan nehéz fordítani. Quintilianus († 96 Kr. e.) és Christoteles († 322 Kr. e.) a szónokoknak mint a buzdítás eszközeit ajánlják. Cicero († 43 Kr. e.) beszédeit szójátékokkal fűszerezi. Tőle van a: Verres est verres, Verres vadkan. Metellus szójátékot írat sírkövére: metellus (t. i. tenet): engem a föld tart fogva. Herakleides szerint az athéni Drákó törvényei οὐκ εἰσιν ἀνθρώπου, ἀλλ' δράκοντος = nem ember, hanem sárkány alkotásai.

Modicus cibi medicus sibi = aki keveset eszik, önmagának orvosa.

Est nulli certum, cui vult Mars cedere sertum = bizonytalan, hogy a háború istene kinek akarja odaítélni a győzelmet.

Arégi keresztények szójátékkal fejezték ki a szenvedés hasznos voltát. Tőlük való a πάθημα μάθημα = a szenvedés tanulmány. Per crucem ad lucem = borura derű. Ad augusta per angusta = szenvedés vezet a győzelemhez. Si sapis, sis apis = ha okos vagy, olyan légy, mint a méh, mondja egy nagyon régi keresztény elv. Dum orimur, morimur = mikor élni kezdünk, haldokolni kezdünk. Mel in ore fel in corde, Verba lactis fraus in factis = a szájban méz, a szívben epe, a szavakban tej, a tettekben csel — jellemezték a kétszínű embert. Azt is mondták, hogy a jellemtelen ember ajakán: Ave! (üdvözlégylet!), a szívében: Pave! (remegj!), a multján: Cave! (tartózkodjál!)

Aranyszájú szent János szójátékkal mondta Eudoxia császárnéről:

Οὐκ Εὐδοξία, ἀλλ' ἄδοξια ἀνάσσει.

(Nem a becsület, hanem a becsstelenség uralkodik.)

Nagy szent Gergely pápa (590—604), még mint egyszerű pap, Róma piacán néhány termetes angolszász rabszolgát látott kiállítva. Komoly tekintetük és fejtartásuk magukra vonta a pápa figyelmét. Kérdezte őket, hogy hová valók. «Angolok» (angli) volt a válasz. «Egészen joggal — felelte a pápa — mert arcuk angyali (angeli) s csak örökösei lehetnek a mennyei hazában.» «Hová valók?» kérdé tovább. «Hazájuk *Deira*», volt a válasz. Ez is egészen megfelelő: *De ira* eruti, ők Isten haragjától megmenekültek. «Ki a királyuk?» tudakozódott ismét. «Aella», mondták. Hangozzék országukban az Alleluja, Isten dicsősége. Mikor pápa lett, Szent Agostont 40 bencéssel küldte el térítésükre. A hittérítők fáradozásait az Úr olyan sikerrel koronázta, hogy a bennszülöttek, akiknek nyelve eddig csak pogány célokat szolgált, most olyan allelujákat zengtek, hogy a tengernyi pogány és a tengeri rablók, akiket fegyverrel meg nem lehetett törni, most Isten félelmével megszelidítettek.

Később minden nemzet irodalmában a legkülönbözőbb szójátékokkal találkozunk. Erzsébet és I. Jakab angol királyok idejében még a komoly művek is hennizsegnek tőlük. A régi francia írók nem igen beszéltek *calembours* (spanyol eredetű szó: *calamajo burlare* = tollal játszani) nélkül. Az olaszoknál Petrarca és Tasso, a németeknél főként Abraham a s. Clara, a franciáknál Molière, Corneille és méginkább Voltaire igen sok fajtát tettek a mindennapi közbeszédben is közkedvelté. Sokszor mint a visszavágás nagy haszonnal alkalmazott fegyvere sok szójáték fordul elő nagyjaink beszélgetésében.

★ ★ ★

Latin szójátékok. A rómaiak nagyon szerették V. Sixtus pápát (1585—1590), mert többek közt a várost ellátta vízzel, sok forrásvizet vezetvén a városba. Azért lett a neve Pontifex helyett Fontifex.

★ ★ ★

Mit jelent ez a két hexameter?

Filia sub tilia nebat sublitia fila.

Sunt pueri pueri; pueri puerilia tractant.

A középkorban gyártották ezt a szójátékkal telt hexametert, amellyel állítólag Alarich Róma kapui előtt (410) ijesztett rá a rómaiakra.

Te tero, Roma, manu nuda. Date tela! Latete!
[Róma, puszta kézzel összetörlek. Ide a fegy-
vereket! Hordjátok el magatokat!]

★ ★ ★

Egy régi bibliában a Kain és Ábel áldozatáról szóló rész széljegyzete szerint Abel így szól:

Sacrum pingue dabo nec macrum sacrificabo.
[Gazdag áldozatot mutatok be. Nem adok so-
vány áldozatot.]

Kain feleletében egy kis szójátékkal készült penta-
meter az előbbinek éppen ellenkezőjét adja:

Sacrificabo macrum, nec dabo pingue sacrum.
[Sovány áldozatot teszek. Nem adok gazdag
áldozatot.]

★ ★ ★

Morus Tamás (†1535) már közel volt a kivégez-
tetés idejéhez, amikor a család nagy szegénysége miatt
valakitől vissza kellett kérni a már régen kölcsön adott
pénzt.

Az szemtelenül közeli halálára figyelmeztette:

Memento, morieris.
[Emlékezzél halálodra.]

Morus rendkívül szellemesen felelt vissza:

Memento Mori aeris.
[Te meg emlékezzél meg Morus pénzéről.]

★ ★ ★

Sokáig emlegették azt a szójátékot, amelyet állítólag
IX. Pius pápa (1846—1878) csinált, amidőn fogadta
a tévedhetlenség kihirdetése miatt opponáló püs-
pököket. Mikor kifejtették előtte, hogy miért nem tart-
ják alkalmasnak az időt a hittételnek ex cathedra való

kijelentésére, Haynald volt erdélyi püspöknek, a későbbi kalocsai érseknek, akkor még csak karthágói c. érseknek tréfásan mondta: *Ceterum censeo hunc Carthaginensem esse delendum.* (Egyébként úgy vélem, hogy ezt a karthágóit el kell törölni.)

Ugyanakkor meglátva Simor János esztergomi érseket, az Üdvöztőnek Simonhoz, Jónás fiához, szent Péterhez intézett szavait: [*Simon, Simon, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum* (Lc. 22, 31.)] alkalmazta rá kedvesen:

Simor, Simor, ime a sátán megkivánt titeket, hogy megrostáljon, mint a búzát.

★ ★ ★

Simor Jánosról, akinek nevét sok alkotása nemcsak az egyházmegye, hanem egész Magyarország történetében halhatatlanná tette, aranymiséje alkalmával papjai szép albummal emlékeztek meg. A pozsonyi társaskáptalan egyik tagja, Mally János dr. vállalkozott a köszöntő készítésére és sok beszéd helyett a következő néhány szóval fejezte ki mondanivalóját:

Quis immortalis, si mortalis?

Echo mihi dixit: Simor talis.

(Ki halhatatlan, ha egyszer halandó?

A visszhang nekem azt mondta, hogy Simor ilyen.)

A két sor megérte a fáradságot. A hercegprimás annyira szerette a szójátékot, hogy a szerzőt rögtön esztergomi kanonokká tette.

★ ★ ★

Belloy érsek halálával, 1808 végén Napoleon mostoha nagybátyját, Fesch bíborost, Lyon érsekét nevezte ki Párizs érsekévé s azt követelte tőle, hogy — be sem várva a pápa hozzájárulását — rögtön foglalja el Franciaország első főpapi székét és onnan támogassa az ő Róma-ellenes politikáját. A két rokon Fontainebleauban személyesen vitatkozott a kérdésről és Fesch végül így szabadkozott:

«Sire, potius mori» (inkább a halált).

— Úgy — felelte a császár — *potius mori?* Jó, e szerint Párizs érseke: «Maury».

Maury *látszatos* szerencsését valóban a császár szellemes szójátékának köszönhette, amelyért Napoleon bukása után (1814) oly nehezen kellett vezekelnie.

Schopenhauer német bölcselelő (1783—1860) értesül-vén arról, hogy meghalt egykori gazdasszonya, akinek eltartásáról élete végéig évi járadékkal gondoskodni az ő *terhe* volt, örömeiben ezt írta az íróasztalán heverő papírra:

Obit anus, abit onus.

Mi a mondat értelme?

A skót Elgin lord a XIII. században mint diploma igen sok ásatást végzett Görögországban s a ki-ásott kincseket természetesen a British Museumba szállította. Byron angol költő (1723—1786) ott járva és a nagy pusztítást szemlélve ezt írta egy oszlopra:

*Quod non fecerunt Gothi
Id fecerunt Scoti.*

Mint ahogy az olasz Pasquino írta — kevesebb igazsággal — a Barberini családból származó VIII. Orbán pápáról (1632—1644). midőn 1632-ben a Pantheon előcsarnoka ősrégi rézfedelét leszedette s belőle ágyukat öntetett, meg a Szent Péter templom pápai oltárának mennyezetét készítette el:

*Quod non fecerunt barbari,
Hoc fecerunt Barberini.
[Amit nem tettek meg a barbárok
Azt megtették a Barberiniek.]*

Francia szójátékok. Dieu a fait des planètes et vous faites des plats nets, — mondotta valaki a pöffesz-kedő csillagásznak. Isten a bolygókat alkotta, ön pedig a tányérokat tisztítja.

Que savez-vous sur les philosophes? Mit tud a bölcselekről? — kérdezte a tanár a jelöltet.

Je préfère à tous les pilosophes des cartes —, volt a felelet.

Je préfère à tous les pilosophes Descartes —, hallotta a tanár.

(Az összes bölcseleknél többre becsülöm a kártyákat. Az összes bölcselek közt legtöbbször becsülöm Descartes-ot.)

Igen jó szójáték a régi francia királyok uralkodási elve:

Un Dieu, un roi
Une foi, une loi.
(Egy Isten, egy király,
egy hit, egy törvény.)

Szójáték formájában nagy igazságot fejez ki ez a mondat:

Oignez vilain il vous poindra.
Poignez vilain il vous oindra.
(Ha simogatod a hitványat, megszúr.
Ha megszúrod a hitványat, simogat.)

Br. Eötvös József 1836—37-i külföldi útja alkalmával először lelkének kedvesebb Franciaországot látogatta meg és csak azután ment Angliába. A Pas-de-Calais-n jött vissza s a hajón egy angol utas előtt magasztalta Franciaországot.

— La France est sublime (F. fenséges), mondotta.

«Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas» — vágott vissza élesen a nemzeti hiúságában sértett angol Napoleon ismert mondásával. [A fenségestől a nevetségig csak egy lépés van.]

— Le Pas-de-Calais, Monsieur —, szólott nyomban Eötvös, magyar létére a Franciaországot Angliától elválasztó csatorna nevéből és a pas = lépés szóból az egyik legjobb francia szójátékot készítvén.

Volta Sándor (+1827) egyike volt a legszerényebb tudósoknak, aki tudományos kutatásairól s főként

érdemeiről nem szeretett beszélni, de annál szívesebben mondott szójátékokat. Egy társaságban találkozott Voltaire-rel, aki elkezdett neki bókolni.

«Ön nagy tudós, aki sokkal gyarapítja ismereiteinket.»

— Kell, hogy érjek valamit, hiszen az Ön jobb fele vagyok, volt a tudós ügyes felelete.

A német néphumor igen jó szójátéka szerint a bölcselkedő Frigyes (1712–1786), a hosszúéletű I. Vilmos (1861–1888) és a sokat utazó II. Vilmos (1888–1918) császárok nevei:

Der weise Kaiser, der greise Kaiser, der Reise-Kaiser.

Széltében ismeretessé lett az a szellemes szójáték is, amellyel Grillparzer († 1872) az egyes miniszterek jelentőségét fejezte ki.

Der Minister des Äussern Kann sich nicht äussern. =
A külügyminiszter nem nyilatkozhatik.

Der Minister des Innern Kann sich nicht erinnern. =
A belügyminiszter nem emlékezik.

Der Minister des Krieges Ist nicht der des Sieges. =
A hadügyminiszter nem a győzelem minisztere.

Nach dem Minister der Finanzen Muss alles Tanzen. =
Minden a pénzügyminiszter szerint táncol.

Baross Gábor 1886-ban lett közmunka- és közlekedésügyi miniszter. A tárcát 1889-ben is megtartotta, midőn minisztériumát kereskedelmi minisztériummá alakították át. A bécsiek akkor tréfáloztak így:

«Warum ist Baross und nicht Apponyi Minister geworden?»

— Weil Paar Ross besser is, wie a Ponny. (Egy pár ló egy poninál többet ér.)

Igen szellemes tréfálgató szójátékok. Gróf Eszterházy Imre esztergomi érsek egyszer egy tál halat

küldött Hangay Zakariás piaristának azzal az üzenettel, hogy csináljon az ajándékra hevenyében verset. Hangay tüstént ráírta egy cédulára a következő hexametert: *Mittitur in disco mihi piscis ab Archi-Episco.*

Az érsek visszaüzent, hogy a vers rossz, mert így kellene lennie: *Archi-Episcopo*; miért marad el a *po* szótag? Hangay nem maradt adós a válasszal:

Po tunc addetur, potus mihi quando feretur.

[E bohóságot talán így lehetne magyarra fordítani:

«Jó hal, jó szándék; küldötte az érsek ajándék...»
...Csakhogy ajándékba volna helyes. Hol maradt a *ba*?
«*Ba*? Hozzá toldom: *bakator* ha locsolja a torkom.»]

Az érsek persze tüstént elküldte a bort.

★ ★ ★

«Kendé a sült malac, ha tud rá hevenyén hexametert csinálni!» mondta egyszer báró Orczy Lőrinc Ujszászon Farkas András vándor poétának; mire ez kivágta:

Ecce caput porci, vivat Laurentius Orczy!

★ ★ ★

Országszerte ismeretes magyar szójátékgyártó és rigmusrögtönző volt Kerekes Sámuel marosvásárhelyi lapszerkesztő. Ha az ország bármely zugában megsejtett valami ünnepi sokadalmat, ott termett és kezében pohárral akár estétől reggelig ontotta a rímet. Különösen szerette, ha szavába vágta; mert tüstént kadenciában felelt a közbeszólásra és új mederben hömpölygette verseinek áradatát. Ez a mulatság egy kicsit terhes volt, mikor órákig tartott. Ilyen alkalommal történt, hogy Rákosi Viktor (Sipulusz) egy kolozsvári banketten a következő rimmal hallgattatta el a kérelhetetlen versifikálót:

Kerekes Sámuel!

Én téged... bámuel!

A rigmusok mesterébe beléhalt a szó, erre nem talált kádenciát.

★ ★ ★

Egy angol ember megszólítja szaladó ismerősét :

— Are you *training* for a *race*?

(Ön versenyt fut?)

«No, I am *racing* for a *train*.»

(Nem, a vonathoz szaladok.)

★ ★ ★

Egy úriember megszólítja az utcán hetykén lépkedő kollégáját :

«Hova siet kolléga úr?»

— Az operába.

«Ah! Potentes potenter agunt?» (= A hatalmasok a hatalmasokhoz illő módon járnak el?)

— Kérem úgy kaptam a jegyet.

«No, akkor potyantes potyanter agunt.»

★ ★ ★

Mikor a háború idején gr. Hadik lett élelmezési kormánybiztos, egyszerre mindenütt azt mondogatták :

Nem lesz többé hadikoszt,

Mivel kosztot Hadik oszt.

Mikor meg Ripka Ferenc szintén mint kormánybiztos a főváros élére került, másnap már az egész országban ezt dalolták :

Ripka búza, ripka árpa, ripka rozs,

Ripka kislány takaros...

★ ★ ★

A szomorú emlékű cseh betöréskor a trencsényi piarista gimnázium igazgatójának, *Simonides* Istvánnak el kellett hagynia az intézetet és helyébe Nerád cseh igazgató ment. Az átadási jegyzőkönyv aláírásából szomorúan érdekes szójáték kerekedett ki.

Simonides aláírásában Nerád beszél :

Simon id'es = Simon elmégy!

Nerád aláírásában Simonides beszél :

Nerád = Nem szívesen!

A trianoni béke keserősége is hozott egy jó szójátékot. Valaki elkiáltotta: Vive Trianon! Megdöbbenetek a hallgatók először a vakmerő szón s akkor lélekzettek fel, midőn megmagyarázta, hogy ő egészen jól beszélt. Vive: tria non. Éljen a három nem, a

NEM. NEM. SOHA!

A palindrom, vagy visszaolvasott szók és mondatok.

1. A legtöbb fiú ismeri azt a nem valami szellemes szórakozást, ami egy névnek vagy szövegnek zsidó módra való olvasásában áll. Hosszú téli estéken sok szórakozási idő akad és jobb híján ez a bohóság is megjárja. Szórakoztat az, hogy akár a legismertebb szövegnél még a legjobban olvasó fiú is milyen nehezen tudja leküzdeni a szokatlan irányban való olvasás nehézségeit s szórakoztatnak a szók furcsa formái, amelyek még csak nem is sejtetik a bennük lappangó értelmet. Épen ezért használták régebben és újabban titkos dolgok közlésére, mint ahogy Luter Márton Kóburg várában rejtőzvéen leveleit Gruboc-ból írta. Sőt még ma is előfordul. A rendelkezésre álló esetet szívesen nyujtom szórakoztató olvasmányul.

Szegeden két napilap a vidéki ujságok rendes módja szerint rossz lábon állott egymással. A surlódások egyik oka az volt, hogy a jobbértésültségű és előbb megjelenő ujságból a másik mindig kicsipett egy-egy hírt. A kora reggeli órákban a vasuthoz vitt példányokból ugyanis a szerkesztőség kiküldöttje megvásárolt egy példányt és a jobb hírek, a szerkesztőségben átalakulva, mint az illető lap külön tudósítójának jelentése kerültek a közönség elé. A megkárosított ujság többször telemelte az eljárás ellen szavát, de hiába. A megvádolt lap mindig kivágta magát. Azonban egyszer mégis ráfizetett a csenípészségre. A megkárosított lap az első oldalon öles betűkkel megírta azt a szenzációt, hogy KUTLORÁSAV NOTUSAV japán külügyi

megbízott a városba érkezett. Azt is elmondta, hogy az útnak az egész Alföldre, de főként Szegedre nézve milyen nagy a jelentősége.

Amikor a küldönc a lapot a szerkesztőségbe vitte, ott mindenki majd hanyatt esett a csodálkozásában, hogy erről semmit sem tudtak. Gyorsan nekiálltak és a szerkesztőnek adott interjú alapján kerekítettek egy szenzációs cikket, hogy KUTLORÁSAV NOTUSAV milyen benyomásokat szerzett az alföldi metropolisban.

Másnap volt aztán kacaj, mikor az első ujság megírta, hogy KUTLORÁSAV NOTUSAV nem japán diplomata, hanem fordítottja a «Vasuton vásároltuk» szavaknak, amivel a társujságnak minden híret kezdenie kellene s anivel végre sikerült őt leleplezni.

2. S van azután öröm a gyermekek között, ha visszaolvasáskor a sok kínai beszédben egy-egy magyar szó is akad, mely tudniillik jobbról és balról olvasva egyformán hangzik, a mint a *réti pipitér*. Az ilyen palindrom (παλιν = újra, vissza; δρόμος = futás, menet) szók már a régi gyermekek előtt is ismeretesekek voltak. Szórakoztak is velük. Sőt a palindrom mondatok sem hiányoztak, amelyek mindenfelé elterjedve, főként nálunk a nagyobb fiúk társaságában még többször kerülnek az érdeklődés középpontjába.

A palindrom-mondatok u. i. csak a minden betűt kiolvasó nyelv sajátosságai s azért a francia, angol e téren csak néhány egészen elkényszeredett példával szerepel. Például egy angol palindrom szerint Ádám így mutatkozott be Évának, mikor először meglátta:

Madam, I'm Adam.

[Asszonyom, én Adam vagyok].

Szinte érzik rajta az ánglus izzadsága, aki a jórészt héber és francia mondatot kitalálta, aminél még a tót nyelvnek is jobb palindromja van:

Kobyla má malý bok

[e lónak kis oldala van].

Német palindrom :

Bei Leid lieh stets Heil die Lieb.

[Szenvedésben mindig a szeretet adott enyhülést.]

A magyar nyelv már jó hangzású és egészséges palindrom-mondatokat mutat fel.

A sári pap írása.

Indul a görög aludni.

Indul a kutya s a tyúk aludni.

Igen régi palindromaink vannak a középkori latin világból, amikor a gyermekek fociból és rádió híján ilyenekkel szórakoztak s azért az iskolamesterek a nyelvtani szabályok szentélyétére halomszámra gyártották őket.

Otto tenet mappam madidam, mappam tenet

Otto.

[Ottó a nedves térképet tartja; térképet tart

Ottó.]

Roma tibi subito motibus ibit amor.

[Róma, feléd tör indulataimból fakadt heves szeretetem.]

Sumitis a vetitis ; sitit Eva, sitimus.

[A tilosakból vesztek. Éva szomjas, mi is szomjazunk.]

Igen érdekes egy keresztnek a keresztvetésre figyelmeztető felírása, amely az ördögöt így döröggteti :

Signa te, signa ; temere me tangis et angis.

[Csak vess keresztet, vess. Vakmerően ellenem fordulsz és gyötörsz.]

Palindromban írták meg a lámpa körül röpködő esti lepke szencséltségét.

In gyrum imus nocte et consumimur igni.

[Körbe röpködünk esténként. Tűz emészt meg bennünket.]

A legszebb, mert forma és tartalom tekintetében minden erőszakoltság nélküli görög palindrom a Hagia Sophia szenteltvíztartójának felirata.

ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ

Νίψον ἀνομήματα, μὴ μόναν ὀψιν.

Mosd le a bűnöket is, ne csak az arcot.

Ez a felirat, amelyben épen a középső betű, a megváltás görög jele, a görög kereszt szépen kimagaslik jó írással, megérdemli, hogy igen sok francia, német és angol templomban szintén a szenteltvíztartó felett használják. A párisi Notre Dame des Victoire-ban görögül, latinul és franciául van kiírva.

3. Még érdekesebbek a palindrom versek. Allítólag a Kr. e. III. században élt Sotades görög poéta írt olyan verseket, hogy a sorok visszafelé is ugyanazt az értelmet adták, csak a szók helyzete tolódott el. Róla nevezik ezeket a verseket szotadikus verseknek. Költeményei ismeretlenek előttünk. A rendelkezésre álló példákban kisebb-nagyobb fokát találjuk Sotades művészetének. Ilyen egy király hajójára írt régi vers:

Arca serenum me gere regem munere sacra.
[Hivatásod miatt szent bárka, csöndesen hordozz engem, a királyt.]

Igen érdekes palindrom versek maradtak ránk a régiekből, amelyekben a fordítva olvasott szavak épen az *ellenkező* értelmet adják.

Igen szellemes palindrom a dijoni Sainte Bénigne kápolna márványtáblába vésett ősrégi kettős felirata. Az egyik mellett angyal áll. A kezében lévő utasítás mindössze ennyi: Olvasd rendesen és üdvözülsz. Szövege pedig ez:

Delicias fuge, ne frangaris crimine, verum
Coelica tu quaeras, ne male dispereas.
Respicias tua, non cujusvis quaerito gesta
Carpere, sed laudes, nec preme veridicos.

Judicio fore te praesentem conspice toto
 Tempore, nec Christum, te rogo, despicias :
 Salvificum pete, nec secteris daemonia ; Christum
 Dilige, nequaquam tu mala concupito.

[Kerüld az élvezeteket, hogy a bűn le ne győzzön.
 Az égietek keresd, hogy nyomorultan el ne pusztulj.
 Nézd bűneidet s ne más tetteit iparkodjál korholni.
 Dicsérd és ne nyomd el az igazmondókat.
 Élted egész idejében légy arra tekintettel, hogy az íté-
 leten jelen leszel.]

Arra is kérlek, hogy Krisztust ne vesd meg.
 Keresd, ami üdvösségre vezet, ne kövesd az ördögöt.
 Krisztust szeresd s a rosszat ne kívánd.]

A másik mellett csunya ördög áll őrt. Tekintetén meglátszik, hogy egyetlen célja az embereket rosszra vezetni. A kezében lévő táblán a figyelmeztetés : Olvasd fordítva és az enyém leszel. S utána következik a szöveg, az előbbinek még a forma tekintetében is fordítottja. Az ottani hexameterek itt pentameterek és viszont.

Concupito mala tu, nequaquam dilige Christum,
 Doemonia secteris nec pete salvificum :
 Despicias, rogo te, Christum, nec tempore toto
 Conspice praesentem te fore iudicio :
 Veridicos preme, nec laudes, sed carpere gesta
 Quaerito cujusvis, non tua respicias.
 Dispereas male, nec quaeras tu coelica : verum
 Crimine frangaris, ne fuge delicias.

[Kivánd a rosszat, ne szeresd Krisztust.
 Az ördögöt kövesd, ne kívánd, ami üdvösségre vezet.
 Kérlek, vesd meg Krisztust s életednek egész idejében
 soha se tekints arra, hogy jelen leszel az ítéleten.
 Az igazmondókat nyomd el, ne dicsérd.
 Mások tetteit korhold, ne saját cselekvéseidre tekints.
 Pusztulj el nyomorultan, ne keresd az égietek.
 A bűn győzzön le s az élvezeteket ne kerüld.]

VI. Kelement 1342 május 10-én választották meg pápának. Nyolc nap múlva megkoronáztatta magát s nagy kegyeket biztosított azoknak, akik őt Avignonban meglátogatják. Egy olasz, aki haragudott, hogy a pápa nem jön Rómába, a következő verssel tette tiszteletét:

Laus tua, non tua fraus, virtus, non copia rerum,
 Scandere te fecit hoc decus eximium.
 Pauperibus tua das, nunquam stat ianua clausa:
 Fundere res quaeris, nec tua multiplicas.
 Conditio tua sit stabilis, non tempore parvo
 Vivere te faciat hic Deus Omnipotens.

(Érdemed és nem cselszövésed, erényed és nem gazdagság juttattak a magas méltóságba. Kincseidet a szegények közt szétosztod, ajtód soha sincs zárva. Javaidat osztani, nem halmozni törekszel. Bárcsak állandó volna hatalmad! Ne rövid ideig éltesen itt a Mindenható!)

A disztichononként megfordított szöveg a következő:

Eximium decus hoc fecit te scandere rerum
 Copia, non virtus, fraus tua non tua laus.
 Multiplicas tua, nec quaeris res fundere; clausa
 Ianua stat, nunquam das tua pauperibus.
 Omnipotens Deus hic faciat te vivere parvo
 Tempore; non stabilis sit tua conditio.

(Cselszövésed és nem érdemed, a gazdagság és nem erényed juttattak a magas méltóságba. Gazdagságod gyarapítod ahelyett, hogy szétosztanád. Ajtód a szegények előtt zárva van és nem részelteted őket javaidban. Bárcsak rövid volna az idő, amelyet a Mindenható számodra engedélyez! Bárcsak rövid ideig tartana hatalmad!)

Leiter Jakabok.

Mikor először szállt fel Párisban Nadar az ő Geant nevű léghajójával, a bécsi lapok részletes tudósításai alapján a Magyar Sajtó 1863 október 13-i száma Agai Adolf ujságíró tollából szintén közölt egy párisi levelet:

«Midőn a legfelső felhőrétegen is átrepültek — írja a cikk — a gömb megrezdült, kissé oldalt hajolt, de — így állítják az utazók — egyikük sem ijedt meg. Előhitták Godardot, a tapasztalt léghajóst. Fel, fel! Oly magasra akarunk szállani, mint Leiter Jakob!» Másnap a szerkesztőség tagjai lexikonokban keresték, hogy ki az a Leiter Jakob s kisült, hogy bizony az Jakob's Leiter, amelynek magassága az eget érte (Móz. 1, 28, 12.). A szerző tréfából írta a kínos mondatot — a pedáns Greguss Agost kétségbeejtésére. Így lett a Leiter Jakob a legérdekesebb szójátékoknak, a fordításbeli botlásoknak a műszava.

A legtöbb Leiter Jakob természetesen az írók gyors és fölületes munkája miatt azóta is az ujságokból kerül ki. A Nemzet 1888 június 1-i számában látott napvilágot egy bécsi német távirat, amely elmondja hogy esküdtszék elé állították Kirchner J. képirót, aki Curió nevű barátját január 14-én orozva megtámadta és gyűrűjével megsebesítette. «Tödlicher Ausgang Attentates — mondja tovább a sürgöny — wurde nur durch Feder Claquehutes verhindert, an welcher Ring abprallte.» (A támadás csak azért nem lett halálos végű, mert az öklöző gyűrű a claque-kalap rúgójától visszapattant). Az ujságíró ezt így fordította: «A támadás valószínűleg végzetessé vált volna a szerencsétlen emberre nézve, de Claquehutes Frigyes, aki épen arra ment, a támadót legyűrte és az öklelő gyűrűt kezéből kicsavarta».

Ujságírók követték el a következő Leiter Jakabokat is. Egy német könyv-ismertetés szerint: «A könyv a legifjabb bíróságot (= das jüngste Gericht = az utolsó ítélet helyett) tárgyalja.» Egy francia ujságban: «A tömeg elkiáltotta magát: Eljen Grève tábornok», ehelyett: Éljen az általános sztrájk = vive la grève général. Leiter Jakob a Toldi estéjéről szóló német híradás címe: Eine Soirée bei Toldi. Egy magyarra fordított német hír szerint: «A merénylőt Tátorte közelében (ehelyett: a helyszínén = in der Nähe des Thatortes) fogták el.» Ujságíró tollán lett a híres Justus Lipsius «der gerechte Leipziger» s ujságíró mondotta,

hogy: «A holttestet a düngéri dombok alatt (=unter einem Düngerhaufen = egy trágyadomb alatt) találták meg. (Fővárosi Lapok 1876.)

Az idegen nyelvekben való járatlanság is sok Leiter Jakabot eredményezett. Bécsben egy templom fölirata: «Mors certa, hora incerta». Egy fiú atyjával arra menve azt kérdezte tőle, hogy mit jelent a fölírás. Az atya így felelt: Todtsicher geht die Uhr schlecht.

Igen sok Leiter Jakab hangzik el a közönséges beszédben az idegen szók használata miatt, amikor valaki saját nyelvének a szavát idegen szóval helyettesíti. Így beszélt az az öreg zsidóasszony, aki Olaszországban a toilette ajtaját nem tudván kinyitni, fél olasz, fél német nyelven hangosan kikiáltott:

«Mio Dio, mio Dió, ich bin eingerigoletto.»

Így regulázta a káplár az önkéntest:

«Ne járjon úgy, mint egy cibil. Itt vége van a civilizációnak.»

Leiter Jakabot követett el a másik káplár, mikor ezt a párbeszédet rögtönözte az egyik önkéntessel:

«Mi a foglalkozása?» kérdezte tőle.

— Meteorologus vagyok, volt a felelet.

«Mondja egyszerűen, hogy rőfös», igazította ki a káplár.

Igy beszélt, aki azt mondta, hogy *inzultálta* az orvost; vagy, aki elmondta, hogy a múlt vasárnap az ember *drogériájában* voltak s férjének most infulája van. Vagy aki arról beszél, hogy az új helyen már *akklimázoóldtak*.

«Hallotta, — szólt egyik bácsi a másikhoz hogy a kömlödi tiszteletes megtébolýodott?»

— Nem hallottam, de már régen láttam, hogy *humoros a tekintete*, felelte a kérdező.

A budapesti műcsarnokban egy képet «Kutya és farkas közt» fölirattal tettek ki. Eredeti címe: «Entre

chien et loup» volt, ami helyesen fordítva: «esti szürkület». Itt a képkiallítás rendezői hibáztak. Ennek fordítottja volt az, mikor a néző nem tudta, hogy a nyomort ábrázoló képre miért van az írva: *Misère*, mikor ott semmi sem emlékeztet rá. Az eredeti fölírás ugyanis: *Misère* = nyomor volt. Így tévedett az a fiú is, aki a német képtárban az «Angyali üdvözet» helyett az «Angol üdvözet» (Englischer Gruss) képet látta.

Igen sok a Leiter Jakab a történeti fejlődéssel kialakult nevekben. A Plattensee Leiter Jakab. A Balaton alapszava ugyanis a szláv blato = sár, mocsár, blatin = mocsaras; 1055-ben még Balatin volt a Balaton magyar neve s a németek tévesen nevezték el Plattensee-nek. Budapest utcanevei közt is nem egy Leiter Jakab akad. A Bálvány-utca régi neve Götter-Gasse. Ez a fordítás ugyan helyes, csak hogy a Götter-Gasse helyesen Göder-Gasse, mert Göd felé visz. A kilógástalan magyar neve tehát Gödi-út volna. A Tavaszmező-utca mellett valamikor a város alakulása előtt egy Frühling nevű németnek szántóföldje volt. Ettől lett az utca Frühlingfeld-Gasse neve, amit a régi tulajdonos emlékének elpusztulásakor költői lendülettel Tavaszmező-utcának fordítottak. A nagyheti Zöldcsütörtök neve szintén Leiter Jakab. Német megfelelője a Gründonnerstag, amelynek azonban nem grün = zöld, hanem grinen = veszékel, jajgat az alapszava. A nagyhet csütörtökje Grindonnerstag, mert régen a kiközösítetteket ekkor vették vissza az Egyházba s most utoljára megsiratták bűneiket.

A Leiter Jakabok buján tenyésző talaja az iskola. Feleltetés közben, főként érettségi felé, ijedtebb tanulók között az idetartozó legképtelenebb elszólásoknak se szeri, se száma. Csak az a kár, hogy közülük a legtöbb olyan, mint a májusi rét virága: leszakítva minden frissességét és illatát veszíti. Az eltehetők közül való a

tempus edax rerum (Hor. carm. 3, 30) = étkezési idő,
 ehelyett: az idő megörli a dolgokat;
 est modus in rebus (Hor. sat. I, 1, 106) = van mód
 a rejtvényekben, ehelyett: mindennek van határa;

arma virumque cano (Verg. Aen. I, 1.)=fegyvert és mérget a kutyának, helyett: fegyvert és férfiút éneklek ;

ich heiss Müller=melegem van Müller, helyett: az én nevem Müller.

Ehhez hasonló eset történt egyik osztálytársammal a francia vizsgán. Nem valami jeles francia volt az illető s a tanár szorgalma miatt szerette volna, ha mégis szépen felel, mert a kudarc nagyon bántotta önérzetét s azért a legkönnyebb olvasmány címét mondta fordításra: Le moineau et ses petits, a veréb és fiókái. Szerencsétlenségére azonban jól tudta azt a formulát is, amellyel a nevét kellett megmondani (mon nom...) s rögtön rávágta magyarul: «Az én nevem Szepi», pedig Miklós volt az illető.

Egy fiú fordítása szerint Der Liebe Lust der Liebe Leid (a szerelem élvezete a szerelem szenvedése)=a kedves levegő kedves szenvedés ; Auch Hagen von Tronje trat zum Fenster (a tronjei Hagen az ablakhoz lépett)=Hagen a tróntól az ablakhoz ment. Egy másik a Wilhelm Tell e szavait: Gewitter ist im Anzug (=vihar van kitörőben), így fordította: Vihar van a ruhában. Az iskolában lett Polyphemos $\mu\alpha\chi\rho\acute{\alpha}\ \beta\acute{\epsilon}\beta\alpha\varsigma$ =*nagyokat lépő* kedves kosa nagy bibasz. Iskolában termett az «ex omnibus aliquid ex toto nihil» (mindenből valamit s az egészből semmit sem tudni) elvnek ez a fordítása: mindenkiből lesz valami, csak a többől nem lesz semmi.

A tanár Horatiusnak Maecenas, atavis edite regibus (carm. 1, 1.)=Maecenas, ősi királyok sarjadéka versét akarta fordíttatni s mivel a fiú ezt így értette: me coenas at avis edit e regibus, a magyar fordítás ez lett: én ebédelek, de a madár királyokból eszik.

Ugyanigy fordultak elő a következő furcsafordítások: Ave Caesar, morituri te salutant=Üdvözlégý cézár, a tûri cigányok köszöntenek, helyett: Üdvözlégý cézár, a halni készülök köszöntenek.

Conticuere omnes intentique ora tenebant (Verg. Aen. 1, 1.)=mindnyájan elhallgattak és orrukat a tén-tába mártották, helyett: figyelmes arcot vág-tak.

Bis dat, qui cito dat = pénzt ad, aki cipót ad, helyett : kétszer ad, ki gyorsan ad.

Praesente medico nihil nocet = ajándék nem árt az orvosnak, helyett : az orvos jelenlétében semmi sem árt.

A kalcedoni zsinat (451) atyáinak Nagy szent Leo pápát (440—461) magasztaló szavai : Petrus per os Leonis locutus est = Szent Péter Leo szájával beszélt, egy fiú így fordította : Péter az oroszlán csontján keresztül szólt. Manet alta mente repostum (Aen. 1, 26.) = lelke mélyére elrejtve maradt helyett : marad a régi mentére posztó.

Egy temető melletti vendéglőben ez a figyelmeztetés volt fölírva : De mortuis nil, nisi bene (= a holtakról csak jót mondani). A svábok természetesen semmit sem értettek ebből a figyelmeztetésből s megkérdezték azt, aki közülük iskolát is járt, ő így fordította a fölírást : Von den Toten nichts, als die Beine (= a holtakból semmi sincs itt, csak a csontok).

Német nyelvű iskolából valók : Romulus conditor Romae = R., a római cukrász ; nonne vides ? (Nem látod ?) = látod az apácát ? (= die Nonne). Caesar tanta diligentia profectus est, ut... (C. olyan sürgősen elutazott, hogy...) = Cézár nagynénjével delizsánszon elutazott.

★ ★ ★

Hát még mennyi Leiter Jakab van a gyakorlatokban, amelyekre igazán illik, amit az egyszeri tót piarista mondott a szegedi diákoknak : «A gyakorlatokat kijavítottam és ottan sok zöldsíget tapasztaltam. De azé a... Jakóé olyan, mint a makói hetipiac». S a sok zöldség között — főként az érettségi dolgozatokéiban — mennyi a Leiter Jakab ! A legszellemesebbek közül való a következő három fordítás :

cras ingens iterabimus aequor (Hor. carm. 1, 7, 31.)
= holnap újra kezdjük a rettenetes ivást, helyett :
holnap újra tengerre szállunk ;

tu (a forrás) rigus amabile fessis vomere tauris praebes
(Hor. carm. 3, 13, 10—12.) = te a hányásban (vomo
3 = hány) kifáradt ökröknek kellemes hideget adsz,
ehelyett: te, forrás, a (szántóvastól = ekétől =)
szántástól fáradt ökröknek (enyhe hűvösséget =)
friss vizet adsz.

«Goethe két évet töltött Itáliában» egy fiú német gyakorlatában így hangzott: G. ladete zwei Jahre in Italien, ami annyit jelent, hogy: G. két évig fegyvert töltött Itáliában.

★ ★ ★

Nem utolsó Leiter Jakab volt, ahogy Franciaországban egy német a csendőrség épületének ezt a felírását: *Gens d'armes* (=fegyverek népe, fegyveres őrség) fordította:

Schande der Armen = a szegények szégyene.

Leiter Jakab segítette ki az öreg Kóhnt is, mikor pontos cím nélkül elment Párisba, hogy ott letelepedt fiát, az ifjú Kóhnt meglátogassa. Addig ment, mendegélt, amíg az utcán meg nem pillantotta a következő felírást:

Maison Kohn [t. i. Kóhn-ház].

Az öreg bement és fia elképedve kérdezi tőle:

«Aber Papa, wie hast du mich gefunden?»

Atyám, hogyan találtál meg engem?

— Es ist doch geschrieben: Mein Sohn Kohn.

Hiszen ki van írva: az én Kóhn fiam, volt a felelet.

Végzetes írás- és sajtóhibák.

Sok diáknak megvan az a rossz szokása, hogy átolvasás nélkül beadja dolgozatait. Az ilyen fiúkból lesznek azok a szerencsétlen emberek, akik átolvasás nélkül postára adják leveleiket, vagy kezükből kiadják legkényesebb írásait, olyan hibákkal, amelyek írónak és olvasónak egyaránt kellemetlen helyzetet teremtenek.

Hogyan megjárta pl. a livornói kereskedő, aki 1v2 majmot rendelt és kuszált, rendetlen írásából a nagykereskedő 102 majmot olvasott ki. Borzasztóan

csodálkozott, mikor ez elküldötte neki a 84 majmot s a többi 18-at nagy bocsánatkéréssel későbbre ígerte.

Az a német jegyző is bizonyára rosszul érezte magát, aki egy bizalmi gyűlésen a jegyzőkönyv vezetésével volt megbízva és a jegyzőkönyvet ezzel a hibával küldte el feletteseinek: a «delirierende (= örzöngő, ehelyett: deliberierende = határozó) Versammlung» összes tagjai megjelentek.

Azonban a legjobban az az állatorvos bűnhődött meg az íráshibáért, aki ezt írta folyamodványába: «Alulírott 12 év óta állat, megkeresem a Tekintetes városi Tanácsot, hogy engem szolgálatába fogadni méltóztassék.» Természetesen hiába folyamodott.

Még kellemetlenebbek a kinyomtatott hibák, a sajtóhibák.

Ilyen sajtóhibával jelentette egy báli tudósítás, hogy «a *lökedvű* társaság, amelyben az előkelő világ is képviselve volt, reggelig együtt maradt». De a báli résztvevőknél sokkal jobban bosszankodott az a tudós, akinek Pascal fordítását egy folyóirat így hirdette: «A Gondolatok egész szövege olvasható x. y. *ordításában*». A fővárosi tanítók is megköszönték, mikor azt olvasták az újságban, hogy továbbképzésükre a főváros pedagógiai *szanatóriumot* (szemináriumot) szervezett. Azt is az újságban olvastuk, hogy a Központi *szanatórium* (szeminárium) új rektorát nemsokára ki-nevezik. Egy német nyelvű politikai írás szerint: Oesterreich ist reich an Paradeochsen (Ausztriának sok a parádésökre), ami annyit akart volna jelenteni, hogy Ausztriának sok a paradoxonja, ellentéte (Oe. ist reich an Paradoxen).

De még kényesebb sajtóhibák is fordulnak elő. A Corpus juris canonici egy régi, tudósok által készített kiadásában a 2. részt a Pars *secundus* jelzi. Az első osztályos diákok ugyancsak kijavították volna a nagy tudósok hibáját. Azért ennek a kiadásnak a könyvésztben cum magno errore typi = a nagy sajtóhibás kiadás a neve. Veszedelemes hibát követett el az, aki könyvét pártfogójának ajánlva, a dedikációban a Clementissime = (legkegyelmesebb) helyébe került *Demen-*

tissime (a legörültebb) sajtóhibát bent hagyta. Ugyancsak dedikációban fordult elő, hogy a szerző jötevőjének szánt MAGNUM DECUS PATRIAE (a haza nagy dísze) nagy megtiszteltetés a szedő és korrektor hibájából MAGNUM PECUS PATRIAE (a haza nagy barma) lett. Hátha még kőbe vésik a hibát! Nem volt utolsó eset, mikor Napoleon szobra elkészült s a feliratul tervezett Viro immortalis (= a halhatatlan férfiúnak) szavakból a *t* betű kimaradásával *Viro immoralis* (= az erkölcs-telen férfiúnak) lett. A szobrot azonban már alig állították fel.

Kegyetlenül megjárta a sajtóhibával Döbrentey Gábor († 1851.).

Gróf Széchenyi István házánál egyik nap baráti társaság gyűlt egybe: nagyszívű és nagyelméjű férfiak társasága. Deák Ferenc, Kemény Zsigmond báró, Gyulai Pál stb.

Csak Döbrentey Gábor hiányzott, aki írói munkássága mellett arról volt nevezetes, hogy csallhatatlannak tartotta önmagát. Ő — szokta volt hangoztatni — csak érett megfontolás után mer állítani valamit, de akkor azután ki is van zárva részéről a tévedés. Aki pedig ebben kételkedni mer, annak ő karddal is hajlandó bebizonyítani saját igazát. Irodalmi érdemeiért ezt a kis hibát mindenki elnézte neki. Szavait kétségbe nem vonták, bíztak benne; legföljebb csak titokban kételkedtek csallhatatlanságában.

Végre elkésve, kipirosodva, sugárzó arccal, sebbel-lobbal megérkezett s diadalmasan tette le a magával hozott könyvet barátai elé.

«Ime — kiáltja — most jelent meg az első magyar könyv, amelyben nincs sajtóhiba. És ez az én könyvem!»

— Biztos ez? — csillan fel Széchenyi szeme.

«Ha én mondom!» — üt a mellére vésztjósloán Döbrentey.

Deák Ferenc nem szól semmit; csendesen fölveszi a könyvet s fellapozván az első oldalt, viharos kacaj közt olvassa a címlapot:

SHAKESPEARE REMEKEI
ORDÍTOTTA: DÖBRENTÉY GÁBOR.

A többi oldalra — már ami a sajtóhibákat illeti — senki sem volt kíváncsi. De letett róla Döbrentey Gábor is, hogy csalhatalannak képzelje magát. Ez a lecke megtanította őt arra, hogy tévedni emberi dolog.

Senkinek sem volt azonban annyi baja nyomdászokkal és sajtóhibákkal, mint Szemere Miklósnak (+1881), akinek a családja nagy büszkén Huba vezértől származtatta magát. Nehezen olvasható írása miatt a kefelenyomat annyira tele volt hibákkal, hogy a legtüzetesebb javítás sem tudta volna azokat kiirtani. A nem tüzetes javítás pedig még többet hagyott benne. A maradékot aztán az utolsó lapon helyesbitette. De egyszer épen azzal járta meg kegyetlenül. Szégyenszemre még a hibakiigazítás élén is ez a cím fityegett:

NYOMTATASI HUBÁK.

Erre céloz Arany Jánosnak hozzá intézett tréfás levelében ez a sor:

«De ne legyen benne nyomtatási huba».

Nagyon érdekes a *Szemere-család örökségi pöre, vagy miképen döntött milliárdok sorsáról a nyomdahiba*.

A waterlooi csata sorsát a mendemonda szerint egy különös véletlen döntötte volna el. Egy *tintacsepp*, — apró fekete pont, amely Napoleon haditérképére került, *elfödve ott valami kis hid jelét*. És az a tintafolt tette kudarccá az *Empereur* haditervét, mert így nem számolhatott a láthatatlanná tett híddal s később épen ezen a pár deszkapallón keresztül ömlött a császáriak felé váratlanul az ellenség.

Nem okvetlenül igaz ez a szépségflastronnak használt história, de annyi bizonyos, hogy peres ügyekben előtte is, utána is sokszor döntött a törvénykezésből is kiküszöbölhetetlen sajtóhuba. És a sors ironiája folytán épen azt a Szemere Miklóst érte ez a szégyen, aki a család összes tagjai közt legbüszkébb volt a Huba-származásra; «de genere Huba» neve mellől el nem maradt.

A bíróság az ő hagyatékát mondotta ki érvény-

telennek azzal a megokolással, *hogy a törvény szerint a közjegyzőnek átadott végrendeletet két tanu előtt kell elkészíteni*, még akkor is, ha azt a végrendelező sajátkezüleg szövegezi meg és írja alá.

Ez az ítélet általános feltűnést keltett, sok szóbeszéd, vita szülője lett, mert egyes jogászok azon a véleményen voltak, *hogy a bíróság fölfogása nem egyezik a törvénnyel*. Eme nézeteltérés okára vetett világot ma egy törvényszéki tárgyalás. Egy örökösödési pőrrol folyt a tárgyalás és az ítélethozatal előtt *Ráskay* Alfonz dr., az egyik fél képviselője, perbeszédében *figyelmeztette a bíróságot egy furcsa nyomdahibára*, amely az örökösödsről intézkedő 1876. évi XVI. törvénycik 23. szakaszában fordul elő az 1913. évben a *Grill*-féle zsebtörvénytárban kiadott *Lallosevits—Lányi*-féle kiadásban.

Ez a paragrafus itt ugyanis így szól: «*A végrendelező által önkezüleg írott és aláírott végrendelet, ha azt a végrendelező a kifogástalan két tanu együttes jelenlétében írta alá, vagy ismerte be általa írotnak és az okiratot mindkét tanu sajátkezü aláírásával ellátja: érvényes akkor, ha a végrendelező által a közjegyzőnek megörzés végett személyesen adatik át s ha ez alkalommal a közjegyző előtt kijelenti, hogy ezen okirat az ő végrendeletét tartalmazza*».

— *Ez a törvényszöveg azonban hiányos, mert valamilyen véletlen nyomdahiba folytán kimaradt belőle két sor s — a véletlen különös játéka folytán — a szakasznak épen ellenkező az értelme, mint a hiteles szövegnek.*

Az 1876. évi XVI. törvénycikk hivatalos kiadásában ugyanis így hangzik a 23. paragrafus első része: «*A végrendelező által önkezüleg írott és aláírott végrendelet tanuk alkalmazása nélkül is, az idegen kézzel írott, de a végrendelező által önkezüleg aláírott Végrendelet, ha . . . stb. érvényes akkor . . .*»

Ilyen kétsoros nyomdahiba döntött el minden valószínűség szerint eddig igen sok örökségi pört, amíg a bíróság ezt a kiadást használta. A hiányzó 18 szó határozott illetéktelenül milliárd és milliárd koronás örökségek fölött.

A kétértelmű beszéd.

Néha a közönséges életben is előfordul, hogy valakinek a beszéde nem elég világos, mert egy-egy mondatából több értelményt lehet kiolvasni. Az ilyen kétértelműség inkább csak a nyelv fejletlenségével összekötött beszédhiba, amelyen segíteni csak a legnagyobb vigyázattal is alig lehet. Van azonban olyan kétértelműség, amely a szavakkal való szellemes játék és a szókügyes kiválasztásán alapszik.

1. *Hatalmasokkal szemben*, akik előtt és akiknek másképpen nem lehet megmondani az igazságot, az alattvalók gyakran fordultak ehhez a megoldáshoz.

Így a franciák, mikor a Bourbon restauráció után újból megharagudtak a Bourbonokra (1848), a liturgia Eripe nos Domine a luto faecis = ragadj ki bennünket Uram a piszokból szavait így imádkozták: «Seigneur, débourbonnez nous», ami annyit is jelent: Uram szabadíts meg bennünket a Bourbonoktól. Egy ír pásztor a bitorló király tiszteletére kikényszerített istentiszteleten a következő imát mondotta: And as for the young Prince he is come hither in Quest of an Crown. Grant o God, that he may speedly receive a crown of glory. Amen. Ami a fiatal herceget illeti, ő idejött a földi korona megszerzésére. Uram engedd, hogy minél előbb nyerje meg az örök dicsőség koronáját. Amen.

Mikor Napoleon Gentben megnézte a vágóhidat, a mészárosok diadalkaput állítottak neki a következő felirattal:

Les petits bouchers de Gand
à Napoleon le Grand,

aminek kettős értelme:

Gent kisvágói Napoleonnak, a Nagynak,
s Gent kisvágói Napoleonnak, a nagyvágónak.

★ ★ ★

Canova (+1822) híres olasz szobrász Velencében dolgozott, mikor Napoleon oda bevonult. Egyszer

Napoleon meglátogatta a művészt s közben a taliánt csipkedni akarván, ezt kérdezte tőle:

«Canova, è vero, que tutti gl'Italiani sono ladroni?»

(Igaz, hogy a taliánok mind rablók?)

— Tutti no, ma buona parte (Buonaparte) si, volt a szobrász talpraesett felelete.

★ ★ ★

A kétértelmű üzenet. A «Vén gazember» kéziratával ment Harsányi Zsolt az Unió színház dramaturgjához, Beöthy Lászlóhoz. Mivel nem találta otthon, csak néhány sorban jelezte ottjárta okát. Mikor Beöthy hazament, sajnálattal vette tudomásul a látogatást és azzal az utasítással küldte a cselédet Harsányihoz, hogy jöjjön el s hozza magával a «Vén gazembert» is. A cseléd megrökönyödve vette a gyors parancsot, el is ment az íróhoz s kiméletesen adta át az üzenetet:

— A méltóságos úr azt üzeni a nagyságos úrnak, hogy tessék elmenni és tessék magával vinni az öreg nagyságos urat is.

A kétértelmű végrendelet. Egy gazdag olasz ember a fiát szerzetesnek szánta és azért 100.000 tallérnyi vagyonát azzal a kikötéssel hagyta a szerzeteseknek, hogy azok neki, ha mégsem lépne be a szerzetbe, annyiit hagyjanak végkielégítésül, amennyit ők akarnak. Miután a fiú nem akart szerzetes lenni, a szerzet a végrendelet értelmében 5000 tallért szánt neki, ami miatt az megtámadta a végrendeletet. A szerzetesek biztosak voltak benne, hogy a per javukra dül el, hiszen a végrendelet világosan mondja, hogy a fiúnak annyiit adjanak, *amennyit ők akarnak*. Nagy volt csodálkozásuk és meglepetésük, mikor Ossuna, nápolyi vicekirály, mint legfőbb hatóság a következő határozatot hozta az ügyben:

«Az egész 100.000 tallérnyi hagyatékából az atyák a végrendelet értelmében annyiit kötelesek a fiúnak átadni, amennyit ők akarnak. Ők azonban 95.000 tallért akarnak, ezért az örökhagyó akarata szerint ennyi a fiúé s az övéke csak az 5000 tallér.»

A kétértelmű védekezés. Kacsát lopott a lengyel zsidó s mikor kérdőre vonták, hogy miért tette, így védekezett: Richter, ich habe gesehen, dass alles auf der Erde nimmt ein End und d'rum habe ich mir auch eine Ente genommen. (Biró, én láttam, hogy a földön mindennek vége van s azért vettem én egy kacsát.)

A kétértelmű fordítás. A francia orvosi gyűlésen a tiszteletdíjak megállapításáról volt szó. Raspail híres francia orvos e tárgyban mondott beszédében a Szentírásra hivatkozott és annak

Honora medicum propter necessitatem (Eccl. 38, I.)

Tiszteld az orvost mert szükséged van rá szavait így fordította nyelvtanilag egész helyesen:

Add meg a honoráriumot az orvosnak, mert szüksége van rá.

Petrus Ramus (1515—72) híres francia bölcselelőnek, Descartes előhírnökének Bölcséleti könyve két részből állott s a második résznek de judicio volt a címe. Emiatt kérdezték a régi tanárok tréfásan a diákoktól, ha felcélés közben nem figyeltek: Deest altera pars Petri? (Hiányzik Péter második része, t. i. a bölcsesség?)

Ugyanennek a bölcselelőnek sírírata ez volt:

Hic jacet Petrus Ramus	Itt nyugszik P. R.
vir magnae memoriae	nagy emlékezőtehetségű férfiú,
expectans judicium.	aki várja az ítéletet.

Mivel azonban judicium = bölcsesség is, a más fel fogású bölcselelők így olvasták sírírátát:

Itt nyugszik a nagy emlékezőtehetségű P. R.
várva a bölcseséget.

A legkínosabb kétértelmű fordításnak azonban diák a szerzője. Egy gimnáziumban az osztályfőnök az év végén megkérdezte a VIII. osztályban, hogy ki milyen pályára akar menni. Egy vígkedélyű fiú, aki azonban az osztályfőnök tárgyaiban, főképp a latinban, éppen nem volt az elsők közt, büszkén jelentette, hogy ő katona lesz.

«Exercitus non indiget asinis. Mit jelent ez?» — volt az osztályfőnök kesernyés megjegyzése és kérdése.

— A hadsereg nem szűkölködik szamarakban, volt a fiú nyelvtanilag egészen kifogástalan felelete. Akkor nemrégiben tanulták, hogy *indigeo* két jelentése: rászorulni és szűkölködni. A tanár úr az első jelentést várta, a fiú a másodikat adta.

XIV. Lajos francia királyt (1643—1715) egyszer *Ludovicus Magnus abundantia parlā = a gazdagság megteremtésével naggyá lett Lajos király* feliratú plakettel tisztelték meg. Valaki megelégtelte a nemzetsalást, hogy a háborúk és rablások miatt dicsőítsék a királyt, miközben a szegénység ijesztően terjed, azért a köriratot így fordította:

L'abondance est partie.

[A bőség eltávozott.]

Kétértelmű jóslatok. Sok kétértelmű mondat hangzott el a régi pogány világ jósdaiban, főként a dodonai-ban, kolofoniban és a delfiben, amelyekhez annyian zarándokoltak az istenség akaratának megtudása céljából. A jósnő hosszú ruhában és ékesen megfésülten lépett be a jóshelyre, ahol a kérdés meghallgatása és a jóslatkérő személyes körülményeinek meghallgatása után leült a tripusra és a felszálló kénegőtől vagy a mocsár párázatától keletkezett önkivületi állapotában dadogni kezdett. A jóspapok az összefüggéstelen szavakból megszerkesztették a jóslatokat, amelyeknek főjellemvonásuk az ünnepélyes hang, a költői forma és még inkább a homályosság voltak.

Delphico mos est deo arcana tegere — mondja Seneca. A delfi istennek szokása a titkos jövődöt elfödni.

Hozzád jövök, ó Apollo — mondja Cicero —, aki a föld középpontját tartod... Chrysippus egész kötetet töltött meg jóslataiddal, amelyek részint hamisak, részint véletlenül igazak, részint kétértelműek, részint csúrt-csavart és homályos mondatok és a magyarázó is magyarázatra szorul.

Ismert példája a háborúba induló katonának adott *Ibis et redibis non morieris in bello* jóslat, amelynek

az értelme ellentétessé válik aszerint, hogy a vessző a non elé vagy után kerül.

Ibis redibis, non morieris in bello.

Elmégy, visszajössz, nem halsz meg a háborúban.

Ibis redibis non, morieris in bello.

Elmégy és nem jössz vissza, meghalsz a háborúban.

De vannak más példák is, amelyek minden eshetőségre megvédték a jósdá tekintélyét. Mikor Epaminondas a jósdánál halála módja felől tudakozódott, Apollo így felelt neki: «Őrizkedjél a tengertől (pelago)». Attól óvakodott is, azonban a jövődőlés mégis teljesedett, mert egy Pelago nevű tölgyesben lelte halálát. Főként a háború megüzenésére és kimenetelére vonatkozó jóslatok voltak nagyon csalafinták. A jósdá szavai sokszor szomorú értelemben váltak valóra, akárcsak az állítólag a II. Vilmos német császárnak adott következő jóslat: «Üzend meg a háborút, utána minden német milliomos lesz» valóra vált, de nem volt benne köszönet.

Mikor Pyrrhus megkérdezte, hogy a rómaiakat megtámadja-e, vagy ne, ezt a feletet kapta:

«Aio te Aeacida Romanos vincere posse.»

[Azt mondom Ae., hogy a rómaiakat te legyőzheted.]

Bár öt győzték le a rómaiak, a jóslatnak így is igaza volt, mert az előbbi mondat annyit is jelent, hogy a «rómaiak téged legyőzhetnek».

A lakóniaiak szintén megkérdezték Pythiát, hogy a tegeabeliek ellen indítsanak-e háborút. A válasz ez volt:

«Funiculo agros Tegeatum metiemini.»

[Kötéllel méritek majd a tegeabeliek földjeit.]

Meg is történt, de a lakóniaiak terveivel és számításával épen ellentétes értelemben. Legyőzve mint rabszolgák húzták a köteleket és mérték a saját földjeiket a tegeabeliek számára.

Krózus lid király megkérdezte Pythiát, hogy med-

dtg lesz az övé Lydia. Pythia ezt felelte: «Krózus akkor veszíti el Lydiát, majd ha öszvér uralkodik a médeken». Mintha magyarul azt mondta volna az istennő: Holnapután kiskedden, borjúvágó pénteken, azaz: soha. A király megörült a jóslatnak, mert azt olvasta ki belőle, hogy ez sohase történik meg. Öszvér csak nem uralkodik a médeken! De egyszer meghallotta a Cyrus nevet, amely kezdett mind félelmesebben hangzani, sőt háborúval fenyegette szomszédját. Bár Krózus biztos volt a maga dolgában, mégis megkérdezte a jósdát, hogy mit csináljon. A válasz ez volt:

Κροῖσος Ὁ Ἄλυν διαβὰς μεγάλῃν ἀρχὴν καταλύσει.

Krózus ezt így fordította le: «Krózus a Halys folyón átkelve nagy országot dönt meg». Mivel az ő országát biztosnak tudta, hite szerint, rombadülő ország csak az ellensége lehet. Megkezdte a háborút. Elbizakodottságában még szövetségeseit sem várta meg.

Azonban a csata váratlanul ütött ki. Krózus elvesztette a háborút. Fővárosát 548-ban Cyrus elfoglalta s akkor tűnt ki, hogy a jósdának milyen veszedelmesen igaza volt. A nagy lid birodalom összeomlott, Krózus elvesztette országát. A médek királya ekkor már Cyrus volt, aki perzsa atyától és méd anyától származva felemás = mulus = öszvér volt (Herodot. I.).

Hasonlóképen az írásjelek különféle fölrakásától függ az értelme annak a mondatnak, amit állítólag János érsek mondott, mikor Petur bihari főispán és Simon bán barátjuk, Bánk bán (Bor Benedek) vezérlete alatt Gertrud királyné elpusztítására törtek és szándékuk felől 1213-ban az érseket megkérdezték. Az állítólag így felelt: *Reginam occidere nolite timere, bonum est. Si omnes consenserint, ego non contradico.* [A királynét megölni ne féljete, az jó dolog. Ha mindenki beleegyezik, én nem állok ellen.] Azonban egészen más lesz a mondat az írásjelek következő felrakásával: *Reginam occidere nolite. Timere bonum est. Si omnes consenserint, ego non. Contradico.* [A királynét meg ne öljétek. Jó lesz félni! Ha mindenki beleegyezését adja is, én ezt nem teszem. Ellene

szavazok.] Ugyanaz a kétértelmű mondat, amelynek különben semmi történelmi alapja sincs, a francia történelmi mendemondák közt is szerepel.

Kétértelmű szókkal való bölcselkedés. Senki seni értett annyira a kétértelműségekhez, vagyis a beszédnek olyan szövegezéséhez, hogy egy szónak benne több jelentése lehessen, mint a szofisták, az ókornak félig ügyvéd, félig zsurnaliszta intellektüeljei, akik a görög fölvilágosodás előharcosaiként Kr. e. az V. században mutatkoznak először. Az addigi bölcselkedőktől eltérően pénzért tanították az embereket nem tudományra és idealizmusra, hanem az életben való érvényesülésre, aminek mindent alávetettek. Főeszközük a dialektika, a szó veszedelmes művészete volt, amivel, a feketét fehérnek, a megtörténtet meg nem történtnek mondták, a hitványt fölmagasztalták, a hatalom legigazságtalanabb rendelkezéseit jogosaknak tüntették fel s a vigyázatlanokat vagyonukból kiforgatták.

Fogásaikat a következő okoskodások mutatják. Lehetetlen, hogy Leonidas Thermopylae-nél meghalt, mondja a szofista, mert Leonidas vagy akkor halt meg, mikor élt, vagy akkor, midőn már nem élt. Azonban az lehetetlen, hogy valaki meghaljon, amidőn még él. De ép olyan lehetetlen, hogy valaki akkor haljon meg, mikor már nem él. Tehát Leonidas nem halt meg.

A szofista néhány kérdéssel bebizonyítja, hogy a tartalom nagyobb, mint tartója.

«Igaz, hogy a tartó nagyobb, mint a tartalom?»

— Igaz.

«Igaz, hogy a számár úgy van a bőrében, mint a tartalom a tartóban?»

— Igaz.

«Igaz, hogy az egésznek egy része kisebb az egésznél?»

— Igaz.

«Igaz, hogy a számár bőre egy része az egész számárnak?»

— Igaz.

«Ha mindez igaz, akkor a tartalom nagyobb a tartónál.»

A szofista szerint az elefánt egy csontja kisebb az egérnél.

A rész kisebb az egésznél, mert az elefántcsont rész, az egér egész. Tehát az elefánt egy csontja kisebb az egérnél.

A szofista szerint az adósnak fizetnie nem szabad, mert azzal igazságtalan lesz a hitelezővel szemben. A hitelező állítása szerint ugyanis az adós tartozik. De mielőtt a pénzt megfizeti, azonnal nem tartozik, ami jogtalan az adóssal szemben.

A szofista úgy összekeveri az igazságot, hogy végre maga sem tudja, hogy igaza van-e vagy nincs. «Ha egy krétai kinyitja a száját, már hazudik» — mondja Epimenides. De akkor minden krétai igazat mond, mert Epimenides maga is krétai. Így a krétaiak igazat beszélnek s akkor Epimenides is igazat szolt, amikor a krétaikat hazugoknak mondta.

Egy város szofistája felbujtotta a lakosokat, hogy minden idegent a folyóba dobjanak, amit azzal okoltak meg, hogy az idegenek hazugok. A kérdésre ugyanis, hogy «Hová még?» mind azzal felel: a városba, pedig egy sem ment a városba, hanem a folyóba. Egy utas ezt megtudván, a kérdésre «Hová még?» azt felelte: «A folyóba». Erre a lakosok nagyon megijedtek. Mit csináljanak? Ha a folyóba dobják, megszegik fogadalmukat, mert az utas valóban igazat mondott. S viszont ha nem dobják a folyóba, akkor hazudott az utas és megérdemli a büntetést. Nem tudták megoldani a nehézséget.

A szofista bebizonyítja, hogy az isteneknek emberi testük van.

Ami szép, az isteneknek abban részük van.

Az emberi testnél alig van szebb

Tehát az isteneknek emberi testük van.

Euathlos szofisztikát tanult Protagoraszánál, akivel úgy egyeztek meg, hogy a tiszteletdíj első felét azonnal fizeti, a második rész pedig akkor lesz esedékes, ha első próbát megnyeri. A tanulás befejezése után azonban Euathlos próbát nem vállalt és azért a tiszteletdíj

hátralévő felét sem fizette meg. Protagoras mégis követelte tőle az adósságot.

— Mindenképen tartozol fizetni, mondotta. Ha ugyanis pörre kerül a dolog, a bírák vagy felmentenek, vagy elítélnék. Ha elítélnék, fizetsz a bírói ítélet szerint. Ha felmentenek, fizetsz a megegyezés szerint, mert megnyerted első pörödet.

Erre Euathlos így felelt: Semmiképen sem fizetek. Ha a bírák felmentenek, ítéletük szerint nem fizetek. Ha pedig fizetésre ítélnék, akkor elvesztetem első pörömet és így egyességünk értelmében nem fizetek.

Hasonló ehhez az ügynevezett krokodilusokoskodás. Egy asszonytól a krokodilus elragadta gyermekét s azt mondta, hogy visszaadja őt, ha megmondja, hogy mi történik a gyermekkel. Az asszony átgondolva a dolgot így felelt: Nem adod vissza gyermekemet. Erre a kegyetlen krokodilus megjegyezte: Most már nem adhatom vissza a gyermeket, mert vagy az igazságot mondtad, vagy nem. Ha igazat mondtál, akkor saját szavaid értelmében nem kapod vissza gyermekedet. Ha meg nem mondtál igazat, akkor megegyezésünk értelmében nem tarthatsz igényt rá.

— Épen ellenkezőleg mindenképen köteles vagy visszaadni gyermekemet — felelte az asszony. — Ha igazat szólottam, megegyezésünk értelmében vagy köteles gyermekem visszaadására, s ha nem mondtam igazat, akkor meg emiatt kell őt visszaadnod.

Ez az az okoskodás, amelyről Chrysippos 6 könyvet írt és Philetas magyarázatában eszét vesztette.

Nyelvgyötrők.

A legrégebb idők óta általánosan ismert anyaga voltak a tréfás szórakozásoknak a nyelvgyötrők, nyelvgyakorlatok, azaz olyan szavak és mondatok, amelyekkel a tartalom, a mássalhangzótorlódás, a furcsa alliteráció, az idegen mássalhangzók találkozása vagy a sok apró szó miatt nehéz gyorsan kimondani, vagy

amelyeknek csak a többszöri kimondása nehéz. Ilyenek minden nyelvben bőven vannak.

A magyarok közül ismertebbek a következők :

Jobb egy lúdnak több tyúknyaknál.

A bagi pap kapuján két kék vadgalamb bűg.

Mit sütsz kis Szücs ? Sós húst sütsz, Kis Szücs ?

Te tetted e tettezett tettet ? Tettezett tettek tettése te !

Az ipafai papnak fapipája van. Az ipafai papi pipa fapipa.

A szarka farka tarka, de nem minden szarka farka tarka : csak a tarka szarka farka farka.

Lehetséges-e arzénos festékekkel festett bútorok szilánkjával fűtött kályhában sült kenyerrel arzénmérgezést kapni ?

Elöl megyen hat bak, utána megy hat pap. Hatot ütött, bakot ütött, hatot, papot bottal ütött hat pap.

Tartalma miatt nyelvgyötrő Kerkápolyi Károly hegelianus bölcselő mondása : Minden olyan belső, amelynek belseje van épen olyan külső, mint amilyen belső az a külső, amelynek külseje van.

S végül a legdivatosabb magyar nyelvgyötrők söt értelemgyötrők a ma divatos különféle rövidítések, amelyekről az ember nem tudja eldönteni, vajjon svéd vagy hottentota nyelvű szók-e, kimondásukra, megjegyzésükre pedig közönséges halandó gondolni sem merhet. Vannak naiv lelkek, akik nemcsak névjegyükre nyomtatják, hanem bemutatkozáskor is használják. S ma már nemcsak a MAC, BEAC szerényebb formájú rövidítések járják, hanem egész hosszú rövidítések vannak forgalomban. Ha megkérdezesz egy ilyen társadalmi kukacot, hogy kihez van szerencséd, úgy elfújja, hogy ő Mejer, az UAER, DNTV, VZVY, SGV tagja, mintha ez a világ legtermészetesebb tudnivalója volna.

A német nyelvben, amelyen még nevük is nyelvgyötrő : Zungenfertigungs-Schnellsprechspruch (a nyelv készségét fejlesztő gyors mondás), ismertebbek a következők.

Der frische Fritz fischt frische Fische = A fürge Frigyes friss halakat fog.

Rechter Richter richte recht; Gott ist Richter, du bist Knecht = Igaz bíró ítélj helyesen; Isten a bíró, te szolga vagy.

Herr Hagen, darf ich wagen zu fragen, was für Kragen Sie getragen haben, als Sie am Magen krank in Koppenhagen lagen?

(Hagen úr, szabad-e kérdezni, hogy minő gal-lért viselt, midőn gyomorbajjal Koppenhágában feküdt?)

Nagyon is nyelvgyötrőszám-ba megy az osztrák hatóságoknak Deák Ferenc által megőrzött következő irata:

Der die das Bergwesen betreffende allerhöchste k. k. Verordnung in sich enthaltende Brief ist uns zugestellt worden.

(A levél, amely a bányára vonatkozó legmagasabb cs.-i és k.-i rendeletet foglalja magában, hozzánk át-tétetett.)

Nyelvgyötrővel kezdte az egyszeri német pap eske-tési beszédét:

(A férfi felé fordulva:) *Du, der du dir die da, und* (a nő felé fordulva:) *du, die du dir den da zur Ehe-hälfte erkoren hast...*

A latin nyelvgyötrők közül való Ennius (szül. 240. Kr. e.) következő verse:

O Tite tute Tati tanta tyranne tulisti.

Ismertebb még:

Si qua sede sedes, et sit tibi commoda sedes, illa sede sede, nec ab illa sede recede.

(Ha valamely állásban vagy és az az állás kedves neked, maradj meg benne és belőle el ne távozzál.)

Si vir es et vires, cape vires et rape vi res.

(Ha férfi vagy és virulsz, szedd össze erőidet s ragadd magadhoz erővel a hatalmat.)

S ki ne emlékeznék erre a gyermekkori szelle-mességre:

Cane mi cane Decane! Et non de cano cane cane mi cane Decane, sed de cano Decano cane mi cane Decane.

[Énekelj ősz esperesem! De ne az ősz kutyáról énekelj ősz esperesem, hanem az ősz dékánról énekelj ősz esperesem.]

Francia nyelvgyötrők: *Chasseur! Sachez donc chasser le chat!* = Vadász! Űzze el ezt a macskát!

Qu'attend-on donc tant? (Ugyan mit várnak annyira?)

Je me parai et je parus paré par eau à Paris. (Csinosítottam magamat s vízzel kicsinosítottan megjelentem Párisban.)

Le grain se moude-il? L'habit se coud-il?

Le grain se moude, l'habit se coud.

(A szemet őrlik s a ruhát varrják? Igen a szemet őrlik s a ruhát varrják.)

Si ceci se sait, mes soins sont sans succès.

(Ha ez kitudódik, törekvésem hiábavaló lesz.)

Nyelvgyötrő a fonalat készítő varga munkájának leírása:

Quand un cordonnier veut accorder sa corde, deux cordons il accorde, mais sil'un des cordons de la corde décorde, le cordon des cordant fait décorde la corde.

[Mikor a varga készíti fonalát, két szálát összeilleszt. De ha fonalának egyik szála elszakad, az elszakadó szál elrontja az egész fonalat.]

Dido dina, dit-on, du dos d'un doux dodu dindon.

[Azt mondják, hogy Dido egy kedves kövér pulyka gerincéből evett.]

Párbeszéd a hentesnél:

— Combien ces six saucissons-ci?

«Six sous, monsieur, ces six saucissons-ci.»

— Merci! Voici vos six sous.

«Merci! Voici vos six saucissons-ci.»

[— Mennyibe kerül ez a hat db kolbász?

«Ez a 6 db kolbász, uram, 6 szu.»

— Köszönöm! Tessék a 6 szu.

«Köszönöm! Tessék a 6 db kolbász.»]

Páris egy erődítményén ez volt az írás: Ce mur murant Paris fait Paris murmurant.

[Ez a Párist körülvevő fal teszi Párist lázadóvá.]

Egy temető-kapun egy halott képe alatt a következő fölírat van:

O passant, pense-tu passer par ce passage
 Où passant j'ai passé;
 Si tu n'y penses pas, passant, tu n'es pas sage,
 Car en n'y pensant pas, tu te verras passé.

[Utas, gondold el, hogy te is átjutsz ezen a kapun,
 amelyen én már átmentem.
 Ha te erre nem gondolsz, utas, nem vagy okos,
 Mert akkor kerülsz rajta keresztül, mikor nem
 gondolsz rá.]

Nyelvgyötrő mese néhány szóban a macskáról és
 a sültről:

Chaviro Rotantacha
 Chapiquaro Rotbrulacha
 Chaquitaro. Mi ez?

[Chat vit rôt. A macska meglátta a sültet,
 Rôt tenta chat. A sült megkísértette a macskát,
 Chat piqua rôt. A macska megérintette a sültet,
 Rôt brûla chat. A sült megégette a macskát,
 Chat quitta rôt. A macska otthagya a sültet.]

Angol nyelvgyötrők. Chichester church stands
 in Chichester churchyard. (A csicseszteri kápolna a
 csicseszteri temetőben van.)

She sells sea-shells. (Ő csigát ad.)

Tom had two cakes and Tim had two cakes too;
 Tom gave his two cakes to two poor men, and Tim
 gave his two to two to.

Tomnak volt két süteménye és Timnek szintén
 két süteménye volt; Tom az ő két süteményét oda-
 adta 2 szegény embernek és Tim szintén odaadta az
 ő két süteményét a kettőnek.

Peter Piper picked a peck of pickled pepper.

(Piper Péter egy pint besózott borsot csórt.)

A thatcher of Thatchwood went to Thatchet a-
 shatching.

(Egy thatchwoodi zsindelyező elment Thatchet-be
 zsindelyezni.)

Robert Rowley rolled a round roll round.
(Robert R. egy kerek tekercset tekert körül.)

Az itt említett szójátékok közé tartoznak a *rőfös hosszúságú szók*, a régi rómaiak «sesquipedalia verba» néven ismert nyelvgyötrelmei, amelyek miatt egyik nemzet a másik nyelvét nehéznek, fejletlennek, barbárnak mondja.

Annak bemutatására, hogy milyen nehéz a magyar nyelv, a fiumeiek 1848-ban az «Engesztelhetetlen» szót, az egyetlen fiumei magyar hajó nevét emlegették. Fiume falait 1883-ban éktelenítő plakátokon pedig arasznyi betűkkel volt kinyomtatva ez a szó: legmegengedhetlenebbekeknék (így!). Szintén a magyar nyelv gyötrelmesen nehéz voltát akarta bizonyítani.

Pedig a magyar épen úgy nem szereti a hosszú szókat, mint más európai nyelv. A fönt említett falragasz hosszú szava — ha a hibásan hozzátoldott 2 betűt elvesszük — csak 5 betűvel hosszabb, mint a megfelelő 21 betűs (agl'imperdonabilissimi) olasz kifejezés. S legföllebb csak erőszakolt tréfából mondjuk:

Oh te köpenyeges ember, ha én téged megköpönyegesítteleníttethnélek (33 betű). A tiszta tálat bekáposztásítottalanítottátok (29 betű).

A magyar szemnek, fülnek és nyelvnek egyaránt gyötrelme az encephalokranioszkopia (22), gynaekologopoliklinikai koasszisztens orvosi mesterszó vagy a Heptoacetylbenzycellobiozoid (27) kémiai vegyület neve. Nem szólva e két finn szóról, amelynek a vonal után következő nagyobb fele képző:

oikea|kielisyysskannoissa (23), alapszavának jelentése egyenes;

tarkoitukse|nmukaisuuskannassa (29) az alapszó: cél, szándék.

Ennél még hosszabb az amerikai Massachusetts államban Webster városa mellett lévő tó 36 betűs indián neve:

Chargoggagoggmauchangagoggagungamangg.

S végül még szörnyűsebb nyelvtörő ez a két német szó :

Geheimeoberappellationsgerichtsbotenläufergehülfe (49).
Reichskammergerichtsvisitationssupernumerarakzessist (50.)

Magyarul az előbbi : a követségi titkos fellebbezési törvényszék kísérető küldönce, a második : a birodalmi főtörvényszék vizsgálóbizottságának számfelveti gyakornoka.

Az efféléket hallva a francia gyermekek nagyokat kacagnak, mert ők a legbüszkébbek arra, hogy az ő nyelvük áll a legrövidebb szókból, pedig náluk is vannak efféle furcsaságok.

C'est un original qui ne se deroriginalisera jamais, [Ez olyan eredeti ember, aki soha sem veszti el eredetiségét].

Azonkívül a leghosszabb mondatokban és kifejezésekben náluk sincs hiány. Pl. ki tudná kimondani egy lélekzetre ezt a címet :

Aide surnuméraire de la division de l'administration académique des établissements scientifiques et de l'instruction supérieure.

(A tudományos intézmények és a felsőbb oktatás igazgatási osztályának számfelveti gyakornoka.)

Hát még a hosszú mondatok ! Egy francia újságíró nem sajnálta a fáradságot és megállapította, hogy

Brunetière-nek van egy 326, Lamartine-nak egy 358 szóból álló mondata. Victor Hugo a waterlooi csatát egyetlen mondat 391 szavával írja le. Maury bíró 109 szóból álló mondattal elemzi Bossuet nagyságát. Buffon természettudós 416 szóban írja le a tevét. A rekord Pégny-é, akinek 2449 szóból álló egyetlen mondatában 114 «mikor» fordul elő s egy másik mondata 3000 szóban 18 oldalra terjed. Az ilyen mondatokat olvasni igazán nyelvgyötörő s kikutatni lélekölő foglalkozás.

Az akrosztichon

olyan szójáték, amelyet vagy egy szót szed szét és rejt el elmésen több szóban, néha verssorban (innen a neve : ἀκρόστιχος = sor eleje), vagy több szót huz össze a ma

divatos rövidítési mód szerint (MFTR, MAC, BEAC), de nem értelmetlenségekbe, hanem egy értelmes szóba.

Főként a szenvedélyek erőszakos elfojtása idején keletkezik sok akrosztichon, amikor az emberek nem nyilváníthatnak szabadon véleménytségy-egyszellemességgel könnyítenek önmagukon. Midőn a régi keresztényeket üldözték és csak titokban volt szabad létezniök, jelvényük a hal lett, aminek görög neve ΙΧΘΥΣ, a Jézus Krisztus Isten fia üdvözítő mondat (görögül ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΥ ΣΩΤΗΡ) kezdőbetűi.

II. Károly angol király (1630—1685) alkotmányellenesen kormányzó minisztériumát Clifford, Ashley, Buckingham, Arlington és Landerdal miniszterek névkezdő betűiről nevezték el *cabal* = (ármány) *minisztériumnak*. II. József (1780—1790) korából való a császári biztosokra (commissarius) csinált következő keserű akrosztichon: *Creatura Omnibus Molesta, Multis Injusta, Sibi Sapiens, Aliena Rapiens, In Undis Submergenda*. (Mindenkinek kellemetlen, soknak igazságtalan, önmagának bölcs, a másét elragadmányozó és a vízbe fojtandó teremtmény.)

A magyar történelem gyászos napjaiban több akrosztichon készült, amelyek közül a németek sokkal sikerültebbek s a szerzője természetesen valamennyinek ismeretlen. Az aradi vértanuk kivégzése után támadt akrosztichon a «Pannonia vergisst die Toten nie. Als Kläger leben sie.» A kezdőbetűk a 13 aradi vértanu neveinnek (Pöltenberg, Vécsey, Damjanics, Dessewffy, Török, Nagy Sándor, Aulich, Kiss, Knezich, Leiningen, Lázár, Lachner és Schweidel) kezdőbetűi, amelyeket a magyar nők akkor karpereceken és lószőrfonatú gyűrűkön viseltek. A szabadságharc utáni elnyomatás idejében még a rézpénz «Ein Kreuzer» feliratából is akrosztichon készült. Ilyenek:

Erwachtet Ihr Nie? Kossuth Ruft Euch, Ungarn, Zur
Ewigen Rache, és
Ein Knabe Regiert Euch Ungarn,
Zerstört Eure Rechte.

A kreuzer visszafelé olvasott betűiből pedig már

a szabadságharc alatt a következő titkos üzenetet olvasták, ki: «Richtet euch zeitlich, Ungarn, eher Russland kommt. Magyarok, idejében készüljetek. Előbb, mint Oroszország jön!» Az ötvenes évek elején készült ez a magyar akrosztichon ugyancsak a Kreuzer szóból: Ébredj igazított nemzet! Küzdve rohanj ellenségeid után. Zászlóid elől ragyogjanak.

Ugyanilyen érdekeseek voltak a megszállott területeken keletkezett Napoleon-akrosztichonok is. Egy német hivatalnok pl. nagyon verte a mellét, hogy Napoleon születésnapján az előirt kivilágítás ellen úgy demonstrál, hogy a gyertyák mellé kiteszi a «Zwang» szót. Úgy is történt. Még aznap este megjelent nála a rendőrség egyik tagja és felelősségre vonta eljárásáért. A hivatalnok nagyon adta az ártatlant és csodálkozását fejezte ki azon, hogy nem vették észre azt, ami benne van a Zwang szóban:

Zur Weihe an Napoleons Geburtstage.
(Napoleon születésnapjának megünneplésére.)

Mikor Milánóban olasz királyá koronázták (1805), az olaszoknak kényszerűségből ki kellett világítani az egész várost. A lámpák a keresztrefeszített emlékének megidézése céljából INRI alakban voltak elhelyezve. Mikor ennek okát kérdezték, az olaszok azt felelték, hogy a négy betű egész ártatlan akrosztichonja Napoleon dicsőítésének:

Imperator Napoleon Rex Italiae
(N. a császár Itália királya.)

Igen régi az az akrosztichon is, amelyet a Napoleon név szétszedésével homéroszi kifejezésekkel alkotott valaki s belerejtette a hódító szerepéről megalkotott keserű véleményét:

Ναπολέων ἀπολέων πόλεων ὀλέων, λέων ἐῶν ᾧν.

(Napoleon egész városok elpusztítója, övéinek oroszlánja.)

* * *

Egy német író valamelyik újságkiadónak, akire neheztelt, a következőket írta: Uram, az Ön újságja-

nak az értéke a *journal* kezdőbetűiben van. Ich offeriere und referiere nichts als Lüge (= Én nem nyujtok és közlök mást, csak hazugságot).

A kiadó a durva támadásra így felelt: «Uram, gyanúsítására a legjobb választ a *journal* szó fordítottjában találom. Lass alle Narren reden und Ochsen judizieren (= hadd beszéljenek a bolondok és ökrök).

Viszont nagyon érdekes, hogy a nép képzelete miképpen magyarázott állandó rövidítéseket, vagy régi rövidítésekbe miképpen olvastak bele a különféle felfogásnak megfelelő értelmet. Mindenki ismeri pl. S. P. Q. R. jelzést, amivel a rómaiak a nép és a szenátus tekintélyére hivatkoztak: *senatus populusque Romanus*. Az olaszok ellenségei szemében a négy betű:

Sono porchi questi romani = ezek a rómaiak disznók.

A katolikusok szerint azok — az Úr Jézusra vagy a pápára vonatkoznak:

Salva populum quem redemisti = boldogítsd a megváltott népet.

Salus papae quies regni = a pápa jóléte az ország nyugalma.

A franciák Róma művészetét emelték ki benne:

Si pleine qu'il ré pand = annyira telve van, hogy mindenhová szétoszt.

Viszont a régi protestánsok a pápa ellen fordították értelmét:

Si peu que rien = olyan kevés, hogy semmi.

Más protestáns értelmezés szerint:

Sancte pater, quid rides? = Szentatya miért nevetsz?

Amire a felelet a fordítottja:

Rideo, quia papa sum = nevetek, mert pápa vagyok.

★ ★ ★

A falusi ember ott állt a régi kapu előtt és betűzgette rajta a

D. M.

M C C C L I = diis manibus = a jó isteneknek 1351.

Arra megy a falu zsidója és hetykén kérdezi a parasztembert, hogy tudja-e, mit jelent a néhány betű. «Tudom hát, volt a felelet. A durrogó mennydörgös

mennykő csittegen csattogjon csavarogjon lelkedbe
Icig.»

IHS minden templomban feltűnő rövidítés. Archeologiai-
logiaailag a görök betűkkel írt Jézus szónak három első
betűje. De a nép szemében egészen mást jelent. Akik
latint tanultak, azoknak: Jesus hominum salvator =
Jézus világ megváltója, egyébként legtöbbször ilyen
magyarázat járja:

Jézus halált szenvedett.
Isten házába siessünk.

Egészen furcsa magyarázatát adják a váciak a
székesegyház homlokzatán lévő DOM feliratnak (=Deo
optimo maximo = a legjobb és a legfölségesebb Isten-
nek). Szerintük az dob, orgona, muzsika.

A piarista címerben a Szűz Mária monogrammot

MP ΘΥ (Μαρία μητήρ Θεοῦ = M. Isten anyja).

a somogyiak így olvassák: Mondd paraszt, ó Jézus!

A rózsahegyi tót atyafiak pedig szegénységükben
önmaguk vigasztalására ezt vették ki belőle: Miserni
piaristi otruby jedia = szegény piaristák korpát esznek.

A régiek főként az oktatásban nagyon szívesen
alkalmazták az akrosztichont.

R. R. R. II. Szilveszter pápa (999—1003) székhelyei:
992-ben lett Reims érseke, 998-ban Ravenna érseke s
999-ben lett római pápa. Ezt így foglalták versbe:

Transit ab R Gerbertus ad R, fit papa regens R.

Egy királyné megölte gyermekét, a vér kezére
csöppent s nem tudta többet letörölni. Azért keztyűt
viselt. S bár gyakran gyónt, ezt az egy bűnt nem merte
meggyónni, csak sok jótéteménnyel iparkodott azt jóvá
tenni. A gyóntatónak azonban megjelent a bold. Szűz
és megmondta neki, hogy vetesse le a keztyűt kezéről
s magyarázza meg az ott lévő betűket. A pap meg-

értette. «Az egyik vércsöpp körül CCCC, a másik körül DDDD, a harmadik körül MMMM, a negyedik körül RRRR volt.» Jelentésüket így adta tudtára: casu cecidisti carne caecata = a testtől megvakítva véletlenül botlottál; daemoni dedisti dona donata = az ajándékba kapott jókat az ördögnek adtad; monstrat manifeste manus maculata = bizonytságot tesz a vétkekről a mocskos kéz; remittit reatum rubor rei = a bűnös megszégyenülése törli el a vétséget. (Gesta romanorum.)

★ ★ ★

Érdekes akrosztichon a gyermekek matrósapkjáján a HMS vagy SMS rövidítés.

Az első három betű az angol haderő jelvénye. Ebben van kifejezve, hogy Angliában a tengeri haderő tényleg a király hadereje. A 3 betű, amelynek jelentése: *His Majesty's Ship* = *Őfelsége hajója* ott van minden hajón, sőt annak minden felszerelésén, járulékan s így a tengerészek sapkáján is. A másik 3 betű a régi osztrák-magyar haderőnek ugyanolyan jelentésű jelvénye: *Seiner Majestäts Schiff*.

Ferdinánd király nevének jelzésére kettősnek stilizált F betűt visel sapkagombján az oláh katona, de még az oláh cserkész is. A magyarok a kettős betűt így olvassák: *furat frate* = *rabolj testvér*, mintha ez volna az oláh katonának a királytól kapott jelszava.

Az anagramm

egy szóban vagy mondathan a betűk más elrakásából (*ἀναγράφειν* = újra írni; *ἀνα-γράφματα* új írás, még egy írás) keletkező igen régi szójáték. Lycophron grammaticus költő ezzel hízelt Ptolemaeus Philadelphus egyiptomi királynak († 247. Kr. e.). Kisütötte, hogy nevében (*Πτολεμαῖος*) a «mézből való = *ἀπὸ μελίτος*» rejlik; felesége, Arsinoë (*Ἀρσινόη*) pedig = *Ἰὼν Ἡρας* = Juno ibolyája.

A középkorban mindent szerettek anagrammatikusan olvasni. Így keresték meg egyes szavak számára a hozzájuk illő új jelentést.

Democritus = risum docet (nevetésre tanít),
 Aristoteles = iste sol erat (ez nap volt).
 logika = caligo (sötétség),
 testamentum, végrendelet = mutat mentes (meg-
 változtatja az emléket),
 laudator, dicsérő = adulator (hízelgő),
 IVS, jog = VIS (erőszak).

A tulajdonnevekben is hozzájuk illő érteményt találtak.

Paulus apostolus név az a három szó, amellyel őt az Üdvözítő az evangélium hirdetésére küldötte: Tu salvas populum. (Te üdvözited a népeket.) A Maria Magdaléna névben anagrammatikusan az ő «Grandia mala mea = Nagyok az én bajaim» sóhaja rejlik. A Sancta Maria Magdalena az Egyháznak a megtért Magdolnára mondott dicséretét tartalmazza: Es alta, magna et miranda [Magasztos, nagy és csodálatos vagy] és Magna et clara Dei amans [Az Isten nagy és dicső dolgainak szeretője.]

Pilátusnak Quid est veritas? (Mi az igazság?) kérdésében az Üdvözítőt magasztaló Est vir, qui adest! (Ez aztán férfi, aki jelen van!) dicséret rejlik. III. Henrik († 1610) francia király gyilkosa Frère Jaques Clément anagrammja «C'est l'enfer qui m'a créé = A pokol szült engem». Nelson «Europa's hop and Britain's glory» (Európa reménye s Anglia dicsősége) Nilus melletti győzelme emlékére (1798. aug. 1.) készült a Horatio Nelson = Honor est a Nilo anagramm.

Írók így választottak új nevet. Például Kálvin (Calvinus) Alcuinus-nak, François Rabelais († 1553) bölcselő Alcofribas Nasier-nek írta magát. A Voltaire név Arouet l(e) j(eune) = ifjabb Arouet anagrammja. A Mondolat anagrammatikus álnéven volt Zafír Czenecznek (Kazinczy Ferenc) ajánlva.

Lotharingia (Lorraine) címerébe anagramm révén került a kiterjesztett szárnyú sas (alérion). Az anagramm alapján mondták II. Frigyes idejében, hogy (Berolinum = lumen orbi), Berlin, A világra fényt árasztó város.

A vallásos tárgyú anagrammok közül jó az Oltári-

szentség következő anagrammja : Sacramentum Eucharistiae = Sacra Ceres mutata in Christum [Krisztussá változott szent kenyér.]

A sikerültebbek közé tartozik még egy régi dogmatika széljegyzete, amely szerint az átváltoztatásnak «Hoc est enim corpus meum, Calix sanguinis mei, novi et aeterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum» szavaiban ez foglaltatik :

Calvine, non est rei figura ! Luthere, non est panis ! Corpus est Dei optimi, maximi, effuse mihi semetipsum communicantis in cibum. Nosce, quo ritu et mysterio te reum redemit.

[Kalvin, ez nem alakja a lényegnek ! Luther, ez nem kenyér ! Teste ez a fölséges és legjobb Istennek, aki túláradón önmagát adja nekem eledelül. Tudom, milyen szertartással és titokkal váltott meg téged, bűnös embert.] Tessék meggyőződni róla, hogy igaz-e ?

A pálma valamennyi közt a Szeplőtelen fogantatás dogmájának kihirdetésével kapcsolatban (1854) az anyagi üdvözlét szavaiból készült anagrammé : Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum = Deipara inventa sum, ergo immaculata. [Isten anyjává lettem, azért vagyok szeplőtelen.]

Politikai anagramm. Az anagramm régen nemcsak szórakozás volt, hanem jelentőségében annyira hittek, hogy sokszor a háború megüzenését vagy folytatását ettől tették függővé.

Nagy Sándor már be akarta szüntetni Tyros osztrómát, amikor álmában satyr jelent meg neki. Másnap összehívta tudósait s az egyik azt mondta : «Ó, király, dicső eredménye lesz a te álmodnak. A satyros megjelenésével azt akarta neked jelenteni : Σατυρος = a Tyrus a tied». Nagy Sándor megújította a támadást és Tyrus tényleg az övé lett.

Heraclius császár fia, II. Constantin (641—668.) háborúra készülvén, azt álmodta, hogy Thessalonikán át akart Macedoniába menni. Elbeszélte álmát egyik tudós emberének, aki figyelmeztette, hogy az álom

nem jó. Ebben ez van: $\theta\epsilon\varsigma \alpha\lambda\lambda\omega \nu\acute{\iota}\kappa\eta\nu$ = add másnak a győzelmet. Tanácsát nem hallgatta meg, Thessalonika felé ment és seregét megverték.

XIV. Lajos francia királynak «Louis quatorzième, roi de France et de Navarre» címéből udvari emberei ezt keresték ki:

Va ! Dieu confondera l'armée qui osera te résister.
[Menj ! Isten csúffá teszi az ellenszegülni merész-
kedő hadsereget.]

Mikor Lamartine 1848-ban hatalomra került, ezt az anagrammot csinálták nevéből : mal t'en ira = rossz-
szul lesz sorod. E két francia szóban «révolution fran-
çoise» (française) ez lappang: «Veto ! Un corse la
finira». Tiltakozom ellene ! Egy korzikai majd véget
vet neki. Ugyanebből 1814-ben ezt hozták neki : La
France veut son roi ! Franciaország királyát akarja.

Tragikus anagramm. Andre Pujom volt a neve a
középkorban annak a szerencsétlen franciának, akinek
nevében valaki megtalálta a «pendu à Riom» kifeje-
zést. Ez annyira megzavarta a szerencsétlent, hogy
büntényt követett el és ezért Riomban tényleg föl-
akasztották : így lett belőle «Riomban fölakasztott».

Anagrammás pajzsjáték. Anagramm az alapja a
jezsuita iskolák ősrégi pajzsjátékának, amely nevét a
produkcióban résztvevő egyenruhás fiúk mellére varrt
pajzsoktól vette. Ezekre kerülnek az anagramm betűi.
Az alapmondatból kiindulva zenekíséret mellett lép-
kednek a fiúk s miután ügyes mozdulatokkal a kellő
változás megtörtént, a vezér szavára megállnak s előre-
fordulva megmutatják az alapmondat új változatait.
Jó rendezéssel a latinul értő közönség rendkívül élvez-
zetes látványban részesül. Ilyen a Szent Imre her-
ceg tiszteletére rendezett pajzsjáték, amelynek alap-
mondata:

O Emerice, ducem salutamus.

I. változás : A metu Dei sacro sume lucem !

Isten szent félelméből meríts vilá-
gosságot !

- II. változás: O studeas iam mecum lucere!
 Legyen rá gondod, hogy végre-vala-
 hára velem együtt tündökölj!
- III. változás: Me lucem decet amor suavis.
 Nekem, aki világosság vagyok, kijár
 az édes szeretet!
- IV. változás: Desumo crucem, salem vitae!
 Előveszem a keresztet, az élet savát!
- V. változás: Eu, matrem Jesu colas ducem!
 Helyes; csak tiszteld vezér gyanánt
 az Úr Jézus anyját!
- VI. változás: Des cum caelo sumere vitam!
 Add, hogy az éggel egyetértően hasz-
 náljuk az életet!
- VII. (újra) O Emerice, ducem salutamus!

Mikor 1705-ben Stanislaus lengyel király hosszabb útról hazatért, az egész Lescinski-ház Lissába gyűlt össze, hogy őt üdvözlje. Az ottani gimn. rektora, Jablonski ezen alkalommal Akadémiát rendezett s ennek végén 13 diákot léptetett föl, kik mint fiatal harcosok kőrtáncot jártak. Mindegyikük pajzsot viselt, a 13 pajzson ez a jelmondat volt aranybetűkkel fölírva: Domus Lescinia.

- I. változat: Ades incolumis.
 Itt vagy jó egészségben.
- II. változat: Omnis es lucida (t. i. Domus Lescinia).
 Fenséges uralkodóház!
- III. változat: Lucida (t. i. domus), sis omen!
 Légy ragyogó reménycsillagunk!
- IV. változat: Mane sidus loci!
 Légy hazádnak szerencsecsillaga!
- V. változat: Sis columna Dei!
 Légy Isten házának erős oszlopa!
- VI. változat: I, scande solium!
 Menj, lépj trónra!

A makaróni-nyelv.

Többször tréfás gondolatoknak régen ismert és nagyobb írók által is használt kifejezés módja a makaróni-nyelv, különféle nyelvek vegyülete. «Nuncupatur

macaronica, quia macarones sunt quoddam pulmentum farina, caseo, butyro compaginaturn, grossum, rude, rusticum.» Mivel a szöveg magva mindig az illető nyelv szókincse és csak a végzetek az utánczott nyelvői, ebből egyrészt az látszik, hogy a makaróni-nyelvet az idegen nyelv legegyszerűbb ismeretével is mindenki megértheti (az egy-két idegen szó jelentése az önszövegből önként kínálkozik!), másrészt az is világos, hogy a makaróni-szöveget — fordítani is lehet.

Ismeretes pl., hogy Petőfi és Arany többször írtak egymásnak makaróni-nyelven. Ilyen ez a levél:

«My dear Dzszenko! Aj em itthagying Debreczent; zászlóaljunk Becskerekre megy holnapután, én pedig Erdődre with Urláb januáriusig. Tehát oda légy nekem firkálni, még pedig mocs.»

Ilyen latin-francia makaróni Molière Képzelt betegében a doktorráavatás szertartása.

Savantissimi doctores	Non possum, docti confreri,
Medicinæ professores,	En moi satis admirari
Qui hic assemblati estis,	Qualis bona inventio
Et vos altri Messiores	Est medici professio...
Sententiarum facultatis	Quæ suo nomine solo,
Fideles executores,	Surprenanti miraculo,
Chirurgiani et Apothicari,	Depuis si longuo tempore
Atque tota compania aussi,	Facit à gogo vivere
Salus, honor, et argentum	Tant de gens omnis genere!...
Atque bonum appetitum.	

További részéből egy versszak magyarul:

Doctor doctissime care

Kérdezem me causam et rationem, quare

Opium facit sundicare?

Ego repondeo:

Quia est in eo

Virtus altatura,

Cujus est natura

Altatni sine cura.

Hát még mennyi makaróni volt a régiek latin beszédében! Mert nem kell azt gondolni, hogy őseink a latin világ idején kivétel nélkül Cicero nyelven cselelték ki gondolataikat. Bizony a sok jó latin beszéd

mellett volt ott elég grammatikai hiba is, amint a régi latin világból föntmaradt nyelvmemlékek bizonyítják. Pl. mikor a mester az iskolában jelentette a temetést:

Audite pueres,	Hallgassatok gyerekek,
Ibimus ad funeres,	Temetésre keljetek.
Vos ibitis <i>bis, bis</i>	Elöl mentek kettenként
Ego ibo post <i>vobis</i> .	Én megyek a sor végén.

Iskolában kérdezi a tanító: Quid faciunt apices? (a méhek)

A fiúnak nem jut eszébe a helyes szó és kivágja: Cipnek.

Vagy a másik idős kópé felszólíttatván így szól szomszédjához, őt holmi meg nem engedett segítségre ösztönözvén:

— Sugabis mihi do vobis acskó tele dohánnyal.

Amint látszik, bőven fordultak elő abban a latin nyelvben magyar szók. S ha az iskolában ez történt, az életben még inkább így volt. A dadi ref. egyház számadó könyvének első oldalán pl. ez van: «Anno 1759. 28. decembris ad futuram rationem reddendam tettünk az eclézsia ládájába 45 krajcárokat egy hólyagba. Én B. M. prédikátor és Bán Márton akkor denomináltatott és rendeltetett kurátor coram juratis septem presbyteris et aliis fide dignis». S hogy nemcsak a falukban, hanem a felsőbb rétegekben is ez a beszéd járta, ide írom egy ügyvédnek Bessenyei György munkájában (A Philosophus, 1777.) megőrzött levelét. «Ezen expressusom által épen favorabilis occasio presentálván és insinuálván magát nem akartam elmulatni, hogy az urat cum summo honore ne revereáljam és egyszersmind a causáru is relációt ne tegyek.»

Sőt még én is hallgattam egyetemi tanárt, aki így beszélt egyszerre latinul és magyarul: «Ez hát sem nem abrogáció, sem nem derogáció, hanem a circumstanciák pekuliáris necessitásán bazirozó particuláris excepció». Vagy: «A diabolusok violálván a Dei postestását az infernumba damnáltattak».

Az azonban már semmiképen sem járja, hogy még a mostanában írt könyvekben is előfordulnak efféle

makaróni-csodabogarak : «Az abszolút bizonyosság az abszolút bizonytalanság substanciájává változott át».

A makaróni beszéd ma már inkább csak tréfásan fordul elő. Ismeretes pl. ez a makaróni-szótár :

A francia asszonynek (le) mari a férje, fő (le feu) a tüze, lapos (la poche) a zsebe. Még furcsábbat mondanak a németről, akinek szél (-e Seele) a lelke, fát ér (-r Vater) az atyja, eszik (-r Essig) az ecetje, öl (-s Öl) az olaja, szalad (-r Salat) a salátája, jár (-s Jahr) az esztendeje, tág (-r Tag) a napja, mász (-s Maas) a pintje. Vizen (-e Wiese) ugyan a rétje, s háj (-s Heu) a szénája, mégis rossz (-s Ross) a lova. Nem is csoda! Gebedt (-s Gebet) az imádsága, régen (-r Regen) volt esője és azért szegény (-r Segen) az áldása.

A vadászok a szalonkázás idejére még most is ezt a régi latin-német makaróni-verset tartják irányadónak.

Reminiscere (húsvét előtt az 5. vas.)

Putz die Gewehre = Tisztítsd a fegyvert.

Oculi (húsvét) előtt a 4. vas.)

Da kommen sie = Ekkor jönnek.

Laetare (húsvét előtt a 3. vas.)

Das sind die wahre = Most vannak itt a legjobbak.

Iudica (fekete vasárnap.)

Sie sind noch da = Még itt vannak.

Palmarum (virágvasárnap).

Trallarum = Már elmentek.

Német-magyar makaróni-versek.

Volt egyszer egy Vogel madár.

Bement az egy Garten kertbe.

Megette a Kraut káposztát.

Kitörte a Fussni lábát.

Lepus — ein Has'

Sedebat — er sas

In campo — auf der Wiese.

Edebat — er fraß.

Custos — ein Wächter

Sedebat — er sas

In turri — Auf dem Turme

Cum tuba — mit der Blas.

A *tonaludatus-ok* (tón a lúd átusz) szintén idegen formájú és hangzású szók és mondatok. Pl. Comam uram miles fiam = Komám uram! mi lesz fiam? s nem: elégetem a hajamat, kałona leszek. Teatrum oti sic amat rosinas. = Teát, rumot iszik a matrózinás. A legszellemesebbek közé tartozik a . . . i diákok trélás görög hexametera, amelyet felejtethetlen emlékü Kinima tanárukról készítettek, mikor a szertárban hagyott kalapját az egerek kilyuggatták:

Oí ἔγερς τὸν τοῦ Κινιμοῦ κάλαπον κινάγουσιν.

(Az egerek kirágják Kinima kalapját).

Miféle szivar ez? — kérdik valakitől. «Dragadero» volt a spanyol felelet. Vagyis drága, de rossz. Tudsz-e franciául? — kérdezik valakitől s a kérdezett mindjárt franciául kezd beszélni: Szuka pantalo bokaba bu (1.) Papulapadon (2.) Perdu la fatal (3.) Mi ez?

Német tonaludátuszok:

Alaser siasmus alasi Erasmus (Aal as er, sie as Mus
Ő ángolnát, az lekvárt evett.)

D i curante bissifil = Die Kuh rannte, bis sie fiel =
a tehén addig szaladt, míg össze nem esett.

Dida mensa gens niger ne das di cavet asse liben =
Die Damen sagen's nie gerne, dass sie die Kaffee-
tasse lieben = A nők soha sem mondják szívesen,
hogy ők a kávéscsészét szeretik.

★ ★ ★

Feladatok.

Mi ez?

a	K	(4.)
---	---	------

Hát ez?: visitas. (5.)

Hát ez: *Apollo S canal in famis abpor theca C_nS.* (6.)

III.

TRÉFÁS FELADATOK
ÉS KÉRDÉSEK

Ha régi időben összejöttek a társaságnak főként fiatalabb tagjai, volt öröm. Ki nem fogytak a sok kedves szórakozásból s elsősorban a bohókás feladatokból, amelyekkel a résztvevők egymás leleményességét akarták próbára tenni. Köztük első helyen állottak :

A tréfás kérdések,

amelyeknek eredete a legrégibb időkbe visszanyulik. A görög hitrege szerint sok vér tapad a most legáltalánosabban ismert szórakozáshoz. Thébe mellett egy sziklán huzódott meg a szfinx, a mesebeli szörnyeteg és az egész várost rettegésben tartotta az utasoknak feladott találós kérdésével : «Mi ez ? Hangja van s reggel 4 lábon, délben 2 lábon, este 3 lábon jár.» Aki a kérdésre meg nem felelt, azt megölte (σφίνξ = fojtogató.) A thébaiak kihirdették, hogy az királyuk lesz, aki megszabadítja őket a szörnyetegtől. Végre Oedipus megfejtette a rejtvényt, hogy az ember jár mint csecsemő négykézláb, mint férfi 2 lábon és mint agg, bot segítségével 3 lábon. A szfinks ezt hallván, levetette magát a szikláról. Ez az eset alapja a görög szállóigének

Κἄν σφίνξ γενή Οἰδίπους ἐγώ

[Ha rejtvény vagy, majd én leszek Odipusod],
amellyel a görögök a titokzatos emberrel szemben éltek.

A hitrege szerint ilyen véres esetek tapadnak a tréfás kérdések multjához, de egyébként a jókedvnek volt forrása. Így ismeretes már a bibliai történetekből is.

«Talányt adok elétek — mondotta Sámson vendégeinek — s ha azt megfejtitek nekem a lakodalom hét napja alatt, 30 gyolcsinget és ugyanannyi köntöst adok nektek ; ha pedig meg nem fejtitek, ti adjatok nekem 30 gyolcsinget és annyi számú köntöst.» Kik feleltek : «Add elé a talányt, hadd halljuk !»

És mondá nekik : «Az evőből étel jött ki és az erősből edesség eredt». — És nem fejtették meg három nap a kérdést. Végre a vendégek zúgolódtak, hogy kifosztatnak a lakodalmon és akkor Sámson megmondta feleségének a megoldást, hogy az oroszlánhulla szájában talált méhekről és mézükéről van szó, amit a feleség megsűgott a vendégeknek. (Birák könyve 14, 12—20.)

A régi királyok Keleten rejtvényekkel tették próbára egymás leleményességét. A görög-római világ társas összejöveteleinek s főként a lakomáknak pedig elmaradhatatlan szórakozásai voltak a *nugae difficiles* néven ismert elmés feladatok, amilyeneket Bias, Simonides, Archilochos, Theognis, Sappho költők és tudósok bőven gyártottak. Ilyenek pl. «Ki vagyok, aki nagy vagyok születésemtkor, nagy vagyok halálomkor, kicsiny vagyok pályám közepén?» (Az árnyék.) «Testvérek vagyunk s mégis egyik szüli a másikat.» (Nappal és éjjel.) Ilyen Vergilius tréfás kérdése (Eclog. 3, 104.) «Hol 3 öl széles az ég?» (A kútban.)

A magyarban ismert tréfás kérdés : «Mi ez : minél többet vesznek el belőle, annál nagyobb lesz?» — ösrégi kérdés. Ugyanez a latinoknál is előfordul. Dic mihi quid majus fiat quo plura si demas? — volt Pontianus harmadrangú költő tréfás kérdése. Feleletül a várt fossa = árok helyett nem várt bókot kapott: Pontiano demas carmina, major erit. [Vedd el Pontianus verseit s nagyobb lesz.]

De talán sohase járta annyi találós kérdés, mint a középkorban, amidőn az emberek úgy szerették az ötleteset, a rejtvényt, s olyan nagy kedvüket leltek a kedélyt gyönyörködtető, váratlan fordulatokkal telt beszédben. Mutatóban álljon itt néhány.

A holtak előtt nemzettek és lehellete felemésztette a holtakat. Mi ez? (Az összedörzsölt fából keletkezett tűz, amely a fákat felemészt.) Ki az az idegen, aki hallgatagon a házával szalad? (A teknősbéka.) Mi ez : repül, a teste fából, a csőre vashból van, farka tollas és a halált hozza magával? (A katonák társa, a nyíl.) Neve van, teste nincs és a kérdésre felel. Mi ez? (A visszhang.)

a/ Akik latint tanultak, azok sokat törhetik a fejüket a régi diákoktól maradt néhány egyszerű mondat lefordításán.

Mulier est mala mala mala.

Mea pater, matrem suum in horto lupus est.

Papa non edit carnem nisi die Veneris (pénteken).

Amici vestem, quam tibi sui.

Rhea Sylvia Romam natura vitium naturam notura.

Mala mali mala contulit omnia mundo.

b/ Régi diákok fogós kérdései :

Ego sum principium mundi

Et finis saeculorum.

Ego sum trinus et unus

Et tamen non sum Deus.

★ ★ ★

Mi ez ?

Fructui odorifero caput amputa, erisque Camillus
Restaurans orbi grande potensque caput.

★ ★ ★

c/ Régi diákok tréfás jókívánságai és üdvözlétei :

Mitto tibi navem prora puppique carentem.

Mitto tibi metulas. Si vis cognoscere, veritas.

Mitto tibi metulas caneros imitando legendas.

Mit jelentenek ezek az üdvözlések ?

★ ★ ★

Mátyás királyról fel van jegyezve, hogy főként asztalnál szívesen meghallgatta a tréfás kérdéseket és maga is részt vett az így keletkezett szellemes társalgásban. Egy lakomáján valahogyan az a kérdés merült fel, hogy melyik a legrosszabb étel. Az egyik ezt dicsérte, a másik azt ócsárolta s végre Mátyás király felemlítette azt a közmondást, hogy nincs rosszabb a sajtnál. Az egész asztal tagadta, mert hiszen az ugorka és a kajszinbarack, meg több hal annál sokkal rosszabb. A király közbevágott : «A közmondások mindig igazat mondanak, azért bírnak a bölcselőknél és a szónokoknál bizonyító erővel. De ti most nem jól fogjátok fel ennek a közmondásnak az

értelmét. Nincs rosszabb a sajtnál azt jelenti, hogy a *nincs* rosszabb a sajtnál. Ha semmink sincs, rosszabb, mint mikor csak sajtok van.» (Galeotto Marzio 6.)

A magyar különben annyira szerette a tréfás kérdéseket, hogy még a népdalban is előfordul.

Rongyos csárda két oldalán ajtó,
Oda rugtat pej paripán Patkó.
«Kocsmárosné — így adja fel a szót —
Látott-e már egy lovon hét patkót?»

«Ha nem látott, nézzen ide, láthat.
Négyet visel ez a nemes állat.
Az ötödik magam vagyok. Nemde?
Kettő meg a csizmámra van verve.»

★ ★ ★

A régi világhoz hasonló módon a jókedvű és szellemes társaságban ma is sok tréfás kérdés hangzik el. Közülük néhányat itt közlünk, fejtsétek meg:

A sorrendet kezdje meg a történelmi fogós kérdés, amely főként az érettségizni szándékozók számára készült, de azért mindenki eredménnyel törheti rajt a fejét, aki már tanult történelmet. Ki tud említeni egyet-kettőt azok közül a szerencsés nők közül, akiknek gyermekei, szülői királyok voltak. Ők maguk királyoknak voltak feleségei és testvérei?

1. Melyik az a város, amelynek a végén tényleg vég van?

2. Welche Stadt hat das Ende in der Mitte?

3. Eppich úr mire magyarosítsa a nevét, hogy a névmagyarosítás egészen hű legyen?

4. A kommunizmus alatt a proletár férfiak neve elvtárs volt. Mi lehetett volna egész találó neve a proletár asszonyoknak?

Amióta Sajnovits János S. J. (1733—1785) a lappok közt észrevette a lapp és magyar nyelv rokonságát és a *Demonstratio idioma hungarorum et lapponum idem esse* = *A magyar és lapp nyelvazonosság kimutatása* megjelent (1770), nagy tudósok sokféleképpen kísérelték meg a két nyelv hasonlóságát kimutatni. Sőt a finn,

zürjén-vottyák, vogul-osztyák nyelveket is rokonnak mondják a magyarral. Azonban mindezideig nem igen méltatták figyelemre a nyelvhasznosság legegyszerűbb bizonyítékát. Ugyan ki találja el, hogy mi lehet az?

Egyéb tréfás kérdések.

Mi különbség az óra, a kecske és a tanító között?

Mi a különbség:

a Málnási víz meg a szobalány,

a Bodri kutya meg a szakácsné,

a kés meg a Panama-csatorna között?

Mi különbség a szilva és az alma között?

Hát az almafa és a szilvafa között?

Mi a különbség:

Hindenburg, a szivar és Kopinics,

a mókus és a fakereskedő,

a kopóka és a szopóka,

a hordó és az árva gyermek,

Marconi és a makaróni között?

Mi a különbség Nietzsche ember-ideálja s a nagykezü ember között?

Mi különbség a székelgyűlés, a Lusitania, a Zepelin, a szivar és egy pohár sör között?

Mi a különbség:

a paprika, a labda, a bolha és a zongora,

a zsír, a cukor és a csacsi között?

Mi a különbség a szappan és a majom között?

Mi a különbség a gombostű meg az autó között?

És a kutya meg a marha között?

Még néhány tréfás kérdés.

Tudod-e, hogyan jutsz legkönnyebben teához?

Miben hasonlítanak egymáshoz a pékinas és a kínai császár?

Mit mond az orosz, ha haldoklik? S a török, mikor beteg? S a beduin, ha feleségét felfalta az oroszlán? S a rossz bizonyítvánnyal hazaballagó oláh diák?

Milyen arca van a legyőzött hadvezérnek? S a győztesnek?

Hogy ragozzuk a körte szót igének ? Hát a háj szót ?
 Hány kabátja van minden jól nevelt fiatalembernek ?
 Miért nem játszik a zenekar a Gellért-hegyen ?
 Ki látott többet : Odysseus vagy Polyphemus ?
 Ki a legjobb turista ? Hát a legtürelmesebb állat ?
 S a legintelligensebb állat ? Mi van akkor, ha a kémény-
 seprő a hóban fekszik ?
 Hány geológiai réteget mutat fel az Alföld ?
 Melyik nehezebb büntetés, a holtig vagy a 15 évig
 tartó fegyház ?
 Mi kurtább, ha hosszabb ?

★ ★ ★

Néhány egészen könnyű kérdés, amit főként felnőttek nem tudnak megoldani.

Minden népnél vannak házassági törvények, amelyek bizonyos akadályokat állítanak egyes személyek között tervezett házasság elé. Hol van tiltva s milyen törvény tiltja azt, hogy valaki özvegyének 4 évvel fiatalabb nővérét feleségül vegye ?

Egy valaki a társaságban arcképet mutatott. «Ki ez, ki ez?» hangzott minden oldalról. — «Bizonyára testvérenek vagy nővérenek gyermekkori képe», mondogatták többen. — «Testvérem vagy nővérem nincs», felelte a tulajdonos, «ennek a személynek az atyja az én atyámnak fia. Ez a kép azért kedves emlék nekem.» Ki volt az arcképen ?

Egy vendéglőben 3 férfi üldögélt egy asztalnál. Mind a hárman édes testvérek voltak. Egyszer csak nyílt az ajtó és belépett egy negyedik férfi s köszönti a bentülőket, akik közül az kettőt nagybátyjának szolít s a harmadiknak ezt mondja : Ha te is nagybátyám volnál, én sem lehetnék neked az, aki vagyok. Kije-mije lehetett az illető ?

Értelmetlen fiú az az Ernő. Azt hitte, hogy Tamás nagybácsijának nővére Tamásnak nagynénje. «S ugyan kije?»

Apja is van, anyja is van, még sem mondhatja, hogy valakinek a fia. Ki lehetett ?

★ ★ ★

Bohókás kérdések.

Mi történik azzal, aki korán kel?

S aki másnak vermet ás?

Melyik az erős szívgyengeséghez tárgyilag és kifejezést tekintve is a legközelebb álló nagy betegség?

Fogadok, hogy nem tudod pontosan utánam mondani, amit én mondok. Nos próbáljuk meg!

Én: Akik másokat gyűlölnek, mennyországba nem mennek.

Te: Akik másokat gyűlölnek, mennyországba nem mennek.

Én: A Csimborasszó tetejét örökös hó borítja.

Te: A Csimborasszó tetejét örökös hó borítja.

Én: Ezt már nem jól mondtad!

Te: Miért? Igenis jól mondtam.

Én: Azért, mert neked is ezt kellett volna mondanod: Ezt már nem jól mondtad!

A képtalány

az ősrégi képirásnak ma már csak szórakozásra használt maradványa, amelyben a szókat különféle ábrák helyettesítik. Abban különbözik a képirástól, hogy a képeken nem merevedett meg egy értemény, mint a szavakon. Több jelentés közül lehet válogatni, de csak egy a megfelelő. S mivel a kép gyakran egészen mást jelent, mint aminő értelmet különben hozzá kapcsolnánk, azért a képtalány egyúttal szójáték is.

A legrégebbi idő óta találkozunk vele. Ha Cicero a névalírás helyett a levélhez borsót (cicer) tett, vagy Pompejus pecsétjébe a jelmondat helyett kardos oroszánt vésetett, mindkettő tulajdonképpen képtalányt használt.

A képrejtvények azonban főként a középkorban terjedtek el nagyon, amikor minden rejtélyes iránt olyan különös vonzódással viseltettek az emberek. Akkor fejlődött ki többek közt az a szokás, hogy a far-

sangi lakoma vendégei közt *de rebus, quae geruntur* (= a megtörtént eseményekről) című lapokat osztottak szét, amelyekre az időszak nagyon érdekes és épen a jelenlevőkről szóló nevetséges eseményeit írták le. A cím első szava először a tartalmat, később az írásmódját jelezte.

A képtalánnyal együtt szokott előfordulni, de attól megkülönböztetendő a szó- vagy mondattalány, amelynek kulcsa a szó vagy betűk különös elhelyezésében rejlik. Szintén nagyon régi játék. Minden gimnazista diák ismeri a régi szerzetes refectoriumból származó figyelmeztetést:

O quid Deus negat vitam Mi az értelme ? (6)
be bis te bo nam.

Ma a kép- és szótalányok egyaránt nagyon divatosak. Mindkettőben valami keresettség mutatkozik. Főként a képrejtvények nehezek a bennük túlsúlyra került negatívum miatt. Ezért sok képrejtvényről el lehet mondani, hogy a megfejtése fejgyötrő és inkább a megoldás olvasása érdekes.

a) *Egész könnyű szó- és mondattalányok.*

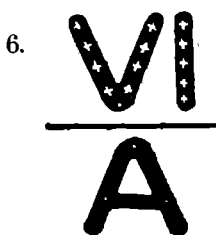
1.
$$\frac{E}{jes} \quad I \quad \left(\frac{s}{s} \right) \quad \frac{\quad}{A}$$

2.
$$\frac{YE}{\delta:}$$

3.
$$\frac{A}{\diamond}$$

4.
$$\bullet \quad y$$

5.
$$G \frac{OR}{A}$$

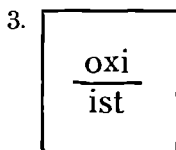

7. ajd Pista

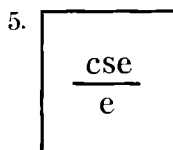

b) Fejtörő szó- és mondattalányok.

1. amacs balha
omos

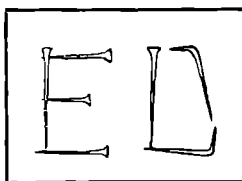
4. L d

c) Könnyebb képrejtvények.

5.

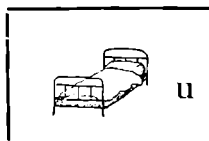
6.

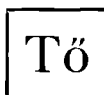
7.

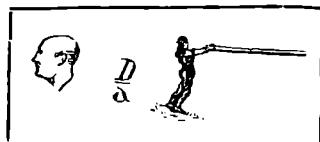
d) Fejtörő képrejtvények.

1.

2.

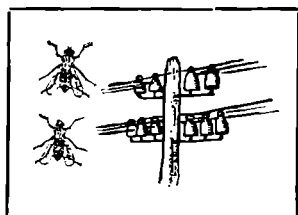
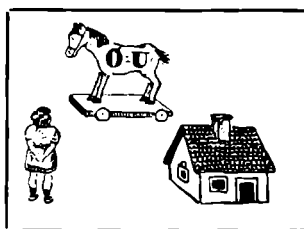

3.

4.

5.

6.

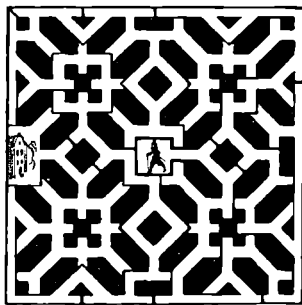
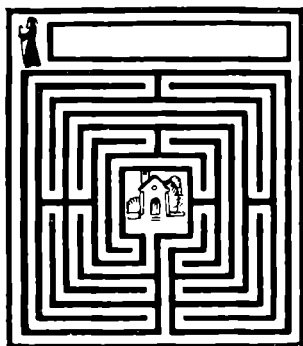
7.

Labirint-rejtvény.

Kréta és Atén egy összeütközése után a vesztes Atén kénytelen volt beletörődni Minosz krétai király kegyetlen békefeltételébe, hogy hozzájárul a szigeten lévő Minotaurus eltartásához. Ez a félig-ember, félig-állat szörnyeteg egy épületszövedékbe, a Dedalus-építette labirintusba volt zárva, amelyből ki nem jöhetett. Itt kapta meg táplálékát, az emberhúst. Atén évenként 14 szűzet volt kénytelen számára Krétába szállítani. Sok ideig folyt ez az emberáldozat, végre az aténei királyfi, Tézeusz rászánta magát, hogy a szörnyeteket megöli. Ha kérdezték tőle, hogy miben bízik, azt felelte, hogy saját erejében. Ha azt tudakolták, miképpen talál majd ki a labirintusból, azt mondta, hogy az istenség egy «fonalat» mindig készen tart a hősök számára. Isten segítségével és önnagában bízva a Minotaurust végleg megölte. A labirintusból is kitalált Minosz király leányának, Ariadnénak segítségével, aki a labirintusba való menetel előtt egy fonálgomolyagot adott át az önfeláldozásra kész ideális ifjúnak. Befelé legombolygatta a fonalat, s annak nyomán kijutott.

A monda szerint a nép sokáig ünnepelte megszabadítóját s ennek emléke az ismert labirint-türelmesjáték, valamint a többféle labirint-rejtvény. Sőt a leg-

Ki tudja az itt bolyongó utasok számára a befelé, illetőleg a kifelé vezető utat megtalálni?

érdekesebb labirintus a híres reimszi székesegyház hajójában volt, amíg a megoldással próbálkozó gyermekek kopogása szükségessé nem tette az eltávolítást.

A leleményes matematikus.

1					
					36

1.

Egy nagy börtön 36 egymásba nyíló szobájáról az a hír járta, hogy a legelsőből senki sem tud úgy kijönni, hogy a többiben csak egyszer forduljon meg. (1.) Benne töltötte szomorú napjait egy matematikus. «Szabad vagy, — mondotta neki egyszer a kormányzó jókedvében — ha úgy átmész a 36 zárkán,

hogy mindegyikben csak egyszer fordulsz meg.» Félőrai gondolkozási időt kért. Ezalatt maga elé tette a térképet s amin más napokig törné a fejét, ő rögtön megtalálta a kivezető utat (2). Sőt mikor kiért, azt mondta a csodálkozó kormányzónak: «Kiengeded-e legkedvesebb barátomat is, ha más úton visszamegyek s ismét csak

1	3	5	7	9	11
2	4	6	8	10	12
23	21	19	17	15	13
24	22	20	18	16	14
25	27	29	31	33	35
26	28	30	32	34	36

2.

1	3	4	10	11	21
2	5	9	12	20	22
6	8	13	19	23	30
7	14	18	24	29	31
15	17	25	28	32	35
16	26	27	33	34	36

3.

egyszer megyek be minden zárkába?» A megdöbbsent kormányzó igennel felelt, de mikor a vállalkozás tényleg sikerült (3), barátját ugyan szabadon bocsátotta, azonban a matematikust, mint a gonosz szellem cím-

boráját elpusztította. Úgy járt, mint Rettenetes (IV.) Iván (1533—84) orosz cár matematikusa, aki a méretekből megmondta, hogy a tervezett palotához hány téglára kell és mennyibe kerül. Amikor számítása beigazolódott, a rettenetes cár a matematikust, mint boszorkányt megégettette.

Más gondolatát kitalálni.

Húsz kártyát úgy teszünk le az asztalra, hogy két-két kártya legyen egy csoportban. Ezekben engedünk választást a résztvevőknek, jól megmagyarázván azt, hogy csak az egy csoportban lévő kártyákat szabad választani, de több ilyen csoport választása is meg van engedve. Utána a kártyákat összeszedjük csoportot csoportra téven s akkor a «Mutus nomen dedit cocis» emlékvers betűi szerint megkezdődik a kirakás. Sorba vesszük a betűket s mivel mindegyik kétszer fordul elő, csak a másodiknak megfelelő kártya lehelyezése után kerül a sor a következőre.

M	u	t	u	s	D	e	d	i	t
1	3	5	4	7	15	14	16	17	6
N	o	m	e	n	C	o	c	i	s
9	11	2	13	10	19	12	20	18	8

A kártyalerakás után a résztvevőknek csak azt kell megmondani, hogy melyik sorban vannak a választott kártyák, mert okvetlen az azonos betűk helyén lévőkről van szó. Aki a jól emlékezetbe véselt négy szó betűit maga előtt látja, a résztvevők nagy csodálkozására igen gyorsan ki tudja rakni a kigondolt kártyákat.

★ ★ ★

A következő igen egyszerű feladat ügyes kivittel szintén nagy hatást érhet el. A társaság egyik tagja egyik kezébe 2, a másikba 5 babszemet vesz. Hogy melyik kezében van a 2 és melyikben az 5, azt így lehet kitalálni: Vegye az illető kétszer jobb kezének tartalmát, háromszorozza meg a balkézben lévő babok számát s a két szorozatot adja össze. Könnyű belátni, hogy az eredmény tekintetében két eset lehetséges.

I. eset.

$$\left. \begin{array}{l} \text{Jobb kéz } 2 \times 2 = 4 \\ \text{Bal kéz } 5 \times 3 = 15 \end{array} \right\} 19$$

II. eset.

$$\left. \begin{array}{l} \text{Jobb kéz } 5 \times 2 = 10 \\ \text{Bal kéz } 2 \times 3 = 6 \end{array} \right\} 16$$

A következő feladatnál, hogy vonjon ki az eredményből 17-et, már látszik, hogy melyik kezében van a két babszem. Ha szó nélkül megteszi, akkor az első eset forog fenn, vagyis a jobb kézben 2, a bal kézben 5 babszem van. Ha a feladaton meglepődik, akkor mindjárt tudjuk, hogy 16—17 lehetetlen esetével áll szemben. Ekkor ügyesen «Különben bocsánat! nem 17-et, hanem csak 5-öt kell kivonni» fordulattal feltűnés nélkül tovább segítjük s egy megtévesztésre szánt feladat után (például szorozza meg öttel) a tényállást kijelentjük. A fő a gyorsaság.

* * *

Számolással jár minden olyan mutatóvány, amelyben valaki a más által gondolt számot találja ki. A bűvész mindig egy vagy több eredményből következtet a keresett számra. Az itt következő mutatóványnál is végeztetünk ugyan számolást, de eredményt nem kérdezzünk és mégis eljutunk a kívánt célhoz. Ez a módszer nagy jelentősége. És mivel a közönséges szám kitalálása nem nagyon érdekes, jobb a kísérletet oly formában végeztetni, hogy például valakinek a születési dátumát találjuk ki — gyufaszálakkal.

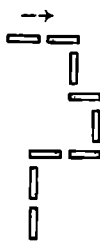
Legyen a kitalálandó születési dátum 1875. április 4-e. A megoldásban külön kell kitalálni az évet és külön a hónapot és napot.

a/ Az utóbbi cél elérésére az illető hónapnak sorrendjében elfoglalt helyszámát (április a 4-ik hónap!) megszorozzuk kettővel ($4 \times 2 = 8$), a szorozathoz hozzáadatunk 4-et ($8 + 4 = 12$), ezt ismét megszoroztatjuk 5-tel ($12 \times 5 = 60$), a szorzatot megszoroztatjuk 10-zel ($60 \times 10 = 600$), most hozzáadatjuk a napok számát, ($600 + 4 = 604$), s végül kivonatunk belőle 200-at ($604 - 200 = 404$). Ez a szám nem más, mint a születés hónapja s napja számokban kifejezve. És pedig az utolsó két szám a hónapban a napot, az előtte lévő szám

vagy számok a hónap sorszáma. Tehát $4,04 = 4$. napja a 4. hónapnak, vagy például $129 =$ január 29.-e. Változatosság kedvéért s hogy fogásaink egykönnyen felfedezhetők ne legyenek, néha elinaradhat a 200 kivonása, de akkor később magunkban végezzük el a műveletet. Az eddigi műveletek után felszólíthatjuk társunkat, hogy az előttünk még ismeretlen számot (a jelen esetben 404) addig ossza kettővel, míg eredményül 1-et kap s nekünk csak arról számoljon be, hogy a hányados páros vagy páratlan volt-e. A beszámolóval kapcsolatban igen fontos feladata van a számművésznek. A páros számoknál vízszintes, a páratlanoknál merőlegesen egy-egy gyufaszálát helyez az asztalra, látszólag minden tervszerűség nélkül, mintha valami magikus formát készítené. Kövessük csak nyomon a 404 osztását:

404	páros szám	=	—	vízszintes gyufaszál		
404 : 2 = 202	“	“	=	—	“	“
202 : 2 = 101	páratlan	“	=		merőleges	“
101 : 2 = 50	páros	“	=	—	vízszintes	“
50 : 2 = 25	páratlan	“	=		merőleges	“
25 : 2 = 12	páros	“	=	—	vízszintes	“
12 : 2 = 6	“	“	=	—	“	“
6 : 2 = 3	páratlan	“	=		merőleges	“
3 : 2 = 1	“	“	=		“	“

A maradékokat figyelembe nem véve, a számművész addig rakja a gyufaszálakat, míg végre a hallgatóság kijelenti, hogy tovább nem lehet osztani és az utolsó szám páratlan. Végeredményben tehát a gyufaszálakat ügyesebben rakva a 41. ábra magikus formája áll előttünk:

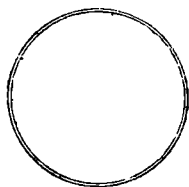
Most a gyufaszálakat az utolsón kezdve felszedegetjük, magunkban minden számot kettővel szorozva s a merőleges gyufánál az elhagyott páratlan szám pótlására egyet hozzáadva. Példánkban az utolsó merőleges gyufaszál 1, innen visszafelé haladva a második gyufaszál is merőleges, tehát $2 \times 1 + 1 = 3$. To-

vább haladva $2 \times 3 = 6$, $2 \times 6 = 12$, $2 \times 12 + 1 = 25$, $2 \times 25 = 50$, $2 \times 50 + 1 = 101$, $2 \times 101 = 202$, $2 \times 202 = 404$, a keresett datum hónapja és napja. Ha a jelzett alkalomkor a 200 levonása elmaradt volna, annak pótlása most esedékes s a levonás után megvan a keresett datum hónapja és napja.

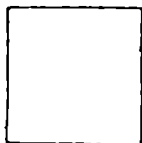
b/ A születési datum *évének* kitalálásában a tizedeket és egyeseket egy általunk tetszés szerint választott számból kivonatjuk (például $98 - 75$) s a nem kérdészt különbséget (a jelen esetben 23!) addig osztatjuk 2-vel, amíg az lehetséges. Csak aziránt érdeklődünk mindig, hogy a hányados páros vagy páratlan-e s közben a gyufaszálakból újra magikus formát rakunk. Az utolsó gyufaszálon kezdve a kettővel való szorzást az ismert módon most ismét visszafelé végezzük, az utolsó szorozatot kivonjuk az előbb választott számból ($98 - 23 = 75$) s az évszám tizedesei, egyesei előttünk vannak. A mutatvány ismétlése esetén természetesen más számot használunk, ami csak növeli a siker nagyságát. A számolás menetét természetesen nagyon jól kell tudni.

Egyéb fejtörők.

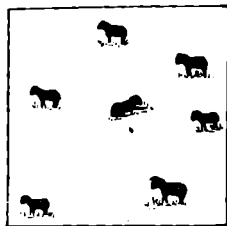
1. Ünnepek alkalmával sokszor kerül torta az asztalra. Egy alkalommal valaki tréfásan így szólt: «Ki

1. és 3. A minél kevesebb vágással minél több darabra osztandó torta.

2. és 4. A 20 és 5 részre osztandó torta.

5. Az elkülönítendő 7 dühös kos.

tudná ezt a kerek tortát minél kevesebb vágással minél több darabra osztani? A daraboknak nem kell egyenlőknek lenniök.»

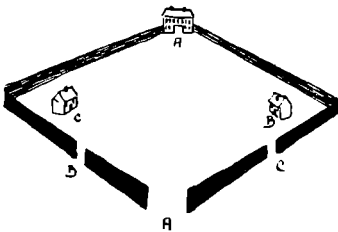
2. Máskor meg egy négyszögű tortát kellett a társaság 20 tagja között egyenlőképen felosztani. Hányféleképpen lehet ezt megtenni?

3. Sarolta névünnepén 7 barátnőjét fogadta uzsonnára. Természetesen édesség is került az asztalra s a mama épen szelni akarta a kerek tortát, midőn belépett az ajtón Ödön, Sarolta öccse. Amint a kis geometra a levegőben tett mozdulatokból látta, hogy édesanyja 4 vágást akar tenni, arra vállalkozott, hogy 3 vágással 8 teljesen egyenlő tortadarabot állít elő. Mivel a vendégek ezt lehetetlennek ítélték, fejenként felajánlották részeik egynegyedét, ha ez tényleg sikerül. Ödön hogyan oldotta meg feladatát?

4. Egy négyszögű tortát hogyan lehet felszelni öt részre, hogy egy négyszögű rész az egésznek negyed-része, a többi négy s az előbbtől eltérő formájú egyenlő darabnak pedig még az alakja is egyenlő legyen?

5. A bekerített helyen 7 dühös kos legel. A gazda attól fél, hogy egymást agyondöfik, azért szeretné őket elkülöníteni. Sehogy sem sikerül a rendelkezésre álló 3 deszkával. Ki tud neki segíteni?

6. Egy udvarban 3 testvér lakott, akik úgy kapták végrendeletben az egész fekvőséget, hogy mindegyik a szemben lévő kaput használhatja. A rossz szomszédság mindig törökátok, hát még hogyha a szomszédok utai kereszteződnek. Mikor a testvérek már nem szivel-

6. A 3 testvér 3 kapuja.

7. A 3 testvér 3 kútja.

hették egymást, azon gondolkoztak, hogy mindegyik utat kövez magának a két másik út érintése nélkül. Lehetséges ez?

7. Három testvér olyan kikötéssel örökölt egy telket és rajta három házat, hogy mindegyik testvér csak a háznak megfelelő betűvel ellátott kúthoz mehet vízért és egymás útját nem keresztezhetik. Ki tud a három testvéren segíteni, akik sehogy sem tudják megoldani a nehéz problémát?

8. Öt testvér pedig egy házzal beépített és tíz gyümölcsfával beültetett telek felosztásánál arra törekedett volna, hogy a ház ötödrészén kívül mindegyik

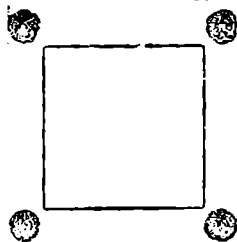
8. Az 5 testvérnek
10 gyümölcsfával
beültetett területre.

9.

10.

11. A kétszeresére nagyítandó tó.

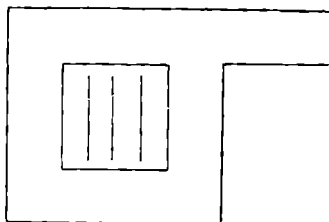
egyenlő nagyságú és alakú telket, valamint egyenlő számú fát kapjon. Ki tud a tanácstalan testvéreknek segíteni?

9. A 9. ábra területe miképpen osztható fel teljesen egyenlő és egybevágó részekre?

10. Egy atya 4 fiának 10. ábrában jelzett földet hagyott, hogy azt négyük közt négy egyenlő területű és hasonló alakú darabra osszák fel. Hogyan történt a felosztás?

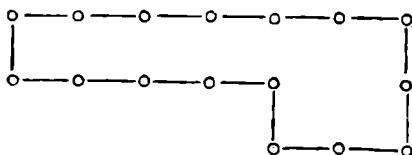
11. Ede papája a természet szépségeit igen nagyra becsülte. Volt neki egy szép kertje, amelyet tervszerű munkával és befektetéssel szépítgetett. Egyik évben a tó nagyítására került volna a sor, ha nem állott volna útjában a tó legnagyobb szépsége, a 4 hatalmas nyárfa. Szerinte a nagyobbitásról a fák feláldozása nélkül szó sem lehetett. Épen ezen töprengett, midőn eléje állt Miklós, aki már a harmadik osztályt végezte és arra vállalkozott, hogy az eredeti forma megtartásával és a fák feláldozása nélkül fogja a problémát megoldani. Sikerülhetett-e neki?

12. A telepések akadály nélkül eljutottak Afrika belsejében egy szigetre, amelyet minden oldalról 10 m széles folyó környékezett. Ott azért akadtak meg, mert a magukkal hozott deszkák csak 9 m hosszúak voltak. Sehogyan sem tudtak volna a szigetre jutni?

12. Hogyan lehet ezt a szigetet megközelíteni.

13. Valaki a határban élősvénnyel és 16 oszloppal bekerített területét nagyítani szeretné. Tér volna hozzá, de azt véli, hogy a kert kétszeres nagysága kétannyi oszlopot és kétannyi költséget jelent. Helyesen számít-e az illető?

13. A kétszeresére nagyítandó kert.

14. A beépítendő terület.

14. Egy építőmesternek a szélességénél másfélszer hosszabb telek állott rendelkezésére, amelyen 6 házat kellett építenie a következő előírások figyelembevételével: a házak alapja teljesen hasonló és egyenlő legyen, köztük a 2 udvar alakja éppen olyan, mint a házak alakja, a házak egész szorosan egymás mellett épüljenek. Hogyan volt ez lehetséges?

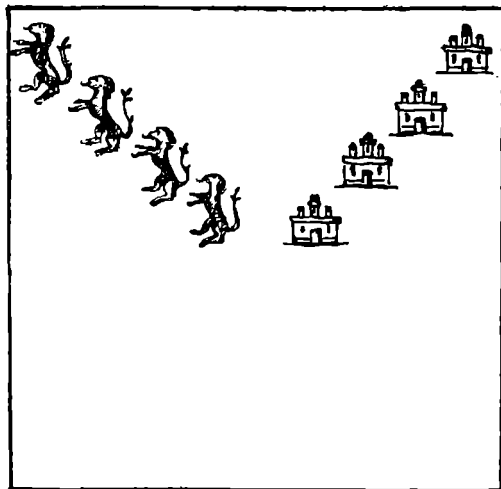
15. Egy takács vásznat készített, amelybe a mellékelt képen látható módon 4 oroslán és 4 vár volt beleszőve. Négy gyermeke közt egészen igazságosan akarja elosztani és az volna a szíve vágya, hogy mindegyik gyermek darabjában legyen egy oroslán és egy vár. Ki tud jó elosztási módot ajánlani?

Megoldások.

Homofón szójátékok.

A lány a hársfa alatt finom fonalat sodort.

A gyermekek csak gyermekek. A gyermekek gyerekes módon cselekszenek.

15. A takács vászna. Négy részre kell osztani.

A makaróni-nyelv feladatai.

1. Szűk a pantalló; bokában bő.
2. Pap ül a padon.
3. Perdül a fatál.
4. Káposzta (k post a).
5. Éktelen visítás.
6. A poloskánál infamisasabb portéka nincs (n in Cs).

A latin feladatok megoldásai.

a/ A néhány egyszerű mondat.

Mulier est mala mala mala

= mala mulier est mala mala

= mala mulier edit mala mala

A rossz asszony rossz almát eszik.

Siess atyám! Az öreg disznót a kertben farkas eszi.

A pápa nem eszik kacsahúst pénteken.

Vedd fel a ruhát, amelyet neked varrtam.

R. S. Rómába hajózik, hogy a szőlőtőkék termését megismerje.

Az alma rossza okozta a világ összes baját.

b/ Régi diákok fogós kérdései.

Az m betű, kezdete a «mundi» s vége a «saeculorum» szónak.

Camillus a második gall betörés idején (390-ben Kr. e.) a rómaiak híres vezére rábeszélte a rómaiakat, hogy ne hagyják el az örök várost, mikor azok félelemből nem mertek Rómában tartózkodni. Ezért nevezik őt Róma második megalapítójának. Fructui odori fero = quod fructui odorem fert = aroma. Ennek a szónak levágod a fejét, lesz Roma, a világ hatalmas feje.

c/ Régi diákok tréfás jókívánságai és üdvözlétei.

Küldök neked hajót (=navem), amelynek eleje és fara hiányzik: ave.

Küldök neked kis lapátokat (=metulas). Ha tudni akarod, mi ez, fordítsd meg = Salutem.

Küldött neked lapátokat — amelyeket rák módjára (=fordítva) kell olvasni: Salutem.

★ ★ ★

A tréfás kérdések közül a történelmi kérdés első hallásra igen könnyűnek tetszik, noha az egész történelemben igen kevés ilyen ismert szereplő fordul elő s Mária Terézia, akire mindenki először gondol, nincs köztük. Az ókorból csak Lampedo lacedemóniai királynét lehet említeni. A magyar történelemben Konstancia III. Béla (1172—96) leánya, II. Ottokár cseh király (1198—1230) felesége, Imre (1196—1204) testvére és I. Vencel cseh király (1230) anyja. Claudia XII. Lajos francia király (1498—1515) leánya, I. Ferenc francia király (1515—1547) felesége. Gyermeke II. Henrik (1547—59). Anna Maria Mauricette III. Fülöp spanyol királynak (1598—1621) leánya, IV. Fülöpnek (1621—1665). testvére, XIII. Lajos francia királynak (1610—1643) felesége, XIV. Lajos francia királynak (1643—1715) anyja

Még inkább megfelel a mondott feltételeknek Ausztrázia első királyának, Szigbertnek (561—575) Brunhilda felesége, királyoknak nagyon szerencsétlen lánya, felesége, anyja, nénje, nagyanyja, ósanyja, mert II. Lotár bosszúból egy ló farkához köttette és úgy pusztult el.

1. Ostende.
2. London.
3. Mivel a szőnyeg németül Teppich, Eppich legyen magyarul Önyeg.
4. Nyelvtárs.

A nyelvészeti probléma megoldása.

A magyar és lapp nyelvazonosság kimutatása.

a szakácsné Maris ; a kés csak kés, a Panama kanális.

A szilva és az alma különbsége :

A szilvából csinálnak szilvóriumot, de az almából nem csinálnak almáriumot. Viszont az almafából készítenek almáriumot, de már a szilvafából nem készítenek szilvóriumot.

A következő 4 különbség szellemes szójáték. Hindenburgnak van híre, a szivarnak van hamva, de Kopinicsnek se híre, se hamva. A mókus felkuszik, a fakereskedő alkuszik a fára. A kopóka szopik, a szopóka kopik. A hordónak van csapja, az árvának nincs apja. Markóni telefonál, a makaróni üres fonál.

Nietzsche ember-ideálja Übermensch,

a nagykezü ember tenyere übermancs.

A székelygulyás, a Lusitania, a Zeppelin, a szivar s a pohár sör különbsége hasonlóképen szójáték. A székelygulyás jó, a Lusitania hajó, a Zeppelin lég-hajó ; a szivar elég, ha jó ; egy pohár sör nem elég, ha jó.

A következő 5 különbség bohóság.

A többi tréfás kérdésre azok feleltek meg jól, akik a következő feleletet tudták adni.

Az óra, a tanító és a kecske között az a különbség, hogy az óra üt, a kecske legel és a tanító ütleget.

A következő 3 összetartozó kérdésre a felelet ez : A Málnási víz csak víz, a szobalány Boris ; a Bodri kutya csak ugat,

A szappan a vízbe dobva bent marad és habzik, a majom ellenben habozás nélkül kiugrik. Az automobil mondja: tú! tú!, de a gombostű nem mondja: au! au! A kutya már, de a marha nem kutya. A paprika csíp, de nem ugrik: a labda ugrik, de nem csíp; a bolha ugrik és csíp; a zongora sem nem csíp, sem nem ugrik. A zsir méregdrága, a cukor édes drága, a csacsi — te vagy, drága.

★ ★ ★

Felelet még néhány tréfás kérdésre.

Teázol, ha te állsz ki az esőre. A pékinas és a kínai császár abban hasonlítanak egymásra, hogy mindkettő pékingben van. A haldokló orosz azt mondja: Szentpéter vár; a beteg török: Konstantin ápolj; a beduin, akinek feleségét az oroszlán felfalta: Erzsébet falva. A szerencsétlen oláh diák: Buk a rest. A legyőzött hadvezérnek kudarca, a győztesnek hadisarca van. Az utolsót pedig magatok is kitaláltátok: én körte stb.

Minden jól nevelt fiatalembernek van egy télikabátja és egy unokabátyja. A zenekar nem játszhatik a Gellérthegyen, mert az nem zeneszer. Mindenesetre az egyezsemű Polyphemos, mert ő Odysseuson két szemet látott. A legjobb turista a malac, mert mindig túr. A legtürelemesebb állat a sakál, mert az *sak áll*. A legintelligensebb állat a tetű, mert mindig a fejbe törekszik. Ha a kéményseprő a hóba fekszik, tél van. Az Alföld csak egy réteget mutat föl; a többi lefelé van.

A holtig tartó fegyházat mindenki kibírja, de a 15 éveset nem.

A rövid szó rövidebb, ha hosszabb.

★ ★ ★

Az említett házasságot, a halál tette eleve lehetlenné.

A társaságban mutatott képen az volt, aki a képet mutatta. A kérdezett személyek: *a/* a bemenőnek édesatyja, *b/* Tamásnak édesanyja, *c/* lánya, vagy ha valaki azt eltalálja: néma.

★ ★ ★

Az első bohókás kérdésre a felelet biztosan: aranyat lel. Pedig a jó felelet: egész nap álmos.

A biztos felelet: maga esik bele, pedig: napszámos. És ha az részeges? Akkor snapszámos.

A gyenge szíverősség.

A képtalányok és mondattalányok megfejtései.

O superbe, quid superbis? Deus super te, negat suberbo vitam supernam.

(Ő gőgös ember, miért pöffeszkedel? Isten van feletted. Megtagadja a dolyföstől az örök életet.)

a) *Egész könnyű szó- és mondattalányok.*

1. Eperjesi esperes az operában.	6. Keresztes vipera.
2. Görög dinnye.	7. Tulajdonnév.
3. Bukovina.	8. Németóvár.
4. Ponty.	9. Államférfi.
5. Orangután.	10. Jövődben nincs remény.

b) *Fejtörő szó- és mondattalányok.*

1. A macska alattomos állat.	3. Isten-félelem.
2. Üdvömből nem ő hiányzik (hanem ő).	4. Nemes apród.
	5. Szertelen szerencse.

c) *Könnyebb képrejtvények.*

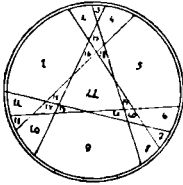
1. Rablóbanda.	5. Szeged.
2. Kétszínűség.	6. Pipaszó mellett.
3. Ébenfa.	7. Irónia.
4. Borravaló.	

d) *Fejtörő képrejtvények.*

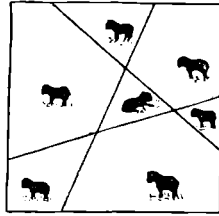
1. Ágynemű (hanem u; tehát ágyú sem).	3. Romlásnak indult hajdan erős magyar
2. Nincsen rózsza tövis nélkül.	Nem látod Arpád vére miként fajul.

4. Ahol nincs, ott ne várra (hanem a lovat
keress.
5. Lent a falu végén nem 6. Legyek fa, melyen vil-
füstöl a kémény. lámfut keresztül.
Kislány a babáját nem 7. Kandalló.

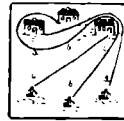
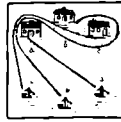
Egyéb fejtörők megoldása.

1. A 6 vágással 22 sze-
letre metszett torta.

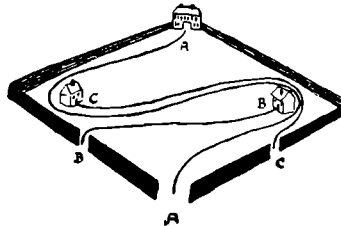
5. A 3 deszkával elkülöni-
tett 7 dühös kos.

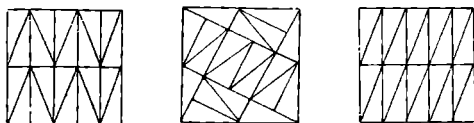
7. A kutakhoz vezető utak révén elkülönített 3 dühös testvér.

8. Az udvaraikkal elkülönített 3 dühös testvér.

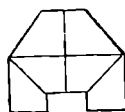
6. A kapukkal s a hozzájuk vezető utakkal elkülönített 3 dühös testvér.

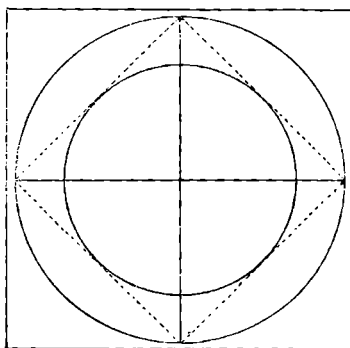
2. A négyszögű torta háromféleképpen osztható 20 szeletre.

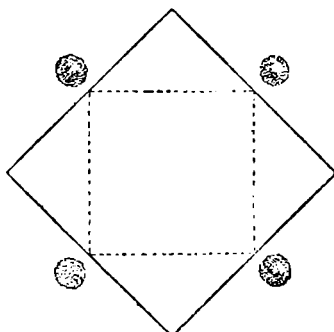
9. Az egyenlő és egybevágó részekre osztandó terület.

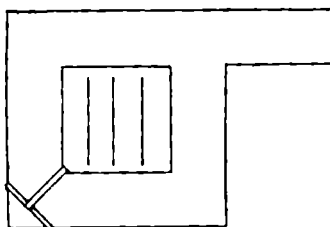
10. A négy részre osztott kert.

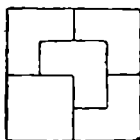
3. Ödön a tortát két keresztalakú vágással 4 egyenlő részre metszette. Utána az átlók végeit pontozott vonallal összekötötte s az így kapott négyzetbe kört rajzolt. A négy kisebb kör cikkei és a nagyobb kör szeletei teljesen egyenlők egymással.

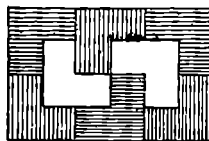
11. A 4 fa és a négyszögű alak megtartásával kétszeresére nagytítt.

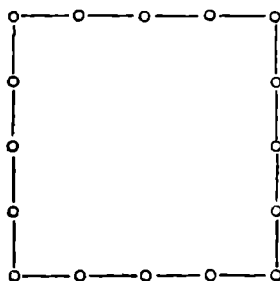
12. A telepesek 9 m-es deszkákön így mentek be a 10 méter széles folyóval kerített szigetre.

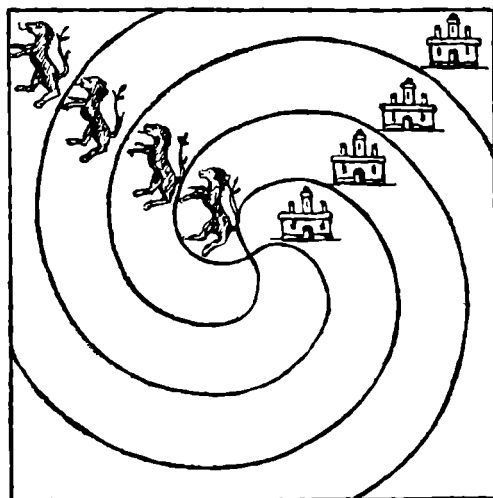
Az 5 részre vágott torta.

14. Az építőmester problémája megoldva.

13. A 16 oszloppal kétszeresre nagyított kert.

15. A váson egyetlen igazságos felosztása ez, amellyel a 4 drb váson hosszúsága, szélessége, eleje és vége egészen hasonló s mindegyik 2 figurát tartalmaz.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
I. Betűkuriózumok és írásfurcsaságok. ...	9
Hogyan fejezték ki a régiek gondolataikat?	11
Betűkuriózumok	14
Hogyan rejtették el az emberek gondolataikat régén és most... ..	18
A leghitelesebb kézírás	33
II. Szójátékok. ...	39
A homofon szójáték	41
A palindrom vagy visszaolvasott szók és mondatok	51
Leiter Jakabok	56
Végzetes írás- és sajtóhibák	62
A kétértelmű beszéd	67
Nyelvgyötrők ...	75
Az akrosztichon ...	81
Az anagramm ...	86
A makaróni-nyelv	90
III. Tréfás feladatok és kérdések	95
Tréfás kérdések ...	97
A képtalány ...	103
Labirint-rejtvény... ..	107
Más gondolatát kitalálni	109
Egyéb fejtörők ...	112
Megoldások...	116

A SZÉPIRODALOM ÉS IFJÚSÁGI IRODALOM UJDONSÁGAI

DIVALD K.: Felvidéki séták. 79 képpel.

BARCLAY: Esti dal. Weszely Norbert 20 művészi képével.
IV. kiadás.

— Shenstone asszonya. (Ujdonság.)

PÁL Ö.: Tündérfa. (Regény.)

DÉNES G.: Két fehér galamb. (Regény.) Ifjúságnak is.

DICKENS: A puszta ház. (Regény.) Ifjúságnak.

GABÁNYI J.: Magyar várak legendái. III. sorozat. Ifj. is.

Három század a katakombákban. II. átdolgozott kiadás. Ifj. is.

POHÁRNOK J.: Észak csillaga. (Mesekönyv.) Sávely Dezső
festőművész 3 színes és 12 fekete képével.

RUBENESCU A.: Krisztuslegendák. (III. kiadás.) Ifjúságnak is.

SIENKIEWICZ: Quo vadis? (Új kiadás.) Ifjúságnak.

SPILLMANN: Bátran és híven. (Regény.) Ifjúságnak.

— Egy királyné életéért. (Regény.) Ifjúságnak.

TEVELI M.: Az én kis hőseim. (Elbeszélések.) Vezényi Elemér
15 művészi rajzával. Ifjúságnak.

WALTER J.: Gaudeamus. I—III. (Tréfák, fogas kérdések
stb.) Ifjúságnak.

Szent István-Társulat könyvkiadóhivatala

Budapest, VIII. kerület, Szentkirályi-utca 28. szám.

Könyvkereskedése: Budapest, IV., Kecskeméti-u. 2.

Vidéki fiókok: Szeged, Pécs, Cegléd, Balassagyarmat.